

Bayramlar: Sevinç ve
Paylaşma Günlerimiz

Eleştiri: Neden,
Niçin, Nasıl

Mahmut Kaya Hocanın Gözünden
Merhûm Ali Özek

Cemal Şakar ile
Eleştiri Üzerine

SAYI 03 • MAYIS • 2021

Bayram / Kemal Mansur • Katedralde Bayram Namazı / Mucahid Yıldız • Acziyetin Nazma Gelişi: Münâcât / Ali Öztürk • Allah'ın Hoşnut Olduğu Din / Ahmet Poçanoğlu • Tartışma Âdâbı ve İncelikleri / İbrahim Emiroğlu • Ashab, Hadis ve Eleştiri / Fatma Betül Altıntaş • Gazzâlî'nin Ulemâ Eleştirisi / Cüneyt Kaya • Tenkit Ahlâkı / Şerafeddin Kalay • Muhaletefe Kıvam ve Retorik Bıçmek ya da Muhalefetin "Nomos"u / M. Enes Kala • Eleştiriyeye Dair / Kamil Ergenç • Vüs'at / Necdet Subaşı • Rumelinde Bir Osmanlı Güzeli: Üsküp / Rıdvan Canım • İstanbul Bize Ne Söyler? / Elif Sabir • Mevlânâ Vahîdüddin Han (I) -Hayatı- / Abdulhamid Birşık

UMUTLAR YEMEN'de YEŞERİYOR

İnsan Vakfı, TOÇ BİR-SEN, OMO (Orman Mühendisleri Odası),
ORFAMDER (Orman Fakültelileri Derneği) ile birlikte
Yemen'de 2 bin aileye yönelik kumanya organizasyonu düzenliyor.

**KUMANYA
BEDELİ**

150₺

İNSAN VAKFI
İNSAN EĞİTİMİ KÜLTÜR VE YARDIMLAŞMA VAKFI
"Önce İnsan"

KUVEYTTÜRK

İNSAN EĞİTİMİ KÜLTÜR VE YARDIMLAŞMA VAKFI
TR20 0020 5000 0936 4683 9000 01

0212 534 41 61

insanvakfi.org.tr

Merkez Mahallesi Silahtarağa Caddesi No:12 Eyüp / İSTANBUL

İMTİYAZ SAHİBİ:

İnsan ve Medeniyet Hareketi
Adına
Kemal Özden

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Mustafa Özel

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Mehmet Bulayır

EDİTÖR

Şehnaz Fındık

YAYIN KURULU

Ahmet Geçer
Cemal Balıbey
Ebubekir Dilekçi
Fatih Büyükkara
Haluk Nas
Mustafa Özel
Mehmet Bulayır
Raif Nas

ISSN: 2757-9271

GRAFİK TASARIM

Ahmet Furkan Onat

YAYIN TÜRÜ

Ayda bir yayınlanır. Yerel Süreli
Yayın. Ücretsizdir

Yazı ve reklamların içerik
sorumluluğu sahiplerine aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı
yapılabilir.

Dergimiz sınırlı sayıda basılmış
olup, dijital versiyonuna
www.insicam.net adresinden
erişebilirsiniz.

Vehhâb olanın selamıyla.

Kıymetli okuyucularımız,

Mübarek Ramazan'ı, kalben mahzun ve münkesir olarak idrak ettiğimiz şu günlerde 3. sayımızla karşınızdayız.

Yaşadığımız günler, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) şu kutlu sözünü bir daha hatırlatıyor: *"Beş şey gelmeden önce beş şeyin değerini iyi bilmelisin: İhtiyarlı-ğından önce gençliğinin, hastalığından önce sağlığının, fakirliğinden önce zen-ginliğinin, meşguliyetinden önce boş vaktinin ve ölümünden önce hayatının."* (Hâkim, Müstedrek, IV, 341; Buhârî, Rikak, 3; Tirmizî, Zühd, 25).

Mayıs ayı, fetih ayıdır, Fatih'in ayıdır. İçinde yaşadığımız şehrin, *İslâmbol* oldu-ğu aydır. İslam'ın Avrupa'ya doğru kararlılıkla, güvenle, şefkatle, merhametle yürümeye başladığı aydır. Mayıs, bu anlamda bizim için başka türlü bir bahar-dır. Allah'ın Elçisi'nin (s.a.v.) şu hadis-i şerifinde *"Konstantîniyye elbette fethe-dilecektir. (Onu fetheden) komutan ne güzel komutan, (onu fetheden) ordu ne güzel ordudur!"* (Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 335; Buhârî, et-Târîhu'l-Kebîr, I, (İkinci Kısım), 81; Hâkim, Müstedrek IV, 422, hn.: VIII: 8300) şeklinde övdüğü kumandan ve askerlerini rahmetle, hürmetle anıyoruz. Ruhları şad, mekânları cennet olsun. Allah hepimizi şefaathlerine nail eylesin.

Bu sayımızda sizleri önce bayrama dair yazılarımız karşılayacak. Bayram şeke-ri tadında okumanızı arzularız. Mayıs sayımızın ağırlıklı konusu eleştiri. Birey ve toplumun dinî, ilmî, fikrî, siyasî ve kültürel gelişmesinde mühim bir yer tu-tan eleştiri, maalesef ne doğru anlaşılıyor ne de doğru yapılıyor. Konuya sağlık-lı yaklaşmamıza imkân verecek yazılarımız var.

Yazılarımız bunlardan ibaret değil elbette. Biyografiden hadise, tarihten dü-şünceye uzanan değişik konulardaki yazılarımız sizleri bekliyor.

Geçtiğimiz ay İslam dünyasında yine vedalar yaşandı. Ülkemizin önemli ilim ve hizmet adamlarından İSAV'ın kurucusu Prof. Dr. Ali Özek hocamız, bu dün-yadaki ömrünü tamamladı. Hint alt kıtasının mühim simalarından Mevlana Vahîdüdîn Han da 96 yaşında emanetini teslim etti. Her ikisini birer yazıyla anıyoruz. Allah'ın rahmet ve mağfireti üzerlerine olsun.

Ramazan Bayramını'zı tebrik eder, ülkemize, Âlem-i İslam'a ve insanlığa hayır-lar getirmesini niyaz ederiz.

Haziran sayımızda buluşmak umuduyla Rabbimize emanet olunuz.

Vesselâm.

Mustafa ÖZEL

Genel Yayın Yönetmeni

İÇİNDEKİLER

06 Bayram
Kemal Mansur	54 Eleştiriye Dair
Kamil Ergenç
08 Katedralde Bayram Namazı
Mucahid Yıldız	60 Vüs'at
Necdet Subaşı
10 Woking Câmîi'nde Şeker Bayramı
Ahmet Geçer	62 İstanbul Bize Ne Söyler?
Elif Sabır
12 Acziyetin Nazma Gelişi: Münâcât
Ali Öztürk	64 Sezai Karakoç'un İstanbul'u -II-
Mustafa Özel
16 İnci Mercan Gerdanlığı -2-
Allah'ın Hoşnut Olduğu Din
Ahmet Poçanoğlu	68 Rumelinde Bir Osmanlı Güzeli:
Üsküp
Rıdvan Canım
20 Toplumu Takva Ekseninde
Dönüştürme Amacında İnsan ve
Psikolojisi
Mustafa Eser	74 Gittim-Gördüm-Yandım
Deniz Cedimoğlu
24 KIRK KANDİL - 3
Zeyd B. Harise (R.A.)
Kur'an-ı Kerim'de Adı Geçen
Tek Sahabi
Rıza Savaş	76 Sinema ve Eleştiri
Aşkın Yıldız
26 Cemal Şakar ile "Tenkit" Üzerine	80 Sussam, Sesimi Duyurabilir Miyim
Mısralarımda
Derviş Çelebi
30 Tartışma Âdâbı ve İncelikleri
İbrahim Emiroğlu	82 Taha Abdurrahman ve Çağdaş
İslam Düşüncesindeki Yeri
Faruk Tokat
34 Ashab, Hadis ve Eleştiri
Fatma Betül Altıntaş	86 Muhyiddin İbn Arabî ve İslâm
Düşünce Tarihindeki Yeri
Ömer Özgül
38 Gazâlî'nin Eleştiri Yöntemi
Mûlayim Sadık Kul	90 30 Yıllık Bir Çabanın Eseri:
Sabah Yıldızı: Sezai Karakoç ve
Dirilişe Dair
Gürsel Tanrıverdi
42 Gazzâlî'nin Ulemâ Eleştirisi
M. Cüneyt Kaya	94 Ali Özek Hoca'nın Ardından
Mahmut Kaya
46 Tenkit Ahlâkı
M. Şerafeddin Kalay	96 Mevlânâ Vahîdüddin Han (I)
-Hayatı-
Abdulhamid Birişik
50 Muhaletefe Kıvam ve Retorik
Biçmek ya da Muhalefetin
"Nomos"u
Muhammed Enes Kala	98 İllüstrasyon:
Sabahattin Kayış

Allah için Katlanılan Her Zorluğun Sonu Bayramdır

Kemal ÖZDEN

İnsan ve Medeniyet Hareketi
YİK Başkanı

Ramazan ayında tutulan oruçlarla, yapılan secdelerle, okunan mukabelelerle, edilen dualarla ruhlarımız arınarak yücelti. Bir ayın sonunda nefsimizi teskin ederken yaşadığımız tatlı güçlüğün ardından bayrama kavuşuyoruz.

Bayram vesilesiyle yeryüzündeki tüm Müslümanların kalpleri ortak bir duyguyla atıyor. On binlerce kilometre uzakta farklı dillerde, farklı renklerde aynı kibleye yönelen Müslümanlar, aynı sevinci paylaşıyor.

Yardım kuruluşlarımızın yurt içi ve yurt dışında yaptığı organizasyonlar bayramı daha bereketli kılıyor. Fitrelerin, zekâtların, sadakaların bu ayda verilmesi sosyal dayanışmayı arttırıyor. Zengin, fakirin halinden; tok, açın halinden bu ayda daha çok anlıyor.

Yaptığımız sıla-i rahimler, küçüklerini sevindirmeler, izzet-ü ikramlar, yetimlerin başını okşamalar, el öpmeler, dua almalar, güler yüzler, tatlı sözler... hepsi bayramlarımızın birer parçası.

Bu Ramazan Bayramı'nı da buruk geçiriyoruz. Dünya genelinde etkisini sürdüren Korona virüs nedeniyle bayramlarımızın en önemli parçası olan sosyal ilişkilerimizi, etkinliklerimizi azaltmak zorunda kaldık. Yine İslam coğrafyasında yaşanan zulümler ve Müslümanların içinde düştükleri zorluklar, kalplerimizi mahzunlaştırıyor.

En yakınlarımızdan başlayarak akrabalarımızla, dostlarımızla, komşularımızla bayramlaşalım. Yüz yüze olmasa bile değişik iletişim kanallarıyla onların varlıklarını hissedelim, kendi varlığımızı da hissettirelim.

Rabbimizden tüm insanlığı Korona virüs belasından kurtarmasını, bizleri bir sonraki bayrama musafahalaşarak kavuşturmasını, İslam dünyasına yeniden huzurlu ve müreffeh günler ihsan ve ikram etmesini niyaz ediyoruz.

Bayram

Kemal MANSUR

Bayramlar Müslümanlar için cennette yaşayacakları vuslat sevincinin dünyadaki provasıdır. Bu nedenle içinde bulundukları kültürel, ekonomik, sosyal, siyasal gerçeklikten bağımsız olarak hep bir umut ve heyecanla karşılarlar bayramları. En hüznü anlar bile bayramın taşıdığı lâhûtî esinti ile buluştuğunda umudun ve neşvenin eteklerine yapışır.

‘Dünya sürgününde’ anayurt özlemidir bayram. Bir yol hazırlığıdır. Yolculuğu unutmama ritüelidir. Akıbetin kapısında asılı kurtuluş levhasının muştusudur bayram.

Dertlerin, acıların, sıkıntıların geçiciliğinin ama cennetten şerha şerha yayılan umudun kalıcılığının delilidir bayramlar.

Mümin/Müslüman, inançta kararlılığı ve Hakk’dan gelene teslimiyeti ile umudun her dem canlılığını pratik olarak yaşayan kişidir. Müminin/umudun olmadığı bir dünya cahiliyye karanlığında yolunu kaybetmiş bedbaht bir dünyadır. Bu nedenle yeryüzünde mümin/müslüman mevcudiyetinin bizatihi kendisi bayram sebebidir!

Tarihe gücümüz ölçüsünde göz attığımızda bayram olgusunun temelinde dinsel inançların yattığını görüyoruz. Her bir inanç grubunun tarih içerisinde süzülerek gelen ve ortak kimlik haline dönüşmüş anma günlerinin aynı zamanda kendileri için istikbalin garantisi sembollere dönüştüğünü görüyoruz.

Bayramların genel itibarıyla tarihi süreç içerisinde dini ve etnik toplulukların hayatlarında dönüm noktası teşkil eden kimi olaylar üzerine bina edildiğini görüyoruz. Ortak yaşanmışlığın sembol an(ı)ları, ortak duyguyu oluşturan birer enstrümana dönüşür bayram formatında. Pagan dinlerden, ‘insanların eline düşmüş’ semavi dinlere kadar bu çerçevede bir bayram algısını gözlemleyebiliyoruz.

“Kâşgarlı Mahmud’un tesbitine göre kelimenin aslı Farsça **bezrem/ bezrâm** (بزم/بزم) olup “sevinç ve eğlence günü” demektir ve beyrem/bayram telaffuzu Oğuzlar’a aittir (Dîvânü lügâtî’t-Türk Tercümesi, I, 263, 484; III, 176).”

“Bayram kelimesinin Arapça’sı, sözlüklerde “âdet halini alan sevinç ve keder; bir araya toplanma günü” anlamlarıyla karşılanan îddir (el-‘ıyd/العید). Bu kelimenin aslının ise ‘ıvd (عود) olduğu ve “tekrar dönmek” anlamını taşıdığı bilinmekte ve bu durum İbnü’l-A’râbî ve Zebîdî gibi lügatçiler tarafından, “çünkü o her yıl yeni bir sevinçle döner” şeklinde yorumlanarak mevsimlerin dönmesine bağlanmaktadır (geniş bilgi için bk. Lane, V, 2190).” (Sargon Erdem TDV İslam Ansiklopedisi, Bayram maddesi.)

Müslümanların bayramları mekânla değil zamanla mukayyettir. Bu müthiş bir evrensellik simgesidir. Her yıl Ramazan ayının bitiminde ve Zilhicce ayının onuncu gününde yer kürenin her yanına yayılmış Müslümanlar aynı heyecanı -farklı yansımalarıyla, farklı adetlerle- yaşarlar. Bayramlar senenin her mevsiminde adeta ritmik olarak etrafımızda döner dururlar. Bir

nevi tavaf halidir bu. Eşref-i mahlûkâtın etrafında ritmik olarak dönen kutlu zamanlar umudu tazelemele-
rinin yanında kimlik hatırlatması da yaparlar. 'Allah tekrarına kavuş-
tursun' diye dua etmemiz boşuna değildir.

Bayramı taşıyan zamanlar aynı zamanda muayyen ibadetlerin zamanlarıdır: Oruç ve Hacc/kurban... Taatin, kulluğun, yerini bilmenin ödüllendirildiği ve sürurun oluk oluk akıtıldığı zamanlardır bayramlar.

Bayramlar, sevinç ve kıvanç günleridir. Müminler şer'i sınırlar içerisinde kalarak eğlenirler, sevinirler ve sevindirirler. Önderimiz Allah Rasulü, bayramları bu ölçüler içerisinde eda etmemizi telkin etmektedir. Sevincin, 'insani' formatında tecessüm ettiği vakitlerdir Müslümanların bayramı.

Bayramlar toplumsal kimliğin tüm kodlarını ve tarihsel yaşanmışlığını içinde barındıran konsantre vakitlerdir. Bu itibarla bayram sadece bir günü değil birikerek gelen bir tarihi işaret eder. Yahya Kemal Beyatlı, 'Süleymaniye'de Bayram Sabahı' isimli şiirinde tam da bundan bahsediyor:

"Kendi gök kubbemiz altında bu bayram saati,

Dokuz asrında bütün halkı, bütün memleketi

Yer yer aksettiriyor mâvileşen manzaradan,

Kalkıyor tozlu zaman perdesi her ân aradan."

Bir toplumun hayatîyetinin en önemli simgelerinden biri de bayramlara karşı takındığı tutum ve bayram hazırlıklarıdır. Toplamların bayramla kurduğu ilişkinin biçimi kimliği ile kurduğu ilişkinin sıhhatinin bir testidir aslında. Bayrama ilişkin algı ve bayramlarda yaşatılan gelenek ve görenekler cemiyetin özgünlüğünü sağlayan ve sürdüren önemli değerlerdir. Bu anlamıyla bayramlar bir toplumun alamet-i farikalarıdır.

Müslüman toplumların geleneksel anlamda bayram algılarını özetleyen dört kelimedir diyebiliriz: Sürur, kurbiyet, yardımlaşma ve ziyaret. Hangi şerait içerisinde gelirse gelsin bayram Müslüman yüreklerde bir sevinç ve heyecan dalgası oluşturur. İbadetlerini yerine getirmenin verdiği bir itminan duygusuyla Rabbine yakınlaştığını hisseder Mümin, kalbine yayılveren huzurla. Âlemlerin Rabbinden bir lütuf olarak gelen bu kurbiyet vakitleri Müminlerin diğerkâmlığını daha üst seviyelere taşır ve yardımlaşmanın eşsiz örnekleri çıkar ortaya. Küçükler büyükleri, sağlıklılar hastaları ziyaret eder.

İnsanı ayartarak dengesini bozan, Yaraticısı ve evrenle ilişkisini tarumar eden modern nobranlık zamanlarında bayram algısı da çürümeden nasibini almış görünüyor maalesef. Her şeyi maddi anlamda kullanılabilir bir 'değere' dönüştüren modern şeytani vizyon, her anlamda kar-zarar hesabı yapmayı, hazzını gerçekleştirilmeyen her şeyden uzak durmayı telkin ediyor. Bu anlamda bayramların git gide içeriksiz/ruhsuz bir forma hapsedilmekte olduğunu müşahade edebiliyoruz. Hazır kafiyeli mesajlarla, kurumsal yardımlarla geçirtilen yürek parçalayıcı görüntüleri her geçen yıl daha da artan bayramlar(l)ı eriyoruz...

Bayramların taşıdığı diriliş ruhu direniş ruhumuzdur aynı zamanda. Ona sahip çıkmalıyız! Bayramlarımıza ve bayramlarımızın tarihsel süreç içerisinde taşıya getirdiği gelenek ve göreneklerimize sahip çıkarak insana kasteden habis süreçlere direnebileceğiz. Kuru bir hamasetle değil bayramların ruhunu kurumsallaştırarak başarabiliriz bunu.

Değerler gelecek nesillere belli davranış kalıpları, gelenekler, kurumlar şeklinde transfer olur. Hayatın değişkenliği içerisinde değer

kalıplarını somutlaştıramamış toplumlarda kuşak çatışmaları, kopuşlar dolayısıyla değerlerin aşımı yoğun yaşanır. Bu noktada biraz durup düşünmek, derin sorgulamalar yapmak durumundayız.

Dijital çağın her gün yabancılaştırdığımız yeni kompartımanlar açarak neslimizi peşine taktığı bir demde trenin ardından bakmak, hayatı iman ve cihad olarak konumlandıran inancın salıklarına yakışmaz. Bu seyl-i şeytaniye direnmek için alternatifler geliştirme çabasına girmek, girenlere destek vermek imanın mütemmim bir cüzüdüdür! Bayramların döne döne getirip önümüze koyduğu ana tema budur.

Bayramlara sahip çıkmak ataleti, tembelliği, nemelazımcılığı, çokbilmişliği, fırsatçılığı, tüketiciliği bir kenara bırakarak başlanacak bir vetiredir. Hayatın içinde olmayan, vehimler âleminde yaşayan mutlu uyusukların sahici bir hayatları yoktur ki bayramları olsun. Çünkü yukarıda da ifade edilmeye çalışıldığı gibi bayram bir cehdin, yakaza halinde bir kulluğun ürettiği salih amellerin/katma değerlerin ödüllendirilmesidir.

Tavafin coşkusu ve orucun sebatıyla bayram yerine dönsün dünya...

Bayramların taşıdığı diriliş ruhu direniş ruhumuzdur aynı zamanda. Ona sahip çıkmalıyız!

Katedralde Bayram Namazı

Mucahid YILDIZ

Avrupa'da çalışmak üzere gelen Müslüman Türk milletinin artık dördüncü nesil torunları dünyaya gelirken, bu topraklar birinci ve ikinci nesil için hala gurbet diyarı olmaya devam ediyor. Hem bu gurbet, Anadolu'nun bir köyünden İstanbul'a gelen bir insanın çektiği gurbet kahrı gibi değil. Diline, dinine, ananelerine ve kültürüne yabancı olduğunuz bir memlekete gelmişsiniz. Her şeyleri çok farklı, sanki başka bir dünya gibi.

Almanya'ya geldiğim günler Ramazan ayına denk gelmişti. O zamandan bugüne Ramazan ayı bir devrini tamamlayıp 5-6 yıl da üzerinden geçti sanırım. Ramazan boyunca bir camide kalıyorduk. Ancak cami denilince Türkiye'deki gibi bir cami tasavvur etmememiz gerekiyor. Almanların 'Hinterhof' dedikleri arka avlu, depolardan ya da eski fabrika binalarından camiye dönüştürülmüş yerler bunlar. Burası da Köln'ün Ulu Camisi'ydi. Büyük bir binaydı ve kalabalık bir cemaati vardı. İftarları, cemaatten de katılanlarla birlikte yapıyorduk. Sahuru ise merhum Ahmed Polat hocamız ve bizimle camide yatan talebelerle.

Aslında ilk bakışta Türkiye'den çok farklı bir durum söz konusu değildi. Fakat Ramazan ayının hazzı yalnızca o cami duvarlarının içinde yaşanabiliyordu. Kapısından çıktığımızda farklı bir dünyaya geçiş yapıyorduk sanki. Sonraki yıllarda Avrupa'nın birçok şehrinde Türkiye'dekine benzer iftar çadırları kurulmaya başlandı. Bu arada kubbeli minareli camiler inşa edilince memleketin Ramazan coşkusu, bayram günlerinin coşkusu artık buralara da taşınabildi.

O günlerde camide insanların teravih namazından sonra hemen dağılmayıp cami içinde oturmaları, çay kahve içmeleri, bazılarının gidip cami bakkalından birer küçük paket hurma alarak arkadaş gruplarıyla birlikte yemekleri çok dikkatimi çekmişti doğrusu.

Avrupa'nın hangi şehrinde ilk bayram namazı kılınmış bilmiyorum ama tarihte Müslümanların bir katedralde Ramazan Bayramı namazını kıldıklarına dair bir kayıt var. Buna göre Almanya'nın Köln şehrinde 3 Şubat 1965 tarihinde çoğunluğu Türkiyeli Müslümanlardan meydana gelen büyük bir cemaat, şehrin katedrali Kölner Dom'da bayram namazlarını eda ettiler. Seccadesini alan katedralin yolunu tuttu. Dev kilisenin kuzey tarafı kendileri için tahsis edilmişti.

**Avrupa'nın hangi
şehrinde ilk
bayram namazı
kılınmış bilmiyorum
ama tarihte
Müslümanların bir
katedralde Ramazan
Bayramı namazını
kıldıklarına dair
bir kayıt var. Buna
göre Almanya'nın
Köln şehrinde 3
Şubat 1965 tarihinde
çoğunluğu Türkiyeli
Müslümanlardan
meydana gelen
büyük bir cemaat,
şehrin katedrali
Kölner Dom'da
bayram namazlarını
eda ettiler.
Seccadesini alan
katedralin yolunu
tuttu. Dev kilisenin
kuzey tarafı kendileri
için tahsis edilmişti.**

Almanca kaynaklardan edindiğim bilgiye göre o günü haber veren Die Zeit gazetesi, 'Köln baş üstü geliyor' anlamında 'Köln steht Kopf' başlığını atmıştı. Bu başlıkla Köln'ün altüst olduğunu iddia ediyordu. Hâlbuki en fazla bir saat süren bayram namazı kılınmıştı, hepsi o kadar. Bir başka gazete ise 'din tarihi' yazan bir gün olduğunu ifade ediyordu. O günü aktaran haberlerde, namaz sonrası cemaatin aralarında topladıkları bağışı Katedral yetkililerine takdim ettikleri, namaz kıldırın imamın da kendilerine bu imkânı verdikleri için teşekkür ettiği ifade ediliyor.

Buralarda Ramazan'ı ve bayramları yaşamak hep buruk bir sevinçtir. Her ne kadar yanınızda birçok eş dost, akraba, arkadaş çevreniz olsa da, hep aslını yani vatanda yaşanan o manevi hazzı ararsınız. Orda olmak istersiniz. İmkânları olanlar ya tüm Ramazan ayını ve ardından

bayram günlerini Türkiye'de geçirmek için izin alıp giderler ya da izin günleri Kurban Bayramı'na denk geliyorsa o günlerini Türkiye'de geçirmek isterler.

Her şeye rağmen Avrupa'da Ramazan ve bayram günlerini yaşamının birtakım olumlu yönleri de var. Mesela burada dünyanın dört bir yanından gelmiş Müslümanlarla tanışıp görüşme imkânı buluyorsunuz. Bu durum değişik ülkelerden Müslümanların aralarındaki bağların daha da kuvvetlenmesine ve birbirlerinden daha çok haberdar olmasına yarıyor, birbirlerinden istifade etmesine imkân sağlıyor.

Fakat korona salgını bütün bunların hepsine birer sünger çekmeyi başardı. Ne yazık ki bu faaliyetler büyük bir aksamaya uğradı. İnşallah en kısa zamanda bu salgın belasından kurtulup o özlediğimiz güzel günlere yeniden kavuşuruz.

Woking Câmii'nde Şeker Bayramı

Hazırlayan: Ahmet GEÇER

Bu sayımızda Ramazan Bayramı münasebetiyle birkaç yazıya yer vermek istedik. Bu bağlamda ön araştırma yaparken ekteki haber-izlenime rastladık. Yazarı belli olmayan yazı, Sebilü'r-Reşad'da yayınlanmıştır (cilt: XX, sayı: 506, sayfa: 143-144). Bahsi geçen caminin adı, Shah Jahan Mosque'dür. Burası, İngiltere'de cami olarak inşa edilen ilk yapıdır. Avrupa İslam'ı açısından önem arz eden yazıyı, ilgiyle okuyacağınızı umuyoruz.

Londra'dan Vakit Gazetesi'ne yazılıyor:

Bugün sabahleyin bayram namazını Londra'dan trenle bir saat kadar mesafede olan Woking Camii'nde kılmak üzere birçoklarıyla beraber yola çıktık. Tren, fesli sarıklı ve Hintlilere mahsus serpuşlu zevat ile o kadar dolu idi ki Londra'nın sıkletinin üzerimden düştüğünü hissettim ve kendimi şarkta zannettim.

Senenin en büyük bayramını tes'id etmek ve İslamlıktaki ittihadı göstermek için, Türk, İranlı Hintli ve Afganlı, Camiye toplanmakta idiler. Cami her vakitki gibi cemaati ve seyircileri istiab edemediğinden çimen üzerine halılar serilmiş ve etrafına sandalyeler dizilmişti. İmam Kemaleddin Efendi peyderpey gelmekte olan müslimîne beyân-ı hoşâmedî eylemekte idi. Mûmâileyh pek âlim ve fazıl bir zattır. Ve İngilizceyi gayet güzel tekellüm eder. Gelenler isimlerini defter-i mahsusa kaydetmekte idiler. Cemaat arasında İstanbul Hükümeti mümessili Mustafa Reşit Paşa, mahdûmu ve birinci kâtibi Şefik Bey bulunuyor. Şefik Bey, mükemmel İngilizce ve Fransızca tekellüm eder. Almanca ve İtalyanca da bildiğini işittim. Fakat ben bu lisanları bilmediğimden bu husustaki mâlûmâtının derecesini bilmiyorum.

Afgan mümessili Serdar Abdülhadi Han Hazretleri de hazır bulunuyorlardı. Müşârun ileyh ile azıcık Türkçe konuştum. Fakat bilahare İngilizcesinin pek iyi olduğunu keşfettim. Lord (Hedli) vesaire, İngiliz İslamları tabiatıy-

la cemaat arasında bulunuyorlardı. Bunlardan mâadâ daha birçok zevat mevcut idi. Fakat birer birer isimlerini kaydetmek büyük bir defter teşkil eder. Müezzinin ezanı okuması üzerine namaza başlandı.

Cemaat arasından altı kadar İngiliz İslam hanımları bulunuyordu. Bu hanımların yazlık elbisele-ri ve ilkbahar serpuşları ile namaz kıldıklarını görmek pek garip idi. Zevcem camiye gitmek üzere hazırlanmış halde son dakikada bir mâni zuhur ettiğinden gidemediği için İslam hanımları arasında hiçbir çarşafly yoktu. Yalnız bir tane olsun çarşaflyını görmek istiyordum. Çarşıftan maksadım bugün Türk hanımları tarafından İstanbul'da istimal edilen ve çarşıftan ziyade şapkaya benzemeye başlayan çarşaf değildir. Eğer Türk hanımları eski çarşafın ve peçenin kadınlara ne kadar yakıştığını bilmiş olsalar, onu terk etmeye veyahut da çarşıftan başka şeylere benzetmeye teşebbüs etmezler.

Parlak güneş altında ve yeşil çimen üzerindeki manzara pek müessir idi. İmam Efendi'nin istifâdeli vaazını kemal-i dikkatle dinledik. Hülâsa, din ile fennin bir olduğunu söyledi. Ve dinin Cenab-ı Hakk'ın doksân dokuz isimlerinde mündemiç maâliyi taklit etmekten ibaret olduğunu bildirdi. Bu maâliye hakiki bir surette tevfiği hareket etmeyip yalnız iskâli ile amil olmak mürailik olduğunu söyledi.

İslamlara mahsus olan misafirperverliğe tevfiğân namazdan sonra açık havada umum cemaatte bir öğle yemeği ziyafeti verildi. Yemek çimene konulan uzun masalar üzerinde yenildi. Yemekten sonra umum dostlarımıza "bayramınız mübarek olsun" temennisinde bulunduktan sonra Kurban Bayramı'nda tekrar toplanmak üzere Londra'ya avdet için trene bindik.

Yarın Afgan Sefiri ile mülakat etmek üzere müşârun ileyhden vaad aldım. Gelecek mektubumda bu mülakattan bahsedeceğim.

Senenin en büyük bayramını tes'îd etmek ve İslamlıktaki ittihadı göstermek için, Türk, İranlı Hintli ve Afganlı, Camiye toplanmakta idiler. Cami her vakitki gibi cemaati ve seyircileri istiab edemediğinden çimen üzerine halılar serilmiş ve etrafına sandalyeler dizilmişti. İmam Kemaleddin Efendi Peyderpey gelmekte olan müslimîne beyân-ı hoşâmedî eylemekte idi.

Acziyetin Nazma Gelişi: Münâcât

Ali ÖZTÜRK

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

De ki Rabbim size ne kıymet verir duânız olmasa¹

Münâcât, (necv) nun, cim ve vav kök harflerinden türemiş, fısıldamak, gizlice konuşmak anlamlarına gelen Arapça bir kelimedir. Dinî ıstılahta “Allah’a yalvarma, yakarma, niyazda bulunma, af dileme” demektir. Edebî bir kavram olarak ise “dinî anlamıyla örtüşür biçimde, bağışlanma talebiyle Allah’a dua etmeyi, yakarıшта bulunmayı ihtiva eden çoğunlukla manzum biçimde yazılan eserleri” ifade eder. Bilgi ve tefekkür üzerine kurgulanan tevhid konulu manzumelere karşın münâcâtlar, şairin olanca samimiyetiyle, tekellüfsüz bir dille Yaratan’dan bağışlanma talebinin gönülden mısralara döküldüğü, şiiriyeti yüksek eserlerdir.

Allah’ın yüceliğine karşı kendisini aşağıya, en aşağıya konumlandıran ve bunun için de mübalağadan çekinmeyen bir üsluba sahiptir münâcât şairi. Yüce Allah’ın affediciliğine dair ne kadar sıfatı varsa, Rahman, Rahim, Gaffâr, Gafûr, Kerîm, Tevvâb, Afüvv... onun dilindedir. Dolayısıyla zilletin, hakîrliğin dibinden en ulvî mertebeye yönelen bu yakarış ifadelerinin yer aldığı münâcâtlar, sahibinin samimiyeti ve edebî yeteneği ölçüsünde lirazmin doruklarını yoklayan şiirlerdir. Az sayıdaki mensur örnekleri de biçim olarak düz yazı olmakla birlikte nazmı aratmayan bir müzikaliteye sahiptir. Sinan Paşa’nın (ö. 1486) ağır bir nesir diliyle kaleme aldığı Tazarru-nâme isimli meşhur eseri, mensur edebiyatın şaheserlerinden sayılır. Elmalılı Hamdi Yazır’ın tefsirinin mukaddimesindeki “İlahî! Hamdini sözüme ser-tâc ettim, zikrini kalbime mirâc ettim, kitabını kendime minhâc ettim...” cümleleriyle başlayan münâcâtı da, bu türün en güzel örneklerinden biridir.

Münâcâtlar, divan ve mesnevilerde klasik tertibe uygun olarak genellikle tevhidlerden sonra müstakil bir şiir olarak yer alırlar. Eser, bazen doğrudan bir münâcâtla başlayabilir. Kimi zaman da şair tevhid olarak başladığı şiirini münâcât olarak sonlandırır. Klasik tertip böyle olmakla birlikte divan yahut mesnevinin herhangi bir yerinde münâcât konulu şiir bulunması mümkündür. Hele mutasavvıf şairlerin divan ve mesnevilerinde sıkça bir duâ/yakarış manzumesiyle karşılaşmak şaşırtıcı değildir. Aziz Mahmud Hüdayî’nin (ö. 1628) âdeta bir münâcât güldestesi hüviyetindeki divanının sonunda yer alan şu müfredi, şairin her an yakarış hâlinde olduğunu

¹ Furkan Sûresi, 25/77.

göstermesi bakımından dikkate değerdir:

Mücrim ü âsî kulundan bir günâh eksik değil

Anınçün yâ ilâhî bir gün âh eksik değil²

Münâcâtta bulunanın amacı bellidir: Her ne pahasına olursa olsun bağışlanmak. Öyleyse yapılacak iş, bütün içtenliğiyle huzura yönelip af dilemektir. Ama bunu yaparken şöyle bir mazerete sığınır şair: Bu dünya bir günâh bataklığıdır. İnsan iradesinin dışında bu bataklığın içerisinde bulmuştur kendini. Dolayısıyla günâhlarla çevrili dünyada tamamen günâha bulaşmadan bir hayat sürmek mümkün değildir. Ama bu tabii durumun muharref Hristiyan teolojisindeki asli günâh ile ilgisi olmadığını söylemeye gerek bile yok. Zira İslam inancına göre insan günâhsız olarak doğar ve temyiz yaşına gelinceye kadar da fiillerinden sorumlu tutulmaz. Ne var ki yeryüzü imtihan alanıdır ve insan da günâh işlemeye meyillidir. Onu günâh çukurundan çıkaracak olan imkân ve kabiliyeti de kendisine bahşeden yaratıcısıdır. Her ne kadar iradesi dışında dünyaya gönderilmişse de bu dünyada yaşaması irade ile mümkündür. Dolayısıyla insana düşen, yaratıcısını tanıyarak O'nun koyduğu sınırlara riayet etmesi ve günâhlarda ısrarcı olmayıp istemeyerek işlenen kötü fiillerden dolayı af dilemesidir. Dahası tövbesinde sâdık kalıp azim ve kararlılık göstermesidir.

Türk dinî edebiyatının eskisiyle yenisiyle münâcâtı konu edinen eserler bakımından azımsanmayacak bir müktesebata ve zengin bir muhtevaya sahip olduğu kesinlikle söylenebilir.³ Metinlerin içeriğine bakıldığında şairlerin şiir yazmış

olmak, sadece edebî geleneğin bir ritüelini yerine getirmiş olmak için değil de bağışlanmak için kemal-i tazimle doğrudan Allah'a hitaben yazdıkları aşıkârdır. En azından büyük çoğunluğu için bunu söyleyebiliriz. Türkçenin kurucu şairi Yunus Emre'nin,

Hak Çalab'um Hak Çalab'um sen-cileyin yok Çalab'um

Günâhluyam yarlıgagıl iy rahmeti çok Çalab'um⁴

dizeleriyle başlayan münâcâtında bu samimiyeti hissetmemek mümkün değildir.

Şairlerin en önemli ilham kaynağı, Yüce Rabbimizin kullarına nasıl dua edeceklerini bizzat öğreten Fatiha Suresi başta olmak üzere peygamber ve salih kullarının dualarını muhtevî Kur'ân ayetleridir. Sevgili Peygamberimizin duaları da en büyük arzusu Hakk'ın rızasını kazanmak ve bağışlanmak isteyen müminler için örnek teşkil etmiştir.⁵ Mümin bir kulun bu fani dünyadaki en büyük arzusu, affa nail olmaktır. Bunun yolu da boyun büküp, kemal-i tazim ve samimiyetle af dilenen kapının yüceliği, dileyenin acizliği, ısrarı, samimiyeti, af edicinin verdiği sözler -ki bu sözler af dileyenin en büyük ümididir- dile getirilir. Hatta büyüklerin dikkatini celb edip istediğini yaptırmaya çalışan çocuk misali türlü naz ve niyaz ile yaradanın affına mazhar olma dilerler.

Sinan Paşa ünlü Tazarru-nâme'sinde "İlâhî! Âsîlere azâb itmek adl ise, afv etmek dahi ahdindir. İlâhî! Mücrimlere ikâb itmek hakk ise, bağışlamak dahi va'dindir."⁶ diyerek Cenâb-ı Hakk'ı adeta affetmeye zorlamaktadır. Haşa Allah herhangi bir şeye zorunlu tutulmaktan münezzehtir. Ancak Allah isterse

Dolayısıyla zilletin, hakîrliğin dibinden en ulvî mertebeye yönelen bu yakarış ifadelerinin yer aldığı münâcâtlar, sahibinin samimiyeti ve edebî yeteneği ölçüsünde lirizmin doruklarını yoklayan şiirlerdir. Az sayıdaki mensur örnekleri de biçim olarak düz yazı olmakla birlikte nazmı aratmayan bir müzikaliteye sahiptir.

² Aziz Mahmûd Hüdâyî, Dîvân (Haz. H. Kâmil Yılmaz), Hüdâyî Vakfı Yayınları, İstanbul 2018, s.374.

³ Türk Münâcât Edebiyatı ile ilgili şu eserlere bakılabilir: Hasan Aksoy, "Münâcât", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c. VI, İstanbul 1981, s. 468; Cemâl Kurnaz, Münâcât Antolojisi, TDV Yayınları, Ankara 1992; Abdülhakim Koçin, Türk Edebiyatında Münâcât, TDV Yayınları Ankara 2011.

⁴ Yunus Emre, Dîvân-ı İlâhiyât (Haz. Mustafa Tatçı), Eskişehir Valiliği, Eskişehir 2014, s. 342.

⁵ Ayet ve hadislerde münâcât örnekleri için bkz. Alparslan Kartal, "Bir Nebvî Gelenek Olarak Münâcât ve Ebu'l-Hasan Harakânî'nin Yeni Bulunan Bir Münâcâtı" Turkish Studies, Volume 13/2 Winter 2018 ss. 491-515.

⁶ Sinan Paşa, Tazarru'-nâme Yakarışlar Kitabı, (Haz. Mertol tulum), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2014, s. 183.

Münâcâtta bulunanın amacı bellidir: Her ne pahasına olursa olsun bağışlanmak. Öyleyse yapılacak iş, bütün içtenliğiyle huzura yönelip af dilemektir. Ama bunu yaparken şöyle bir mazerete sığınır şair: Bu dünya bir günâh bataklığıdır. İnsan iradesinin dışında bu bataklığın içerisinde bulmuştur kendini. Dolayısıyla günâhlarla çevrili dünyada tamamen günâha bulaşmadan bir hayat sürmek mümkün değildir.

kendi kendini zorunlu tutabilir. Alvarlı Efe olarak bilinen Erzurumlu Muhammed Lutfi'nin naz makâmında "Sana güçlük mü var ey şâh-ı kerem-mu'tâdım" diyerek seslendiği gibi hiçbir şey, ama hiçbir şey Allah için zor değildir. Yine Alvarlı Efe'nin,

Kerem kıl kesme sultânım keremin bî-nevâlardan

*Kerem-kâne yakışır mı kerem kesmek gedaldan*⁷

dizelerini de ısrarcı ama naif bir serzenişin ifadesi olarak okumak mümkündür. Cahit Zarifoğlu'nun "Sultan" şiirindeki "Sana zorsa bırak yanayım / Kolaysa esirgeme" mısralarındaki zarif sitemini de bu minvalde düşünmek lazımdır. Kulun böylesine ısrarlı talebinin gerisinde yatan sebep de yaratıcının vadidir. Af dileyenin en önemli dayanağı odur. Çünkü duaya icabet edeceğini bildiren⁸ Yüce Rabbimiz kulunun kendisine yalvarılmasından müşteki değil, bilakis memnundur.

Adli mahlasıyla şiirler yazan derviş padişah olarak da bilinen II. Bayezid (ö. 918/1512), gerçek padişahlığın ancak Allah'a kulluk etmekle mümkün olabileceğini belirttiği münâcâtında Cenâb-ı Hak'tan af dilerken "Ben ettim onu ki bana yaraşır / Sen eyle onu ki sana yaraşır"⁹ diyerek kulun günâha düşüp af dilemesi kul olmanın gereği olduğu gibi, affediciliğin de Yüce Allah'ın şanından olduğunu ifade etmektedir. Bahtî mahlasıyla şiirler yazan I. Ahmet'in (ö. 1026/1617), 14 yılı padişahlıkla geçen 28 yıllık ömrüne sığdırdığı divançesi, beş adet münâcât ile başlamaktadır. Çocuk denecek yaşta devlet işlerinin ağır yükünü omuzlayan bu genç padişah, maddi âlemin sultanlığını elinin tersiyle iterek şöyle niyaz edecektir:

*Bana lutfun ile eyle tecelli
Bu tâc ü taht ile gelmez tesellî
Hudâyâ eyleyüp ihsân-ı küllî
Beni kıl âlem-i ma'nîde sultân*¹⁰

"Hüküm ile fermân senin yâ Rabbenâ"¹¹ diyerek Hakk'a yalvaran divanın başında yer alan 13 adet münâcâtıyla II. Mahmud'un kızı Adile Sultan da (ö. 1899) bu kervanda yerini almıştır.

Şiir, duygu ve düşünceleri etkili bir biçimde anlatma sanatıdır. Hüner göstermek için değil ama samimiyetle yazılan bu şiirlerin edebî hafıza da unutulmayacak bir yer edindiği görülmektedir.

Kendi günâhlarının çokluğunu anlatmak için Priştineli Mesihî bakın nasıl bir akıl yürütüyor:

Biz kadar ehl-i sevâb olmayısar mahşerde

*Ger hatamıza bedel eylesin lutfu 'atâ*¹²

Eğer, diyor Mesihî, günâhlarımızı affedip bedel olarak bize lütuf ve ihsan eyleyecek olursan yarın kıyamet gününde hiç kimse bizim kadar sevaba sahip olmayacak demektir. Azmizade Hâletî ise,

Bakma yâ Rab sevâd-ı defterime

*Anı ur âteşe benim yerime*¹³

mısralarıyla, "Yâ Rab! yarın kıyamet gününde kara kaplı amel defterime bakıp da beni cezalandırma,

⁷ Hâce Muhammed Lutfî, Nazlı Niyazlar, (Haz. Hüseyin Kutlu), Damla Yayınevi, İstanbul 2005, s. 123.

⁸ "Rabbimiz şöyle buyurdu: Bana duâ edin, duânızı kabul edeyim..." Mü'min Sûresi, 40/60.

⁹ İAdli, Dîvân (Haz. Yavuz Bayram), Kültür ve Turizm Bakanlığı (e-kitap), Ankara 2018, s. 39.

¹⁰ Bahtî (Sultan I. Ahmet), Dîvân (Haz. İsa Kayaalp), Kültür ve Turizm Bakanlığı (e-kitap), Ankara 2019, s. 20.

¹¹ Âdile Sultan, Dîvân, (Haz. Hikmet Özdemir), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 171.

¹² Mesihî, Dîvân, (Haz. Mine Mengi), Kültür ve Turizm Bakanlığı (e-kitap), Ankara 2020, s. 20.

¹³ Azmizade Hâletî, Dîvân (Haz. Bayram Ali Kaya), Kültür ve Turizm Bakanlığı (e-kitap), Ankara 2017, s. 54.

benim yerime onu ateşe ver” diyerek, hem günâhlarının çokluğunu hem de kendinin yerine kara kaplı amel defterinin yakılarak günâhlarının silinmesini talep etmiş oluyor.

Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk mesnevisinde Allah’ın acz’i kullarına bir nimet olarak verdiğinden bahseder. Ona göre, iyi ki aciz varlıklarız; Yüce Allah’ın evsafını, nimetlerini anmaya gücümüz yetmez. Her nimetin şükür olduğu gibi aciz varlıklar oluşumuza da şükretmemiz lazımdır. Sonuçta acziyet affa vesile olmuştur:

*Ammâ ki zebân-ı aczimiz var
Vasfında beyân-ı aczimiz var
İnsâf ile ger olursa dikkat
Ni’met mi degildir acze ruhsat
Her bir ni’amin senâsı lâzım
Bu bahsde şükür olur mülâzım
Bundan dahi aczimiz hüveydâ
Afvetdi yine Cenâb-ı Mevlâ¹⁴*

Münâcât konulu şiirler, sadece kişisel bağışlanma amacıyla yazılanlarla sınırlandırılmaz. Özellikle son yüzyılda İslam Coğrafyasının içinden geçtiği buhranlı/çalkantılı dönemlerin tesiriyle topyekûn Müslümanların kurtuluşunu konu alan münâcât formunda şiirler yazılmıştır. Mehmet Akif’in Tevhid

Yahud Feryad’ı, Arif Nihat Asya’nın “Biz kısık sesleriz... minareleri / Sen, ezansız bırakma, Allah’ım!” dizeleriyle başlayan münâcâtı böyledir. Hatta İstiklal Marşı’mızın “Rûhumun senden, ilâhî, şudur ancak emeli:” mısraı ile başlayan kıt’ası da bu nevi bir münâcâttır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, şairin fikri, zikri, şükürü ve dahi duası, şiir iledir. Belki şiire en fazla yakışanı da duadır. Münâcât, şairin bir nevi arzuhâlinin, Yüce Allah’a olan teslimiyetinin, af umudunun O’ndan başka çalacak kapı, varacak makam olmanın bilinciyle en naif kelimelerle, en samimi duygularla kayda geçirilmesidir. Türk dinî edebiyatının en çok sevilen ve besteleri yapılan bu türdeki eserlerine bir nebzecek değinmiş olduk. Yazımızı, mürşidi Zeynüddin Hâfî’nin (ö. 1435) “Bir Aşk kütüğü yakıp, diyâr-ı Rûm’a attık.” diyerek Anadolu’ya gönderdiği Abdurrahim-i Merzifonî’den (ö. 1466) bize ulaşan şu tek beyitlik câmiulkelim münâcât ile sonlandıralım:

Tövbe yâ Rab hatâ yoluna gittiklerime

Bilip ettiklerime bilmeyip ettiklerime¹⁵

Şairlerin en önemli ilham kaynağı, Yüce Rabbimizin kullarına nasıl dua edeceklerini bizzat öğreten Fatıha Suresi başta olmak üzere peygamber ve salih kullarının dualarını muhtevi Kur’ân ayetleridir. Sevgili Peygamberimizin duaları da en büyük arzusu Hakk’ın rızasını kazanmak ve bağışlanmak isteyen müminler için örnek teşkil etmiştir.

¹⁴ Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk (Haz. Muhammet Nur Doğan), Kültür ve Turizm Bakanlığı (e-kitap), Ankara ty, s. 54.

¹⁵ Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri I (Haz. M. A. Yekta Saraç), Tüba Yayınları, Ankara 2016, s. 121.

İnci Mercan Gerdanlığı -2-

Allah'ın Hoşnut Olduğu Din

Ahmet POÇANOĞLU

Emekli Konya İl Müftüsü

عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ أَبِي حَفْصٍ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ بْنِ نُفَيْلٍ بْنِ عَبْدِ الْعَزْزَى بْنِ رِيَّاحٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قُرَيْطٍ بْنِ رِزَّاحٍ بْنِ عَدِيٍّ بْنِ كَعْبٍ بْنِ لُؤَيٍّ بْنِ غَالِبٍ الْفَرَسِيِّ الْعَدَوِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْيَهُودِ قَالَ لَهُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، آيَةٌ فِي كِتَابِكُمْ تَقْرَءُونَهَا لَوْ عَلَيْنَا مَعْشَرَ الْيَهُودِ نَزَلَتْ لَا تَخَذُنَا ذَلِكَ الْيَوْمَ عِيدًا. قَالَ: أَيُّ آيَةٍ؟ قَالَ: "الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا". قَالَ عُمَرُ: قَدْ عَرَفْنَا ذَلِكَ الْيَوْمَ وَالْمَكَانَ الَّذِي نَزَلَتْ فِيهِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ قَائِمٌ بِعَرَفَةَ يَوْمَ جُمُعَةٍ.

Mü'minlerin emiri Ebû Hafs Ömer ibn'ül Hattab ibn-i Nüfeyl ibn-i Addüluzza ibn-i Riyah ibn-i Abdillâh ibn-i Kurd ibn-i Rezah ibn-i Adiy İbn-i Ka'b ibn-i Lüey ibn-i Lüey ibn-i Galib el-Kuraşî el Adevî razıyallahü anh'den:

Bir yahûdî Ömer ibn-i Hattâb'a (r.a.):

- Ey Müminlerini Emiri! Sizin Kitab'ınızda okumakta olduğunuz bir ayet var ki, biz Yahûdî topluluğuna nazil olmuş olaydı, nazil olduğu günü bayram edinirdik, dedi. Ömer:

- Hangi ayettir o? diye sordu. Yahûdî:

- "Bu gün sizin dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak Müslümanlıktan hoşnûd oldum..." (el-Mâide:5/3) cevabını verdi. Bunun üzerine Ömer:

- Biz bu ayetin indiği günü de yeri de biliyoruz (kıymetini takdir ediyoruz). Bu ayet Peygamber'e bir Cuma günü Arafat'ta vakfede kaim iken nazil olmuştur, dedi. (Buhari; 45, Müslim, 3017).

HADİSTEN ÖĞRENDİKLERİMİZ

İslam; adını Allah'ın (c.c.) koyduğu, Âdem (a.s.) dan Rasulullah'a (s.a.v.) kadar peygamberlere indirdiği dindir. Kıyamete kadar dosdoğru yol üzerinde yürüyenin hiç eksik olmayacağı tek hak dindir.

Rasulullah (s.a.v.)'ın daveti ile insanlar önce birer birer, sonra akın akın Allah'ın dinine girdiler. Bu ayet, hicri onuncu yılda, Rasulullah'ın (s.a.v.) ashabından yüz binlerin katıldığı Veda Hacc'ında, Arafat Meydanı'nda, Arefe günü, Cuma öğleden sonra Rasulullah (s.a.v.) Efendimiz "Adba" adındaki devesinin üzerinde vakfede iken indi. Devenin kolları, vahyin şiddeti ile üzerine basan yükün ağırlığına dayanamayıp çöküvermişti.

İslam dini; Hatem'ül Enbiya Hz. Muhammed (s.a.v.) ve O'na tabi ashabının yirmi üç yıl süren zorlu mücadeleleri, sabrı, cihadı neticesinde, "Bu gün sizin dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak müslümanlıktan hoşnûd oldum..." (el-Mâide:5/3) müjdesiyle, daha önce hiçbir peygambere ve hiçbir ümmete verilmeyen bir mükemmelliğe kavuştu.

Kâfirler, artık Müslümanları kendi dinlerine çevirmek, İslâm'ı başarısızlığa uğratmaktan ümitlerini kestiler. İman esasları, ahkâm, ahlak, haram ve helal, yani din-i mübin-i İslâm'ın bütün esasları, sağlam, kalıcı bir temele oturdu ve dünya hayatının bütün sorunlarını çözecek bir kılavuz, bir rehber olarak Allah (c.c.) tarafından tamamlandı. Bugünden sonra Rasulullah (s.a.v.) Efendimiz seksen bir veya seksen iki gün yaşadı ve Rabbine kavuştu. Bu ayetin inmesinden sonra İslâm'ın hükümlerinde ne bir nesh, ne bir tebdil vaki oldu. Bu ayeti duydukları zaman Ashab-ı Kiram sevinmiş fakat Hz. Ebu Bekir (r.a.), Rasulullah Efendimizin nübüvvet görevinin tamamlandığını ve Rabbine kavuşmasının yaklaştığını anlamış ve ağlamıştı.

Allah'ın nimet verdiği kimselerin yolu olan İslam bugün tamamlanmış. Bu sebeple, "Ey Müminler kâfirlerden korkmayın. Korkup günlük hayat tarzınızda fazladan telaş ile onlara benzemeyin.

Bu ayet Cuma günü ve Arefe günü indirildi. Her ikisi de, Allah'a hamdolsun, bizim bayramımızdır.

Allah (c.c.), hepimizi İslam nimeti üzere daim eylesin.

ÖMER'ÜL FARUK (R.A.)

Hiz. Ömer (r.a.) Fil Vak'ası'ndan on üç yıl kadar sonra Mekke'de doğdu. Baba tarafından soyu, Câhiliye döneminde Kureyş kabilesinin sefaret işlerine bakan Adiy b. Ka'b kabilesinden olup Ka'b. b. Lüey'de Hiz. Peygamber'in nesebiyle birleşir. Annesi, Hanteme bint Hâşim ise Mahzûm kabilesindendir.

İslâm tarihinde 'Fârûk' lakabıyla tanınan yegâne sahâbi, Hiz. Ömer'dir. O'na bu lakabı, Hiz. Peygamber vermiştir; Allah Teâlâ hakla bâtlı Ömer ile ayırdığı için

onun Fârûk olduğunu söylemiştir. Yine Rasulullah (s.a.v.) Efendimiz, O'nu fitnenin kilidi 'Ğalak'ül Fitne' olarak isimlendirmiştir.

Hazret Peygamber (s.a.v.) ve Müslümanlara şiddetli düşman olan Hiz. Ömer; şiire meraklı Arap dili ve belâğatına vakıf idi. Bu merakı, O'nun kız kardeşi ve eniştesi ile ilgili hadisede dinlediği Taha suresini veya Kâbe'nin örtüsü altında bizzat Rasulullah (s.a.v.) Efendimizden dinlediği 'Hâkka' suresini duyunca Kur'an'ın eşsiz belâğatı karşısında Müslüman olmasına vesile oldu. Bu hadiseyi Necip Fazıl şöyle anlatır:

O, Rasulullah'a (s.a.v.) iman eden kırkinci Müslümandır. Rasulullah'ın (s.a.v.) "Ya Rabbi, iki Ömer'den biriyle İslâm'ı teyit et." duası, bi' setin 6. yılında tezahür etmiştir.

Hiz. Ömer (r.a.) "Nur saçan bir kandil" olan Rasulullah Efendimizin; merhamet, adalet, edep ve hikmet vasıflarını şahsında toplamış bir sahâbidir. O'nun İslâm'a girmesiyle Müslümanlar ilk defa Kâbe'de toplu olarak namaz kılmışlardır.

İslâm'ın, gümbür gümbür ve diri yürüyüşü O'nunla başlamış oldu.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ.

"Ey peygamber! Sana tâbi olan müminlerle beraber Allah sana yeter." (el-Enfâl: 64) ayeti indi.

Hiz. Ömer (r.a.)'in hicreti ile ilgili Hiz. Ali (r.a.) der ki:

"Bildığım bütün Muhâcirler gizli olarak hicret etmişlerdir. Lâkin Ömer b. Hattâb bundan müstesnadır. O hicret edeceği zaman kılıcını kuşandı, yayını omzuna astı, oklarını ve mızrağını eline aldı ve Kâbe'ye gitti. Kureyş müşriklerinin ileri gelenleri, o esnada Kâbe'nin yanında bulunuyorlardı. Hiz. Ömer (r.a.) Kâbe'yi yedi defa tavaf ettik-

**Hiz. Ömer (r.a.)
Kâbe'yi yedi defa
tavaf ettikten sonra
onların yanına
vardı ve müşriklere
meydan okudu: «İşte
ben de Medine'ye
gidiyorum! Anasını
ağlatmak, hanımını
dul, çocuklarını yetim
bırakmak isteyenler
peşime düşsünler, şu
vadinin arkasında
karşıma çıksınlar!»
Ancak hiç kimse
peşine düşüp onu
takip etme cesaretini
gösteremedi."**

***Hiz. ÂiŖe, Hazreti
Ömer hakkında
“Ömer anılınca adalet
anılmış olur, adalet
anılınca Allah anılmış
olur, Allah anılınca da
rahmet iner” demiŖtir.***

ten sonra onların yanına vardı ve müşriklere meydan okudu: «İŖte ben de Medine’ye gidiyorum! Anasını ağılatmak, hanımını dul, çocuklarını yetim bırakmak isteyenler peŖime düşsünler, Ŗu vadinin arkasında karŖıma çıksınlar!» Ancak hiç kimse peŖine düşüp onu takip etme cesaretini gösteremedi.”

Katıldığı seriyyeler dışında Resûl-i Ekrem’in yanından hiç ayrılmayan Hz. Ömer kumandanlığını Rasulullah’ın yaptığı bütün savaŖlarda ve Hudeybiye AntlaŖması, Umretü’l-Kazâ ile Vedâ Haccı’nda da Rasulullah (s.a.v.) yanında bulundu. Rasulullah (s.a.v.) Efendimiz O’na “Her zaman canından daha sevgili” olmuŖtur. Hz. Peygamber rahatsızlığı sırasında oluŖturduđu orduya Üsâme b. Zeyd’i kumandan tayin etti ve Hz. Ömer’i onun emrinde görevlendirdi. Hz. Ömer Mescid-i Nebevî’de, “Rasulullah ölmemiŖtir! Allah onu muhakkak ki tekrar gönderecek ve böyle söyleyen kimse-lerin ellerini ve ayaklarını kestirecektir!” sözleriyle duygularını ifade etmiŖ, onu ve diğeri sahabileri Hz. Ebû Bekir ikna etmiŖtir.

Hiz. Peygamber’in vefatı üzerine, Ensar’ın Sakîfetü Benî Sâide’de toplanarak halife seçimi konusunu görüŖtüğünü öğrenen Ömer, yanına Ebû Bekir ile Ebû Ubeyde b. Cerrâh’ı da alıp oraya gitti. Hz. Ebû Bekir onlara Ömer’i veya Ebû Ubeyde’yi halife seçmelerini teklif etti. Ancak Ömer ve Ebû Ubeyde, o varken bu görevi üstlenemeyeceklerini belirterek Ebû Bekir’e biat ettiler. Hz. Ebû Bekir’in hilâfeti döneminde Ömer ona müşavirlik ve kadılık yaptı. Halife olunca Üsâme b. Zeyd kumandasındaki orduya hareket emri veren Ebû Bekir, Ömer’in Medine’de kalmasını istedi

ve bunun için Üsâme’den izin aldı. Hz. Ebû Bekir Medine’den ayrıldığında veya hastalığında kendisine vekâlet etti. Hâfız sahabilerden bir kısmının Ŗehit düşmesi üzerine, Kur’an’ın toplanması konusunda Hz. Ebû Bekir’i ikna edip vahiy kâtiplerinin yazdığı dağınık haldeki ayet ve surelerin, Zeyd b. Sâbit başkanlığında bir heyet tarafından bir araya getirilmesini sağladı. Hz. Ebû Bekir namaza çıkamayacak derecede hastalanınca imamlık görevini Ömer’e bıraktı ve O’nu Rasulullah’ın (s.a.v.) ashabıyla istişare ederek yerine halef tayin etti. Hz. Ebû Bekir’in vefat ettiği gün (22 Cemâziyelâhir 13/23 Ağustos 634) Hilafet makamına geçtiğinde ona “Halifetü halifeti Rasulillah” diye hitap edildi. Hazret Ömer, “Emirü’l-Mü’minin” lakabı ile isimlendirilen ilk halifedir.

O, Sâsânîler’e karŖı Irak cephesindeki, Bizans İmparatorluğu’na karŖı Suriye cephesindeki savaŖlara ara verilmeden devam edilmesini emretti. İslam orduları onun zamanında Sâsânî İmparatorluğu’na tâbi Irak, İran ve Azerbaycan ile Bizans İmparatorluğu’na tâbi Suriye, el-Cezîre, Filistin ve Mısır’ı İslam ülkesine kattı. GerçekleŖtirilen fetihler sonucu ele geçirilen ganimetlerde büyük bir artış oldu. Hz. Ömer, Müslümanlarla gayrimüslimlere ait yeni ortaya çıkan çeŖitli problemleri ve ihtiyaçları görerek; bunların halledilmesi yolunda düzenlemeler yaptı.

Ömer (r.a.), Kudüs’ün fethi öncesi; Câbiye’de bir hutbe okuyarak şöyle dedi: “Benim buradan size hitap ettiğim gibi Rasulullah Efendimiz de bize şöyle hitap etti: ‘Benim ashabıma ikram edin, saygı gösterin, sonra onların ardından gelenlere,

sonra da onların ardından gelenlere saygı gösterin. Daha sonra ortaya yalan çıkıp yayılır. O derece ki kendisinden yemin etmesi istenmediği halde insanlar yemin edecekler, şahitlikleri istenmediği halde insanlar şahitlik yapacaklardır. Haberinizi olsun ki, Cennetin geniş sahası hoşuna giden kimse, cemaate sarılsın, cemaatten ayrılmasın. Çünkü şeytan, yan çizen tek kişidir; o, ikiden uzaklaşır, iki kişinin yanına, şeytan yaklaşamaz. Bir kimse bir kadınla gizli bir yerde buluşursa üçüncüsü şeytan olur. Bir kimseyi iyiliği sevindirir, kötülüğü de üzerse, o mümindir.” Hz. Ömer bu hutbesinde, Kur’an’dan bir şey sormak isteyenlerin Ubey b. Ka’b’a, fıkıhtan bir şey sormak isteyenlerin Muaz b. Cebel’e, feraizden bir şey sormak isteyenlerin Zeyd b. Sabit’e sormalarını tavsiye etmiştir.

Hiz. Ömer, 23 (644) yılı haccını eda edip Medine’ye döndüğü gün-

lerde, Mugire b. Şu’be’nin Basra valisi iken edindiği kölesi Ebû Lü’lue Fîrûz en-Nihâvendî efendisinin kendisinden fazla ücret aldığını söyleyerek bunun azaltılmasını istedi. Halife onun demircilik, marangozluk ve nakkaşlık yaptığını öğrenince Mugire’nin kendisinden aldığı ücretin fazla olmadığını bildirdi. Bunun üzerine Ebû Lü’lue, ertesi gün sabah namazında hançerle Hiz. Ömer’i yaraladı ve Müslümanların elinden kurtulamayacağını anlayınca kendini öldürdü. Halife ölüm döşeginde iken kendisine yerine birini bırakması teklif edilince Aşere-i Mübeşşere’den altı kişilik şûranın toplanarak üç gün içerisinde aralarından birini halife seçmelerini istedi; oğlu Abdullah’ı da halife seçilmemek şartıyla bu heyete dâhil etti. Namazı kaldırmak üzere Suheyb b. Sinân’ı, şûra üyelerini toplamak üzere Mikdâd b. Esved’i, seçim gerçekleşinceye kadar

heyetin rahatsız edilmemesini sağlamakla da Ebû Talha el-Ensârî’yi görevlendirdi. Oğlu Abdullah’ı Hiz. Âişe’ye yollayarak Resûl-i Ekrem’in hücreğine onun ayağının dibine defnedilmek için izin istedi. Hiz. Âişe kendisi için düşündüğü bu yeri ona vermeyi kabul etti. Hiz. Ömer üç gün sonra vefat etti (26 Zilhicce 23/3 Kasım 644), cenaze namazını Suheyb b. Sinân kıldırdı.

Hiz. Âişe, Hazret Ömer hakkında “Ömer anılınca adalet anılmış olur, adalet anılınca Allah anılmış olur, Allah anılınca da rahmet iner” demiştir. O, ‘adaleti ayakta tutan hâkimdir’; dürüstlük, Hiz. Ömer’in hayatının ana direğini teşkil eder. Yüklü miktarda kendisine gönderilen Medain ganimetlerini görünce, ordusunun güvenilir bir ordu olmasından mütehassis olmuştu. Bunu duyan Hiz. Ali, şu karşılığı vermişti: “Sen iffetli oldun. Dolayısıyla halkın da iffetli oldu. Eğer sen (devlet malını) bolca yiyip içseydin, halkın da yiyip içerlerdi.”

Hiz. Ömer; hiç kimseyi kandırmayan, aldatmayı aklından bile geçirmeyen, kurnaz kişiler tarafından aldatılamayacak kadar akıllı bir insandı.

İdarede ulaşılabilirlik, denetlenebilirlik ve şeffaflık; işte Halife Ömer...

Hazret Ömer’in, *Kütüb-i Sitte*’de rivayet ettiği 539 hadis bulunmaktadır; bunların çoğu fıkha dairdir. Buhârî ve Müslim’in eserlerinde toplam seksen bir rivayeti yer alır. Buhârî ve Müslim bunların yirmi altısında ittifak etmiş, Buhârî otuz dört, Müslim yirmi bir hadisi ayrıca eserine almıştır.

Allah O’ndan razı olsun.

Toplumu Takva Ekseninde Dönüştürme Amacında İnsan ve Psikolojisi

Mustafa ESER

İnsan katmanlı ve karmaşık bir yapıda yaratılmıştır. Kimyasının karmaşıklığı onu tanımayı ve tanımlamayı esaslı bir iş haline getirmektedir. Nazarî anlamda insan, ontolojik sancının hem sebebi hem de sonucu olarak karşımıza çıkar. Varlık amacının kulluk olduğunu bildiğimiz insan, tutarlı reddiyelerle ya da kimileri için makul olmayan gerekçelerle bu payeyi reddedebilmektedir. Bu reddediş elbette onun iradesi ile mümkün olmaktadır. İrade, tercih edebilme kabiliyeti ile tezahür eder. Bir başka deyişle tercih yoksa irade yoktur. Konu insan ise irade konunun merkezinde bir kavramdır. Tercih kabiliyetine haiz insan trajik bir şekilde manipüle edilmeye, yönlendirilmeye ve kandırılmaya açık bir haldedir. Hatta bu bağlamda insanın mücerret anlamda bir “bence”si olamayacağını iddia etmek abartı olmayacaktır. İnsanın sosyal bir varlık olduğu kabulü biraz da onun içinde bulunduğu topluluğun bir parçası olduğu; kişisel tarihinin diğer insanların tarihinden ayrılamayacağı anlamına gelir. Tekraren; safkan bir düşünce, fikir ya da duygu neredeyse mümkün değildir. İnsanın etkileşim kabiliyeti ya da zafiyetinden kaynaklı ebruli yapısı bu yazının boyutlarını aşacak bir bahs-i diğerdir. Biz konumuzla direkt alakalı bu ayrıntıyı konumuzun anlaşılmasına katkı sağlaması ümidiyle zikretmek istedik.

Faaliyetlerinin omurgasına eğitimi koyan çalışmalardan biri olan İnsan ve Medeniyet Hareketi’nin bir mottosu vardır. Bir iddia ve belki de bir muştudur bu: Toplumu takva ekseninde dönüştürmek. Takva; sakınma, korunma ve sorumluluk bilinci gibi derin anlam havzasına sahip bir Kur’an kavramıdır. Toplum, insanın en büyük organizasyonu olan devletin altındaki birimlerden bir tanesidir. Yapı taşı insandır. Özellikle dönüştürme fiili kullanılmıştır. Değişim değil, dönüşüm. Dönüşüm cevhere taalluk eder; değişim araza. Değişimde görünür olan ön plandadır; dönüşümde ruhî, kalbî, aklî gibi görünmeyen melekeler. Değişimin dönüşüme tesiri cılızken, dönüşüm sonrası değişim kaçınılmazdır. Değişimde de dönüşümde de ki-

şinin iradi tercihi söz konusudur; ama ilkinde bu tercih zorunlu değilken, ikincisinde olmazsa olmaz konumdadır. Kişi, bir dönüşüm içinde olacaksa öncelikle içinde bulunduğu hali okuyabilme kabiliyetine sahip olmalıdır. Bu farkındalık onu bir arayışa yani bir talebe götürecektir. Bu talep ise ancak iç dinamiklerle gerçekleşebilecektir. İşte burada yazımızın ana konusu olan Psikoloji devreye girmektedir.

Nurettin Topçu psikolojiyi şöyle tarif eder: “Ruhsal olayların ilmi veya ruhsal olayların gözleminden işe başlayarak onların sebeplerini ve kanunlarını ortaya koyan ilim.” İnsanın iç dinamiklerini anlamaya çalışan, sebeplerini düşünen ve bir “arıza” çıktığında çözüm üretmeye çalışan bilimin adıdır Psikoloji. Ruh Bilimi diye de bilinir bizim medeniyetimizde, Nefs Bilimi diye de. Sosyal bilimler kategorisine girer. Ve bu sınıfın altındaki bütün bilimlerde olduğu gibi “Nesnellik mümkün müdür?” sorusu psikoloji için de uzun tartışmalara sebep olmuştur. Söz konusu insanın deruni yapısı gibi birçok değişkeni içinde barındıran bir vakıa ise haliyle “nesnellik” zor bir sınav olacaktır Psikoloji için.

İnsanın birbiriyle irtibatlı katmanları olan karmaşık yapısını kabul etmek, aynı zamanda bu birimlerin birbirinden etkilediğini ve bu bütünü parçalamanın mümkün olmadığını da kabul etmek demektir. Mesela insanın fizyolojisiyle alakalı kalp atışı, psikolojisi ile alakalı heyecanı üzerinde bazen sebep; ama çoğunlukla sonuç halindedir. Üzüntü ve ıstırap gibi duygular, gözyaşı gibi fizyolojik tezahürler ortaya çıkarmaktadır. Daha derin ve ilginç bağlantılar

her geçen gün tespit edilmektedir.

Toplumu dönüştürmek, esasında; insanı dönüştürmek, demektir. İnsan ancak talip hale geldiğinde, üzerinde bir işçilik söz konusu olabilir. Bu işçilikte fail, insanın bizzat kendisidir. Ama insan doğası gereği hevâsına boyun eğebilmekte ve kendisi için hüsrân olacak durumlara da talip olabilmektedir. Dolayısıyla davet sorumluluğu ile yol yürüyenler, muhataplarının çok yönlü yapısı ile alakalı asgari düzeyde bir donanıma sahip olmalıdırlar. Bu donanım için Psikoloji ilminden istifade kaçınılmaz bir gerçektir. Ama bu ilim mağlubiyet ruhuyla uyarlanmış bir ilim değil; fitrata uygun, medeniyetimizin basiret süzgecinde geçirilmiş bir ilim olmalıdır. Sudanlı Profesör Psikolog Malik Bedri’nin, Efendimiz Aleyhisselam’ın, ümmetin ehl-i kitabı taklit endişesini ifade ettiği hadisinden ilhamla “Kertenkele Deliğindeki Müslüman Psikologlar” diye isimlendirdiği psikologların bir an önce o delikten çıkmaları ile bu istifade mümkün olacaktır. Yine bu ilim; ateist, pozitivist felsefeden etkilenen psikoloji ya da Freudyen psikanalizden ibaret psikoloji de değildir.

Soru cevaptan öncedir, öndedir ve cevaba nispetle daha önceliklidir. Kabulü ile “Kişiliğin biyolojik, psikososyal ve manevi belirleyicileri nelerdir?”, “Fıtrat kavramı ekseninde insanın eylemlerinden mesul oluşu, bir nevi kendini gerçekleştirme bu belirleyiciler ile nasıl bir irtibat içindedir?” gibi çalışma zeminimizle ilgili ipuçları sadedinde bazı sorular sorulabilir.

Suretleri aynı fakat özleri başka üç durumdan bahsetmek meselesinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Toplumu dönüştürmek, esasında; insanı dönüştürmek, demektir. İnsan ancak talip hale geldiğinde, üzerinde bir işçilik söz konusu olabilir. Bu işçilikte fail, insanın bizzat kendisidir.

Kalp kalbe temas etmeli, salon programlarının yanında hususi ortamlarda dertlere samimiyetle derman aranmalıdır. Bu birliktelikler mümkün olduğunca maaile icra edilmelidir.

kaktır. Bunlardan ilki, sürüklenmedir; ikincisi, sürülmedir; üçüncüsü ise tabiiyettir. İlk ikisi reziletten sonuncusu ise fazilettendir. İlkinde kişi çukura düştüğünün bile farkında olamayacak derecede bir gaflet içindedir. İkincisinde bilinç düzeyi nispeten zeminden yükselmiş haldedir. Fakat burada da durumu az çok bilmesine rağmen bir atalet durumu söz konusudur. Birincisi kadar olmasa da kötü haldedir. Son halde ise şuur devrededir. Yürünecek yol ve varılmak istenen menzile aşağı yukarı belirlenmiştir. Belki yolun fıkhı ile ilgili bir bilgi boşluğu vardır. Ama kişi bu boşluğu doldurma cehdi ile güven duyduğu yolun ilkelerine bilinçli bir tabiiyetle tâbi olmuş haldedir. İş bu tabiiyetin imkânı ancak bilinçle mümkün olarsa davetçinin işçilik alanı burası olmalıdır. Elbette seyr-u sülûk esnasında lokal, ani ve pratik müdahaleler hoş görülebilir ama aslolan işçilik alanıyla ilgili gayret biteviye devam etmelidir. Muhatabı hakikate talip hale getirmek adına ruhuna, kalbine, bilincine ayna tutularak nakisalarını fark etmesi sağlanmalıdır. Bu süreçte karşımızdakinin muazzez varlık olan “insan” olduğu unutulmamalı ve özenli tavır elden bırakılmamalıdır. İncitmekten, nefret ettirmekten, meseleyi bulandırmaktan, zorlaştırmaktan iktinap edilmelidir.

İnsanın içinde bulunduğu hiçbir denklem, maalesef, tek bilinmeyenli değildir. Değişkenlerin çokluğu davetin kalitesi için yoğun emek harcamayı zorunlu hale getirmiştir. Hele bir de ağır tarihi travmalar atlatmış ve hafıza kaybına uğramış ülkemizde, harcanacak emeği artırmak kaçınılmaz olacaktır. Din adamı imajı hem sinemada hem

medyada hem de yazın edebiyatında ciddi anlamda tahrip edilmiş haldedir. Bu tahribatın farkında olması gereken davetçi, irşat faaliyetinde, kendi durumu için de muhatabı için de psikolojik donanımına sahip olmalıdır. Davetin, bizim konumuz bağlamında dönüşümün, malumat aktarımı yapmakla mümkün olmadığı çok açık ve duru bir gerçektir.

Kalp kalbe temas etmeli, salon programlarının yanında hususi ortamlarda dertlere samimiyetle derman aranmalıdır. Bu birliktelikler mümkün olduğunca maaile icra edilmelidir. Suni planlamalar yerine hayatın akışıyla paralel sahici ünsiyetler dönüşümde çok daha tesirli olacaktır.

Merhem ancak yaraya sürülürse şifa olacaktır. Merhemi süren elin kabiliyeti, merhemi süren yüzün mimikleri ve iletişimde kullandığı dil en az merhemden kendisi kadar fayda sağlayacaktır. Eskiler “asla vusul ancak usul ile dir” derler. Ünsiyette usul, en ince hesap edilen usul olmalıdır, diyebiliriz.

Sevgi gibi kalbî bir eylem için zorlama kat’i suretle işe yaramıyor ve belli şartların oluşması icap ediyorsa; dönüşüm için de iç dinamiklerin hesap edilmesi, ufak bir hatanın dahi muhatabın talip olma iştiağını ortadan kaldıracağı gerçeğinden haberdar olunması icap etmektedir. O halde davetçi, buna mukabil kuşatıcı bir çalışma yelpazesi kurgulamak durumundadır. Felsefe, sanat, edebiyat, düşünce, dijital dünya ve siyaset gibi hayata dair ne varsa, her biriyle ilgili bir dosyaya ve sahici bir iletişim kabiliyetine haiz olmalıdır. Daveti yani “Hareket” özelinde dönüşümü amaç edinmiş organizasyonların

Her bir âdem, bir âlemdir. Kendisine birçok âyâtın musahhar kılındığı insan için harcanacak emek mukaddestir.

ise insanın çok yönlü yapısına, nitelikli bir sözü, cazip bir duruşu ve yeterli istihdamı olmalıdır. Çünkü insan; soran, arayan, vazgeçen, savrulan, tatmini arzulayan bir varlıktır. İnsana dair iddiası bulunan ve bunu bir kulluk vazifesi şuuru ile ifa eden teşekküller bu gerçekliği bilerek işlerini tertip ve tanzim etmelidirler.

Her insan özeldir. İnsanı yüzeysel başlıklarda tasnif etmek, onun izzetine hâlel getirecektir. Dört başı mamur çalışmalar, bireysel ilişkilerden kitle hareketlerine kadar, şahsiyet inşası için zemin oluşturmaya matuf olmalıdır. Şuur ve ruh daimî bir akış içindedir. Şahsiyet inşası bu akışla ahenkli bir uyum içinde olmalıdır. Burada yine psikolojik usuller devreye girmektedir. İnsanın kaygısını doğru yere kanallandırmak, iç gözlem ve denetimini yapabilecek bir farkındalığa kavuşturmak, yerinde ve yeterince

cesaret içinde olmasını sağlamak, diğerleri ile olan münasebetinde rikkate ve nezakete sahip olmasına çalışmak, gibi birçok potansiyel için bilişsel ve duyuşsal beceri kadar psikolojik yeterlilik de önemlidir.

Bütün toplumsal faaliyetlerde, insandan azami ölçüde faydalanmak için onun kabiliyetini belirleyip, o kabiliyeti güçlendirmek de onu doğru yerde istihdam etmek de mizacına uygun bir terbiyeden geçirmek de psikolojik donanımla mümkün hale gelecektir.

Ve'n-nihaye: hem davetçi hem de davet edilen insan nazarımızca ihtirama layıktır. Her bir âdem, bir âlemdir. Kendisine birçok âyâtın musahhar kılındığı insan için harcanacak emek mukaddestir. İnsanın doğasını bilip ona göre bir usul ve üslup belirlemek harcanacak emeğin anlamlı bir netice vermesini sağlayacaktır.

KIRK KANDİL

3

Zeyd B. Harise (R.A.) Kur'an-ı Kerim'de Adı Geçen Tek Sahabi¹

Rıza SAVAŞ

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi

Kaynakların ittifakla belirttiğine göre, çocuk iken annesi Sa'da'nın yanından kaçırılıp köleleştirilen Zeyd, Ukaz panayırında satışa sunuldu. Onu, Hakim b. Hizam b. Huveylid b. Esed, halası Hatice bint Huveylid için 400² dirhem karşılığında satın aldı. Hz. Hatice, Hz. Muhammed'le (a.s.) evlendiği zaman ondan on yaş küçük olan Zeyd'i ona hediye etti. Zeyd'in mensup olduğu Kelb kabilesinden bazıları hac için Mekke'ye geldiklerinde Zeyd'i tanıdılar ve ailesine haber verdiler. Zeyd, ailesine gönderdiği şiirde "Allah'a şükürler olsun ki ben çok iyi bir ailedeyim" demişti. Çünkü hem Hz. Hatice, hem de Hz. Muhammed onu kendi çocuklarından daha çok sevdiler ve değer verdiler. O da bunun farkına varmıştı.

Zeyd'in babası Harise ve Amcası Ka'b, onun fidyesini ödeyip geri götürmek için Mekke'ye geldiler ve fidyesini ödeyip onu memleketine götürmek için Hz. Peygamber'den istediler. Hz. Peygamber, onu fidye almadan serbest bırakacağını ve eğer isterse ailesine dönebileceğini söyledi. Zeyd, Hz. Peygamber'le kalmayı tercih edince Hz. Peygamber de onu hürriyete kavuşturdu ve onu ailesinden saydığını ilan etti. Bundan sonra insanlar da ona Zeyd b. Muhammed diye hitap etmeye başladı.

İslam geldiğinde hiç tereddüt etmeden ilk inananlar arasında onu da görüyoruz. Zor zamanlarda hep Hz. Peygamber'in yanında olan Zeyd, Taif'te onu atılan taşlardan korumaya çalışırken kanlar içinde kalmıştı.

Hz. Peygamber kendisini dadısı Ümmü Eymen'le evlendirmiş ve bu evlilikten Üsame dünyaya gelmişti. Hz. Peygamber, Üsame'yi de babası gibi çok sever ve değer verirdi. Zeyd, Ümmü Eymen'den ayrıldıktan sonra başka evlilikler yaptı ise de bunları da yürütemedi ve eşlerinden ayrıldı. Sonunda Resûlullah, Zeyd'i halası Ümeyme'nin kızı Zeynep bint Caş ile evlendirdi. Hz. Peygamber'in ısrarla devamını istemesine rağmen bu evlilik yürümedi ve sonunda Zeyd, Zeyneb'den de ayrıldı. Bundan sonra gelen vahiyde Hz. Peygamber'e Zeyneb'le evlenme emri verildi. Medine'de münâ-

¹ Ahzab, 33/37

² Bu para ile yaklaşık 100 koyun alınırdı.

fıklar, bu konuda Hz. Peygamber'i eleştirerek "Muhammed, insanlara oğullarının eşleriyle evlenmeyi haram kılıyor, halbuki kendisi oğlunun eşiyle evlendi." dediler. Bunun üzerine Allah Teala şu ayeti indirdi:

*"Muhammed sizin adamlarınızdan birinin babası değildir, fakat o Allah'ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir."*³

Ayrıca bu konuyla ilgili şu ayetlerde de yeni açıklamalar getirilmiştir:

*"...Allah, evlatlıklarınızı da gerçek oğullarınız yapmamıştır. Bunlar sizin kendi iddianızdır; hak ve hakikati Allah söyler, doğru yolu da O gösterir. Evlâtlıklarınızı babalarının adlarıyla anın. Bu Allah katında adalete daha uygun bir davranıştır. Eğer onların babalarını bilmiyorsanız o zaman kendileri sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Yanıldığınız hususta size günah yoktur, fakat bilinçli ve kasıtlı olarak yaptıklarınızdan sorumlusunuz. Allah çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir."*⁴

Vahiyle Resûlullah'ın Zeyneb'le evlendirilmesinin sebebi, evlatlık-

ların nesebe dâhil edilme âdetinin bizzat onun uygulamasıyla ortadan kaldırılmasıdır. Öte yandan Resûl-i Ekrem'in Zeyneb'i ev ortamında örtüsüz halde gördüğü ve gönlünün ona kaydığı yolundaki rivayetler muteber değildir.⁵

Zeyd b. Hârise, Bedir, Uhud, Hendek gazvelerine, Hudeybiye seferine ve Hayber'in fethine Resûlullah'la birlikte katıldı. Birçok seriyyede komutanlık yaptı ve bu seriyyelerde pek çok başarılar elde etti.

Zeyd'in komutanlık yaptığı seriyyeler:

1. Karada, 3. Hicri yıl
2. Cemum, 6. Hicri yıl
3. İs, 6. Hicri yıl
4. Tarf, 6. Hicri yıl
5. Hisma, 6. Hicri yıl
6. Vadilkura, 6. Hicri yıl

En son Hz. Peygamber, Mute'ye gönderdiği orduya Zeyd'i komutan yaparak, "Eğer Zeyd şehit olursa sancağı Cafer alsın, o da şehit düşerse Abdullah b. Revaha alsın" demişti. Üç komutan da peş peşe şehit oldular. Hz. Peygamber buna çok üzüldü ve gözyaşı döktü.⁶

İslam geldiğinde hiç tereddüt etmeden ilk inananlar arasında onu da görüyoruz. Zor zamanlarda hep Hz. Peygamber'in yanında olan Zeyd, Taif'te onu atılan taşlardan korumaya çalışırken kanlar içinde kalmıştı.

³ Ahzab, 33/40

⁴ Ahzab, 33/4, 5.

⁵ Bünyamin Erol, "Zeyd b. Harise", DiA, İstanbul 2013, cilt: 44, sayfa: 319-320.

⁶ İbn Sa'd, et-Tabakat, III, 40-47.

Cemal Şakar ile “Tenkit” Üzerine

İNSİCAM

Öyküleriyle olduğu gibi edebiyat üzerine yazdığı deneme ve değerlendirme yazılarıyla da öne çıkan Cemal Şakar ile eleştiri hakkında söyleştik. Söyleşinin eleştiri konusundaki bakış ve anlayışımıza katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Yönelttiğimiz sorulara samimiyetle cevap veren Şakar’a teşekkür ediyoruz.

Soru: Evvela sorularımıza cevap vermeyi kabul ettiğiniz için teşekkürlerimizi sunarız. Tenkidin (eleştirinin) tahkire (aşağılamaya) hatta yok saymaya dönüştüğü veya böyle algılandığı durumlar az değil. Sizce sağlıklı bir eleştirinin aslı esası, kaidesi kuralı nedir, ne olmalıdır?

Cevap: Tenkit, gerçek parayla sahte parayı birbirinden ayırma işidir; bir anlamda gerçekle yalanın, doğruyla yanlışın, iyiyle kötünün birbirinden ayrıştırılmasıdır. Ayırttığı, yeniden sahteyle karışmasını diye onu noktayla çentikle işaretler; ama bunu gagalayarak, iğneleyerek, dokundurarak yapar. Eleştiri dendiğinde genellikle gagalaması, iğnelemesi, dokundurması akla gelir. Böyle olunca da can sıkıcıdır doğal olarak.

Aslında eleştiri olumlu bir etkinliktir. Çünkü yargıda bulunmakla ilgilidir. Yargı da öncelikle bir şeyin fark edilmesi, algılanması, kavranmasıyla mümkündür. Eleştiri zihnin bir şeye ilişkin bilgisini, o şey hakkındaki yargısını gözden geçirmektir. Bu sayede ayırt etmek, ayırtırmak söz konusu olabilir. Ama yargıyı olumlamak ya da olumsuzlamak için bir kritere, nirengi noktasına ihtiyaç olduğunu hatırlayalım.

Sözünü ettiğiniz tahkir/aşağılama eleştiri değildir; adı üzerinde tahkir-dir/aşağılamadır. Burada akıl devreden çıkar, freni patlamış araç misali nerede duracağı belli olmaz; ne nirengi noktası vardır ne de herhangi bir yargı. Bu tür durumlarda en iyisi geriye çekilmek, susmaktır; zira karşınızda aklın kontrolünü kaybetmiş bir cahil vardır.

S: Tarihe baktığımızda, özellikle İslamî ilimlerde hadis, fıkıh, kelamda bir eleştiri kültürümüz var. Bundan yeterince yararlanabildiğimizi söyleyebilir miyiz?

C: Yeteri kadar vakıf olduğum konular değil. Ama şu kadarını söyleyebilirim: Oradaki tartışmalar, okullar arasındaydı. Okul, düşünsel bütünlüğe ve tutarlılığa sahip olmak, belirli bir sistematik kurmak demektir. Hal böyle olunca eleştirinin yaslandığı bir kriter var demektir; kriter olmadan kritik olmaz. Okullar arası tartışma karşılıklı olarak bütünlüklü, tutarlı, sistema-

tik eleştirilerdi ve bu karşılaşmalar-
dan bereketli sonuçlar çıkıyordu.

Bugün okullar yok, kişisel tutumlar, anlayışlar var. Özellikle ilahiyat bağlamında, ‘merkezi düşünce’ her yanı kendi rengine boyuyor. Merkezi düşüncenin kapsadığı geniş alan, kendi dışındakileri massediyor. Geriye kala kala merkezin mas-sedemediği kişisel eleştiriler ya da çıkışlar kalıyor; ama bu çıkışlar, sesini duyurabilmek için neredeyse bir feverana dönüşüyor. Merkez, bu feveranı kısa zamanda ‘mahallenin delisidir, ne dese yeridir’ mesabesine indirgeyerek değersizleştiriyor, bunu yapamazsa tedip ve tazirle yola getirmeye çalışıyor.

Üniversiteler bilim merkezleridir, orada bilim üretilmesi beklenir. Bilim insanların özgürce düşünüp argüman geliştirmesi, hipotezler kurması, yargılar ortaya koyması onlardan beklenen görevlerdir. Ancak düşüncelerin özgürce ortaya konması genellikle 'kafa karıştırmak'la eşleştirildiği için giderek sakıncalı bir eyleme dönüştürülür. Merkezi düşünce, kafalar için salim bir limandır, ötesi kafa karışıklığıdır. Oysa özellikle üniversiteler, her türlü fikrin dile getirilebildiği kürsülerden oluşmalıdır. İnsanların kafasının karışmasından korkmamak lazım, tarih boyunca hep yaptığı gibi toplum bu düşüncelerin ortalamasını alacaktır nasıl olsa.

Eğer böyle bir eleştiri geleneğimiz varsa bırakın ondan yeteri kadar yararlanmayı daha dün ilahiyat fakültelerinden felsefenin kaldırılması isteniyordu, kaldırılamadıysa da ders saatleri en aza indirildi. Bir insanın kafası okuduğu için değil, okumadığı için karışır. Daha doğrusu okumayan, düşünmeyen bir kafa tabula rasa gibidir, kimin eline dü-

şerşe boş kâğıdı o doldurur. Bura-
daki direnç, boş kâğıdı kimin doldu-
racağıyla ilgilidir, herkes boş kâğıdı
doldurmanın peşindedir; dolduran,
boş kafayı temellük etmiştir; sonra-
sında boş kâğıdın kimseyle temas
etmesini istemez. Onun, kafaların
karışmasından korkması, temellük
ettiğinin elinden kaçmasıdır.

S: Sizce eleştiri, düşünce hayatımızda, kültür ve sanat hayatımızda nerde duruyor? Ne gibi bir işleve sahip?

C: Düşünce, kültür, sanat hayatımız nerede duruyorsa eleştiri de aynı hızda duruyor. Biri önde, diğeri geride kalmış değil. Eleştirel bakış yoksa bir düşünceniz de olamaz, zira doğruyu yanlıştan ayıracak melekenizi yitirmişsiniz demektir. Düşünmek, zımnen eleştiriye içkindir; kıyas ede ede düşünürsünüz. Biz genellikle eleştiri-den, bir düşünce ya da sanat eserine baltayla dalmayı anlıyoruz, böyle olunca da tahkir/aşağılama devreye giriyor. Ben böyle düşünmüyorum, düşünür ya da sanatçı eserini eleştiriden geçirerek verir, aksi düşünülemez.

Eleştiriyi bundan bağımsız bir kategori olarak düşündüğümüzde, eleştirmene düşen öncelikle karşısındaki eseri anlamak, sonra da çözümlemektir. Eleştirinin bir ayırma, ayıklama işi olduğunu düşünürsek, eleştirmen düşünce eseri karşısında eserin geliştirdiği argümanları, referansları ve tabii ki vardığı yargıları nirengi noktasına vurarak geriye ne kaldığına bakar. Sanat eserindeyse eleştiri kavramlarla yapılamayacağı için -sanat eseri herhangi bir doğruluk iddiasında değildir; özünde hayalidir- eleştirmene düşen biçime yönelik bir eleştiridir. Biçim, eserin

***Bir insanın kafası
okuduğu için değil,
okumadığı için karışır.***

***Eleştirel bakış yoksa
bir düşünceniz
de olamaz, zira
doğruyu yanlıştan
ayırarak melemenizi
yitirmişsiniz demektir.***

içeriğini sınırlar, derler toplar, ona şeklini verir. Bu yönüyle düzenlemelerin tutarlılığını sağlar; eseri öznellikten kurtararak nesnelleştirir. Okurun katılımını sağlar. Eleştirmene düşen eserin kendi içinde tutarlı, bütünlüklü bir yapı arz edip arz etmediğini teşhis etmektir. Kötü eserlerde biçim her yandan delik deşik edilmiştir, eserdeki fazlalıklar bu deliklerden taşar. Biçim düzenleyici bir ilke olmaktan çıkınca eser ne koysanız alan ne çıkarsanız eksilmeyen bir harara döner.

S: Aslında eleştiri edebî bir tür. Diğer edebî türlere bakıldığında eleştirinin oldukça zayıf ve arkada kaldığı görülüyor. Sizce bunun sebepleri nelerdir?

C: Gerçekten böyle mi; emin değilim. Sadece ortalıkta eleştirinin olmadığına dair bir rivayet dönüyor. Az önce dediğim gibi sanat eseri nerede duruyorsa eleştiri de orada duruyor. Hiçbir sanatçı, bugün anladığımız anlamda eleştirilmek istemez, mazoşist değilse tabii ki. O

zaman eleştirinin olmadığını söyleyenler aslında yeteri kadar günde-me gelmediğini, eserinin görülmediğini, övülmediğini söylüyorlardır diyebiliriz.

Atladığımız bir nokta var gibi; sanat eserinin de eleştirel olması gerektiğini unutuyoruz galiba. Romantik bir ilke olarak sanatın muhalif olduğu ya da olması gerektiği söylenegeldir. Ancak buradaki muhaliflik salt hükümet nefretine sıkışıp kalmıştır. Elbette hükümet, geniş anlamıyla iktidar biçimleri eleştiriden muaf değildir ve hatta eleştirinin öncelikli hedefidir. Çünkü yasayı koyan ve buna bağlı yargıyı geliştiren iktidardır ve eleştiri burada ayırt edici etkinliğini göstermelidir. Sanat açısından bu yetmez, daha temelde dilsel yapıları, kamusal mekan ve zaman düzenlemelerini kendi tutarlı ve bütünlüklü yapısında asli pozisyonlarına oturtmalıdır. Bundan sonra eleştirmen yapıyı belli bir kritere göre çözer, esere içeriden bakar ve varsa

tutarsızlıklarını, ifade edişindeki zayıflıklarını ortaya koyar. Ortada sökülmeğe değer bir yapı yoksa eleştirmen elbette sırtını dönüp gidecektir.

Bir de sosyal ağların, kitap eklerinin ve internet sitelerinin enerji birikmesini engellediğini söyleyebiliriz. Şöyle ki, eser de eleştiri de temel bir fikirden, duygudan yola çıkılarak inşa edilir. Sosyal ağların insanı kışkırtan bir yanı var, onu durmaksızın bir şeyler söylemeye zorlar. Bu baskı karşısında temel fikir orada ifşa edildiği anda muhtemel bir eser ya da eleştiri söner gider. Çünkü malzeme heder edilmiştir. Kitap eklerindeki ve internet sitelerindeki kitap tanıtımları da benzer şekilde eleştirel enerjiyi emer; sanki eser hakkındaki söylenmesi gerekenler “söylenivermiştir” gibi olur. Bu mecralar doğası gereği böyle bir eser çıktığını okura sadece haber verir; orada eserin incelenmesi, belli bir kuram etrafında çözümlenmesi beklenmez.

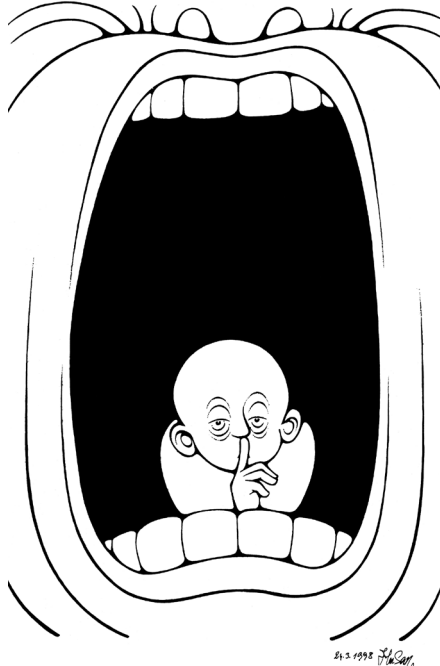
Aslında üniversitelerde birçok makale hakemli dergilerin bir türlü okura ulaşmaması nedeniyle gözden kaçmaktadır; hakeza tezlerde de durum aynıdır. Yoksa özellikle aranıp taransa literatürün zenginliği ortaya çıkacaktır.

S: Herhangi bir kişinin, sanatçının, edebiyatçının gelişmesinde eleştirinin yeri hakkında neler söylemek istersiniz?

C: Eleştiri bir boy aynasıdır, sanatçı orada kendisiyle yüzleşir ve boyunun ölçüsünü alır. Nelerin yolunda gittiğini nelerin de yolunda gitmediğini görür; sonrası ona kalmıştır, ya eleştirmene hak vermez ya da hak verir. Aslında eleştirinin boy aynasına çıkmadan önce kendisine karşı dürüst olabilen bir sa-

natçının eserinin sıkleti konusunda fikri vardır ve karşısında hakkaniyetli eleştiri varsa sadece kendi tespitiyle yüzleşmiş olur. Her türlü yüzleşme acı verir; sanatçı eserinin sıkletini bilse bile kendine itiraf etmekten kaçınabilir ya da okurun bunu sezmeyeceğini umabilir; boy aynasında yaşadığı acı, tesellinin elinden alınmasıdır. Haddizatında insan kendini teselli edilebilen bir varlıktır.

Bir de yapıcı ve yıkıcı eleştiriden söz edilmektedir. Has eleştiri, dediğim gibi olumlu bir etkinliktir, bu yüzden yapıcıdır. Çünkü çözdüğü, çözümlediği yapıyı öylece bırakmaz, ne şekilde toplanması gerektiğini de gösterir. Mesele tespit etmekten ibaret değildir, öneride de bulunmaktır. Hastaya hasta teşhisi koyup bırakmak, onu daha fazla hasta etmek demektir; bu yüzden mutlaka tedaviden de söz edilir bu süreçte. Böylece muayene yapıcı bir hal almış olur.

Eleştiri bir boy aynasıdır, sanatçı orada kendisiyle yüzleşir ve boyunun ölçüsünü alır. Nelerin yolunda gittiğini nelerin de yolunda gitmediğini görür; sonrası ona kalmıştır, ya eleştirmene hak vermez ya da hak verir.

Tartışma Âdâbı ve İncelikleri

İbrahim EMİROĞLU

Prof. Dr., DEÜ. İlahiyat Fakültesi
Mantık Anabilim Dalı Başkanı

Tartışma, karşıdakinin duygu, düşünce ve görüşlerini etkilemeyi, yenilemeyi veya değiştirmeyi hedefleyen bir konuşma biçimidir. Bu, tarafların, düşüncelerini birbirine arz etmesi, kabul ettirmesi, reddetmesi veya eksiğini, açığını, tutarsızlığını ya da haksızlığını gösterme amacına dayanır. Haliyle en az iki kişi olmak üzere taraflar veya gruplar arasında cereyan eder.

İslam düşünce tarihinde mübahese, mücadele, münazara, mühâcce, ilm-i hilaf, hilaf gibi adlandırmalar verilen tartışma, bir sana'at olarak görülür ve ona genel adlandırma ile cedel denilir. Cedel sanatında taraflar arasında soru-cevap şeklinde ilerleme sağlanır.¹

Önemi ve inceliklerinden dolayı tartışma usulü ve âdâbı hakkında ne kadar yazılsa azdır. Bu husustaki bilgisizlik, dikkatsizlik ve özensizlikler bir yandan beşerî ilişkilere zarar vermekte, diğer taraftan fikir hayatının sağlıklı, dengeli ve üretken olmasını engellemektedir. Bu yüzden, zaman zaman, "niçin ve nasıl tartışmalıyız?" sorusunu kendimize yöneltip tartışmanın amacı, tekniği, nasıllığı kısaca âdâbı hakkında düşünüp gereğini yapmamız gerekir.

Tartışma insani bir olgudur. Hatta melekler ve şeytan gibi insan cinsinin dışındaki varlıklarda da görülür ve haliyle evrensellik taşır. Allah (c.c) insanı konuşabilen, düşünebilen ve fikir üretebilen, bu fikirliliğini kabul ettirmek ve yaymak isteyen, bunu yaparken de yer yer cedelleşen hatta bazen bunu huy haline getiren² bir varlık olarak yaratmıştır.

Hak ve hakikati aramak, doğruları savunmak, yanlışları gidermek, uygun ve tutarlı olmayan şeyleri eleştirmek için âdâbına uygun biçimde tartışmak gereklidir hatta dini bir yükümlülüktür. Hakikat kimsenin tekeline değildir; bu yüzden hiç kimse beşerî fikir, kanaat ve düzenlemelerin tartışılamayacağını ileri süremez. Bunu ancak, despot, baskıcı, totoliter, donuk ve gelişmeye kapalı, değişimi değerlendirmeyen idare ve sistemlerle, başkalarını körü körüne taklit eden güdümlü kişiler ileri sürebilir. İnsanlar tartışarak birbirlerinden öğrenebilir, birbirlerinin yanlışlarını düzeltebilir. Kısaca, usulüne uygun şekilde tartışmak zihni açan, eleştirel düşünceyi ge-

¹ DEÜ. İlahiyat Fakültesi Mantık Anabilim Dalı Başkanı, Soru soranın (sâilin) sorusu karşısında cevap vermekte zorlanan hasmı ona çeşitli manevralar yaparak karşı koymaya çalışır. Men (engelleme), nakz (delili bozma) ve muâraza (delile karşı koyma) şeklinde işleyen bu sanatın teknik ayrıntılarına girmek istemiyoruz.

² "İnsan tartışmaya her şeyden daha düşkündür!" (Kehf, 18/54)

liştiren, yeni fikirlere kapı aralayan; eşya, olay ve olguları daha iyi tartıp değerlendirmeye vesile olan son derece gerekli ve yararlı bir edimdir.

Tartışmalarda hedef, kuru kuruya hava atmak, egoyu kabartmak, bir fikri dayatmak değil, doğruyu, hakikatı, faydalı olanı savunmak, bâtil, şer ve kötüyü ağırbaşlı, olgun bilgiyle donalı biçimde reddetmek, eleştirmek, çürütmek veya tutarsızlığını göstermektir.

Tartışmalar, belirli kurallar çerçevesinde gerçekleştirilir. Bu eylemin bazı özelliklerini ve inceliklerini hatırlatmak gerekir.

- Tartışma, sırf karşı tarafı yenmek, ona galebe çalmak ya da “tartışmak için tartışmak” amacıyla değil, bir sonuca varmak için yapılmalıdır. Bunun için düşünceyi düşünceyle çürütmek esastır.

- Tartışılacak konunun önceden belirlenmesi gerekir.

- Tartışılan konuda savunulan düşüncenin bilimsel verilere dayanması, kanıtlanabilmesi gerekir. Bundan dolayı kaynaklar incelenmeli, gerektiğinde notlar alınmalıdır.

- Tartışmalarda dil açık, duru ve özenle kullanılmalıdır. Doğru anlaşılacak için, anlatım bozukluklarından kaçınılmalı, tekrara da düşülmemelidir. Özellikle argo sözlerden ve yabancı terimleri kullanma sevdasından vazgeçilmelidir.

- Tartışırken ön yargılı olunmamalıdır. Karşıt düşüncenin kanıtlarla diğer tezleri çürütmesi durumunda duygusal davranılmamalı, olgun davranılmalıdır.

- Muhataba saygılı ve nazık davranmalıdır.

- Tartışmalar savaşa çevrilmemeli, fikir farklılığı üzerinden düşmanlıklar yaratılmamalı.

- Tartışmada karşı tarafın argümanlarına kulak verilmeli, onları anlamaya ve değerlendirmeye çalışmalı.

- Muhatabın doğru ve isabetli görünen fikirlerini sırf muhalefet etme adına peşinen ve gerekçesiz reddetmemeli.

- Tartışılanlar şahıslar değil fikirler olmalıdır. Haliyle insanların şahsiyetlerini, fiziksel özelliklerini, sosyal statülerini, özel hayatlarını hedef almamalı.

- Tartışma süresi gözetilmeli,

Tartışma insanı bir olgudur. Hatta melekler ve şeytan gibi insan cinsinin dışındaki varlıklarda da görülür ve haliyle evrensellik taşır.

**Tartışmada
muhataba galebe
çalma değil, hakkı
ve hakikati açığa
çıkartma niyeti
taşınmalıdır.**

zamana uymalı.

- Konuşma sırasında, konuşmacının sözü kesilmemeli, konuşmacı saygıyla ve sabırla dinlenmelidir.

- Tartışmada konu dışına çıkılmamalıdır.

- Yanlış örnekler vermek, tezin doğruluğuna bir katkı sağlamaya-cağından doğru örnekler verilme-lidir.

- Savunulan düşüncede tutarlı olunmalıdır.

- Toptan retçi olmamalıdır. Bir kimsenin bir fikrinin yanlış olması, tüm fikirlerinin yanlış olduğunu göstermez.

- Acele edip bir fikri iyice tartma-dan hemen reddetmeyip o fikrin doğru mu yoksa yanlış mı olduğuna bakılmalı.

- Muhatabları veya kişileri yanlışını, haksız olduğunu veya en azın-dan eksikliğini görüp fikir değiştirmesinden dolayı kınamamalıdır. Her makul insan zaman içinde ve çeşitli faktörlerin tesiriyle, muhtemelen, bazı fikirlerini terk edebilir veya düzeltebilir. Fikirlerle bağlılık bir iman-inanç meselesi değil; bilgi, açı, mantık, muhakeme meselesi olarak görülmelidir.³

- Kısır tartışmalardan kaçınılmalıdır.

- Tartışmalarda sürekli yıkıcı tepkiler verilmemeli. Zihni sürekli yıkıcı, negatif çalışan insanlar uzlaşmaz, kavgacı yer yer saldırgan olur, bunlar da tartışmayı tıkar, sonuçsuz bırakır veya bitirir. Medeni insan uzlaşmacı, anlaşmacı, alçak-gönüllü ve yerine göre özür dileme olgunluğunu gösteren insandır.

- Tartışmada kınayıcı ve suçlayıcı olmamak gerekir. Özellikle sosyal medya ve televizyonlardaki tartışma programlarında bunun kötü örnekleriyle sıkça karşılaşmaktayız. Tartışmacılar, “siz böyle yaptınız, inkâr etmeyin, yalan söylemeyin, kafanız basmaz, menfaatçiler, hırsızlar, satılmışlar, vatan hainleri, despotlar, teröristler, yobazlar” gibi suçlayıcı ve itham edici ifadelerden kaçınılmalıdır.

Günümüzde şahit olduğumuz tartışmalar pek çok aksaklığı da beraberinde getirebilmektedir. Tartışmaya girebilmek için bazı ölçüler olduğu gibi, tartışma sırasında da uyulması gereken belli âdâb vardır. Biz bu konudaki İslâmî incelikleri kısaca hatırlatmak istiyoruz.

³ www.hurfikirler.com/author, Erişim tarihi: 10.02.2021.

Tartışmacılar, “siz böyle yaptınız, inkâr etmeyin, yalan söylemeyin, kafanız basmaz, menfaatçiler, hırsızlar, satılmışlar, vatan hainleri, despotlar, teröristler, yobazlar” gibi suçlayıcı ve itham edici ifadelerden kaçınmalıdır.

- Tartışmada muhataba galebe çalma değil, hakkı ve hakikati açığa çıkartma niyeti taşınmalıdır.

- Tartışma kendisinden istifade edilmesi umulan âlimlerle yapılmalıdır.

- Tartışma sırasında tarafların hak ve hukukuna dikkat etmeli; onları karalayarak, aşağılayarak, itham ederek kul hakkına girmemelidir.

- Büyüklük taslamamalı, kibrini yenip, hakkı kabul etmelidir.

- Eften püften, lüzumsuz, faydasız, kötü şeyler tartışılmamalı.

Bunun için İslam âlimleri tartışmayı ikiye ayırmışlardır:

1. Övülen ve fayda veren tartışma (cedel-i ahsen): Hakkı desteklemek ve ortaya çıkarmak için yapılan mücadeledir. Bu caiz olup aynı zamanda peygamberlerin de uygulamış oldukları bir yöntemdir. Bu tarz güzel hatta emredilen tartışmaya şu âyet örnek gösterilir: “Ey Muhammed, Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır; onlarla en güzel şekilde mücadele et (tartış). Doğrusu Rabbin kendi yolundan sapanları daha iyi bilir. O doğru yolda olanları da en iyi bilir.”⁴

2. Yerilen ve zararlı tartışma: Haksız savunmak, yanlış dile getirmek, zulümden yana olmak, bâtili desteklemek ve hâkim kılmak için yapılan tartışma ki buna dinimiz geçit vermez: “Allah’ın âyetleri üzerinde inkâr edenlerden başkası mücadele etmez.”⁵ “İşte sizler böylesiniz; (diyelim ki) hakkında bilginiz olan şeyde tartıştınız, ama hiç bilginiz olmayan bir konuda ne diye tartışıp duruyorsunuz? Oysa Allah bilir, sizler bilmezsiniz.”⁶

Kur’ân, tartışma âdâbı ile ilgili ölçüler koymuş ve zararlı, tehlikeli tartışmalardan uzak durmamızı istemiştir. Bu zarar ve tehlikeler şunlardır:

- Hakkı küçük görmek
- Kibir ve Gösteriş
- Kıskançlık
- Dedikodu
- Kusur kabul etmemek
- Münafıklık
- Muhtemel diğer tehlikeleri

Sonuç olarak deriz ki şaşmadan, şaşırmadan; taşmadan, taşırmandan; haddimizi aşmadan tartışmayı tartışmaya taşıdık.

Ne mutlu bunu hakk edene ve başarana!

⁴ Nahl, 16/125.

⁵ Mü’min, 40/4.

⁶ Al-i İmran, 3/66.

Ashab, Hadis ve Eleştiri

Fatma Betül ALTINTAŞ

Dr., Öğr. Üyesi Erciyes Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilimdalı

İslam düşünce tarihi boyunca Allah'ın keliması dışında hiçbir söz, eleştirden muaf olmamıştır. Eleştiri, hakikate ulaşmak için bir araç olarak kullanıldığı sürece düşünceleri geliştirir ve yanlışların düzeltilmesine vesile olur. Her Müslüman kendi üzerine düşen tebliğ görevi gereği, yanlış gördüğü ve düzeltilmesi gerektiğini düşündüğü noktaları açık yüreklilikle ve cesaretle dile getirmekten sorumludur. Ayet-i Kerime'de bu duruma "İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir." (Âl-i İmrân 104) denilerek vurgu yapılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünneti, dünya hayatını istikamet sahibi bir mümin olarak yaşamak isteyenler için birer ışıık ve yol gösterici rehberdir. Kur'an-ı Kerim'in bugün elimizde bulunduğu şekliyle Allah'tan Hz. Peygamber (s.a.v.) vasıtasıyla nakledildiği konusunda ümmet arasında ittifak mevcuttur. Bir beşer olan Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından söylenen rivayetlerin sonraki nesillere hem metin hem de mana itibarıyla bozulmadan aktarımı yani bilginin tedkiki noktasında ise sahabenin titiz ve eleştirel bir yaklaşım içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Sahabe "Burada bulunanlar sözlerimi burada bulunmayanlara ulaştırın" (Buhârî, İlim, 9) ve "Allah bizden herhangi bir şeyi işiten ve işittiği gibi de tebliğ edip başkalarına aktaran kişinin yüzünü ak etsin" (Tirmizî, İlim, 7) fehvalarınca Hz. Peygamber'den (s.a.v.) tam duydukları ve anladıkları şekilde aktarmaya gayret etmişlerdir. Aynı zamanda da "Her kim benim adıma bilerek yalan söyleirse, cehennemdeki yerine hazırlansın." (Müslim, Mukaddime, 2) rivayetinden çekinmeleri, onların bu konuda fazlaca titiz davranmaya yöneltmiştir. Sahabeden bazıları, bu titiz tavırlarının neticesinde yanlış anlama sonucunda Hz. Peygamber'e (s.a.v.) aslında söylemediği veya kastetmediği bir şeyi izafe etmekten çekinmişlerdir. Bu çekinceleri kimi sahabilerin çok az sayıda hadis rivayet etmesine sebep olmuştur.

Sahabe, Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken duydukları (ve tam anlamadıkları/ne denildiğinden emin olamadıkları bilgileri) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sormuş ve duyduklarını/anladıklarını bizzat kaynağından -Hz. Peygamber'den (s.a.v.) doğrulamaya çalışmışlardır. Mesela Abdullah b. Amr'ın otu-
rarak kılınan namazın ayakta kılınan namaza nisbetle ecrinin yarım oldu-

ğuna dair duyduğu haberin tasdiki için bizzat Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gitmesi ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu sözü söylemesinin nedenini anlamaya çalışması, bu kapsamda hatıra gelebilecek bir örnektir (Ebu Davud, Salât, 179). Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken sürdürülen bu titizlik, onun vefatının ardından da devam etmiştir. Sahabe, rivayetlerin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) aidiyetinin tespiti ve bu aidiyetten emin olmak için birçok tedbire başvurmuştur. Bu amaçla birbirlerinden rivayeti işittikleri esnada yanlarında var olan başka şahitler göstermelerini isteyebilmişlerdir. Bazı durumlarda ise Hz. Ali'nin yaptığı gibi sahabeden aktardıkları rivayeti Hz. Peygamber'den (s.a.v.) duyduklarına dair yemin etmeleri istenmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatının ardından sahabe arasında hem metinlerin aktarımı hem de metinlerle ilgili yanlış anlaşılmanın düzeltilmesi noktasında bir eleştiri geleneğinin devam ettiğini görmek mümkündür. Sahabe bu amaçla zaman zaman birbirlerine itirazlarda bulunmuşlar ve birbirlerini eleştirmişlerdir. Rivayetlerdeki aktarım ve anlaşılma hatalarını fark edip karşısındaki diğer sahabe arkadaşını düzelteren ve birbirlerini eleştirmekten çekinmeyen isimler arasında Abdullah b. Abbas, Ubade b. Samit, Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Sabit ve Enes b. Malik gibi isimleri görmek mümkündür. Hadislerin anlaşılması açısından yanlış anlaşılmanın düzeltilmesi konusunda çaba sarf eden en önde gelen isimlerden bir diğeri ise Müminlerin annesi Hz. Aişe'dir. Hz. Aişe'nin sahabeden çeşitli kişilere yönelik dile getirdiği altmış civarındaki bu düzeltmeleri el-İcâbe li-îrâdi me'stedrekethü Âişe ale's-

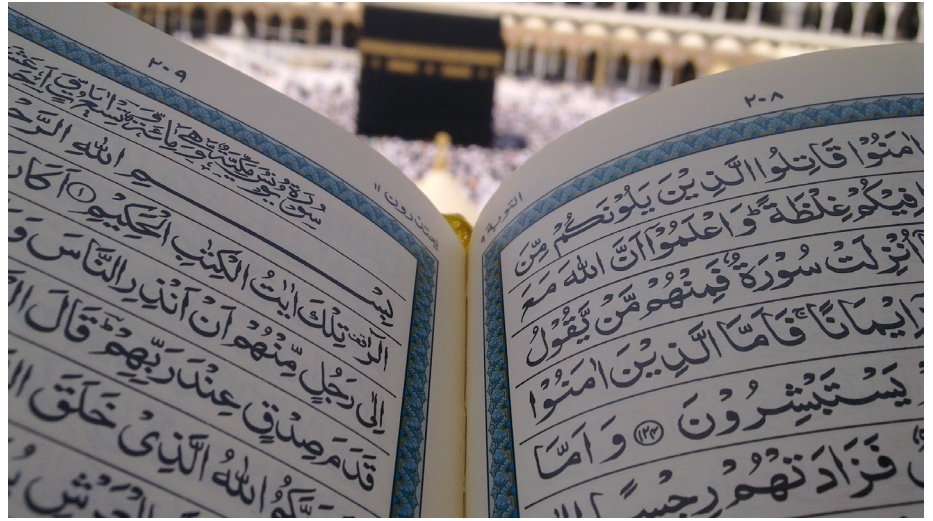
sahâbe adlı eserinde Bedrüddîn Zerkeşî (ö. 794/1392) tarafından bir araya getirmiştir.

Hz. Aişe'nin bu düzeltmelerinden birini dile getirmek, belki düzeltmelerin mahiyetini anlamak açısından katkı sağlayacaktır. İbn Ömer'in aktardığı "Arkasından ağlanması sebebiyle ölüye azap edilir" rivayetiyle ilgili olarak Hz. Aişe'nin bir düzeltmesi vardır. Hz. Aişe bu rivayet için "Allah Ebu Abdurrahman'ı bağışlasın! Ama o yalan söylememiş, unutmuş ve hata etmiştir." diyerek Rasulullah'ın Yahudi bir hanımın cenazesine uğradığını ve oradaki ağlamasını görünce "Onlar bu cenazeye ağlıyorlar, o ise azap görüyor" buyurduğunu ifade etmiştir. Burada Hz. Aişe'nin diğer bir sahabiyi eleştirirken onun yalan söylememiş olduğunu vurgulaması ve cümlesine dua ile başlaması, eleştiride bulunurken karşıdakini itham etmeye varmayacak ve incitmeyecek bir üslup kullanmanın önemi ne işaret etmektedir. İbn Abbas, Hz. Ömer vefat ettikten sonra bu rivayeti Hz. Aişe'ye danışmıştır. Hz. Aişe bu konuda bir yanlış anlaşılma olduğunu söyleyerek "Allah Ömer'e rahmet eylesin. Hayır vallahi Rasulullah Allah'ın bir mümine birisinin ağlaması sebebiyle azap edileceğini haber vermedi. Lakin o şöyle buyurdu: 'Allah ailesinin ağlaması sebebiyle kafirin azabını artırır'. Sonra Aişe şöyle dedi: "Size bu hususta Kur'an yeter. 'Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez' (En'âm, 164)". Burada Hz. Aişe kendi bilgisi ve Hz. Peygamber'den (s.a.v.) duydukları ışığında İbn Ömer'in bu yanlış anlamasını düzeltmiştir.

Bunun dışında Hz. Aişe'nin Kur'an'a, sünnete ve başka hadislerle arz ederek, tarihe ve vakiya

Eleştiri, hakikate ulaşmak için bir araç olarak kullanıldığı sürece düşünceleri geliştirir ve yanlışların düzeltilmesine vesile olur. Her Müslüman kendi üzerine düşen tebliğ görevi gereği, yanlış gördüğü ve düzeltilmesi gerektiğini düşündüğü noktaları açık yüreklilikle ve cesaretle dile getirmekten sorumludur.

Rivayetlerdeki aktarım ve anlaşılma hatalarını fark edip karşısındaki diğer sahabe arkadaşını düzeltten ve birbirlerini eleştirmekten çekinmeyen isimler arasında Abdullah b. Abbas, Ubade b. Samit, Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Sabit ve Enes b. Malik gibi isimleri görmek mümkündür. Hadislerin anlaşılması açısından yanlış anlaşılmanın düzeltilmesi konusunda çaba sarf eden en önde gelen isimlerden bir diğeri ise Müminlerin annesi Hz. Aişe'dir.

uyumsuz oluşundan yola çıkarak ve akıl, mantık ile dil kaidelerine dayanarak çeşitli eleştiriler yaptığını görmek mümkündür. Bu eleştirilerde dikkat çeken boyut, eleştirilerin sahabenin şahsına yönelik değil, aktarımlarıyla ilgili oluşudur. Zira sahabenin de kişisel özellikleri ve hayat tarzları açısından farklılıklar mevcuttur. Kimisi uğraştığı işler ve günlük yaşamını idame ettirmek için Hz. Peygamber'le (s.a.v.) çok uzun birlikte olamazken kimisi daha uzun zaman geçirme nime-tine nail olmuşlardır. Ayrıca her sahabe Hz. Peygamber'in (s.a.v.) her sözünü işitmemiş olabilir. Bunun dışında sahabenin anlama kapasiteleri ve kabiliyetleri de birbirinden farklıdır. Kimisi daha unutkan iken kimisi aktarım konusunda daha mahirdir. Tüm bu etkenler neticesinde sahabiler bazen birbirlerinin yaptıkları nakillere eleştiriler getirmişlerdir. Tekrarlamak gerekirse, bu eleştiriler sahabenin (ya da fetva veren tabiinin) yanlışlığı, yanlış anladığı, yanlış veya eksik işittiği veya iyi anlayamayıp yanlış yorumladığına işarette bulunmaktadır.

Münekkit sahabilerde görülen bu eleştirel yaklaşım sonraki nesillerde de devam etmiştir. Fakat saha-

beden sonraki dönemlerde görülen râvilerin tenkidi işlemi daha teknik düzeyde gerçekleştirilmiştir. Elle, dille yahut da bir aletle yaralamak anlamına gelen cerh, "râvinin kusurundan dolayı hem kendisinin hem de rivayetinin reddedilmesi" anlamına gelir. Cerh faaliyetleri kapsamında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerini gelecek nesillere nakleden kişilerde rivayetin naklini etkileyebilecek herhangi bir özellikleri varsa zikredilir. "Tezkiye etmek" anlamındaki ta'dîl ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerini gelecek nesillere nakleden kişilerde rivayetin naklini yapabilecek olumlu özelliklerin bulunduğunu ve rivayetin kabul edilmesi gerektiğini ifade etmek demektir. İsnad ilmi kapsamında yapılan cerh-ta'dîl faaliyetleri sayesinde râvilerin tümü, hem râvinin rivayet ehliyeti anlamına gelen adalet hem de râvinin öğrendiği hadisi başkasına rivayet edinceye kadar saklayabilmesi anlamında zapt yönünden incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde râvinin varsa kusurlu yönleri ortaya konulmuştur.

Cerh-ta'dîl ilmi kapsamında râvilerin güvenilirlikleri ile ilgili bütün bilgiler araştırılarak titiz bir şekilde arşivlenmiştir. Bu durumun gıybet

kapsamında kabul edilip edilmeyeceğinin de kaynaklarda tartışıldığı görülmektedir. Râvilerin cerh edilmesinin gıybet kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir. Zira burada, hakkın ortaya çıkması ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözünün mümkün olan en düzgün şekilde aktarılması amacına matuf olarak kişilerin değerlendirilmesi söz konusudur. Bu sebeple cerh-ta'dîl faaliyetleri kapsamındaki bu değerlendirmeler eleştiri, gıybet ve dedikodu değil dinin korunması babından sayılmıştır. Abdullah b. Mübarek'e (ö. 181/797): "Gıybet mi ediyorsun?" diye sorulduğunda onun "Sus! Eğer biz durumu açıklığa kavuşturmazsak, hakkı bâtıldan nasıl ayırt edebiliriz ki?" şeklinde verdiği karşılık, cerh-ta'dîl faaliyetinin ve bu kapsamda yapılan eleştirilerin gıybet değil gerçeği ortaya koymak niyetiyle yapıldığını vurgulayan bir anekdottur.

Râvilerin cerh ta'dîl açısından değerlendirilmesi esnasında da dengeli ve tutarlı bir eleştiri üslubunun korunduğu söylenebilir. Bu kapsamda yazılmış kitaplarda bir râvi hakkında neden böyle olumsuz bir hüküm verildiğinin anlaşılmasına yardımcı olacak şekilde bir cerhin

sebebi açıklanmamış ise bu cerhler makbul karşılanmamıştır. Bu durumun aksine, sebebi açıklanmasa dahi bir kişi hakkında dile getirilen olumlu görüşler kabul edilmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatta olduğu, vefatının ardından sahabe-nin yaşadığı ve onların vefatlarının ardından gelen neslin yaşadığı zamanlardaki aktarımların tümünde bir titizlik görülür. Bu titizlik, aktarılacak rivayetin kimden duyulduğu, o esnada kimlerin rivayeti işiten kişiyle birlikte oldukları ve rivayetin anlamının doğru anlaşılması ve aktarılması dâhil birçok boyutta mevcuttur. Tarihi birer veri kabul edilebilecek rivayetleri bozulmadan gelecek nesillere aktarmak üzere korumak, bir nevi arşivciliktir. Bu anlamda, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerini, fiillerini ve onaylarını, onun kendisinden sonraki döneme yol gösterici olacak mirasını sonraki nesillere aktarmak görevi, ümmetin arşivcileri kabul edilebilecek muhaddislere düşmüştür. Bu noktada titizlikleri, sorgulayıcı ve eleştirel tavırlarıyla muhaddislerin bu görevi ellerinden geldiğince hakkıyla gerçekleştirdiklerini söylemek mümkündür. Allah onlardan razı olsun.

İsnad ilmi kapsamında yapılan cerh-ta'dîl faaliyetleri sayesinde râvilerin tümü, hem râvinin rivayet ehliyeti anlamına gelen adalet hem de râvinin öğrendiği hadisi başkasına rivayet edinceye kadar saklayabilmesi anlamında zapt yönünden incelenmiştir.

Gazâli'nin Eleştiri Yöntemi

Mülayim Sadık KUL

Besmele, hamdele ve salvele'den sonra.

İnsicam dergimizin ilk sayısında Gazâlî'nin önemi ve İslam düşünce geleneğindeki yerinden bir nebze de olsa bahsetmeye çalıştık. Aktüel değerinin, geçen 900 yıla rağmen hız kesmeden arttığına ve İslami ilimler hakkında yapılacak herhangi bir araştırmada vazgeçilmez olduğuna işaret ettik. Onu vazgeçilmez kılan en önemli vasfının, ilmi ve fikri bağımsızlığa düşkünlüğü yanında gerçeğe ve kesin bilgiye ulaşmak için gösterdiği eşsiz çaba olduğu tespit ettik. Araştırmacıların Gazâlî hakkında ittifak ettikleri önemli bir tespit onun fıkıh, kelâm, tasavvuf, felsefe, eğitim, siyaset, ahlâk gibi ilimlerde, İslâm düşünce tarihinde eşine az rastlanır bir âlim olduğudur. Son olarak da Gazâlî'nin kısa denilebilecek ömrüne sığdırdığı eşsiz şaheserlerden bahsettik.

Gazâlî deyince akla, onun en önemli eseri *İhyâ* akla gelir. Bu kitabın yazılış maksadı, isminde kodlanmış olan **yeniden diriltme** ve **yeniden diriliştir**. *İhyâ* Ulûmiddîn'in ismi, üslubu ve muhtevası bütünüyle dikkate alındığında fikri, ameli, ahlaki ve toplumsal kuşatıcı bir ıslah projesinin hayata geçirilmek istendiği görülecektir. Bir hastalık teşhis edilmeden tedavi edilemeyeceği gibi Gazâlî de önce kendi yaşadığı devrin ilmi, itikadi, ameli ve sosyal hastalıklarını tesbit ve teşhis etmeye çalışmış, daha sonra da *İhyâ* başta olmak üzere farklı eserlerle bu hastalıkların tedavi yollarını izah etmeye çalışmıştır. Âlimler, Peygamber varisleri olarak öncelikli olarak manevi hastalıkları hedef almışlar, bunlardan kurtulma yolları hakkında nebevi bir metotla çözümler sunmaya çalışmışlardır. *İhyâ*'nın konu başlıkları, bu çabanın en önemli şahitleridir. Biz bu çalışmamızda Gazâlî'nin eleştiri yöntemi (usulü) hakkında tespit edebildiğimiz önemli birkaç noktaya dikkat çekmek istiyoruz.

Eleştirmek, İslam ilim geleneğinde belli bir usul ve adaba göre yapılır. Gazâlî'ye göre de bunun en önemli kuralı, eleştirdiğiniz konuya bilgi olarak hâkim olmanızdır. Gazâlî, bunu "Hiçbir görüş ve mezhebi, o görüş ve mezhep sahipleri kadar öğrenip anlamadan eleştirmedim." sözüyle ifade etmiştir. Ona göre bir görüşü iyice anlamadan reddetmek, karanlığa taş atmaktan farklı değildir. Bu konu da o kadar hassas davranmıştır ki önce eleştirdiği görüşün ne olduğunu tam olarak ifade etmeye çalışıp daha sonra kendi görüşlerine yer vermiştir. Böylece hangi konu ve düşünce tarzında mantık veya bilgi hatası olduğunu, en ince detaylarına kadar ele alarak kendi yaklaşımını ilmek ilmek dokumuştur. Bu yöntemi, her eleştirdiği konu ve fikir için bilfiil uygulamıştır. Gerek felsefecileri gerekse bâtinîleri eleştirmeden önce izah ettiğimiz metoda bağlı kalarak önce muhaliflerin görüş ve kaziyyesini, dayandıkları delil ve argümanlarla birlikte ortaya koymuş, daha sonra bu görüş ve dayandırdıkları delilleri tek tek ele alarak düşülen hataları ilmi bir üslupla tenkit etmiştir. Bu meseleleri detaylandırıp misallerle izah etmeden önce Gazâlî'nin tartışma ve eleştiri usulüyle ilgili tespit ettiği birkaç noktayı netleştirmekte fayda mülâhaza ediyoruz.

Birinci yöntem, hikmet yöntemidir. Gazâlî İslam ilim geleneğindeki eleş-

Allah katında bir işin makbuliyetini, ihlas ve samimiyet şartına bağlayan Peygamber öğretisini/düstürünü Gazâlî de eleştiri ve tartışmaların geçerlilik kuralı olarak ilan eder.

tirme/tartışma usulünü, Kur'an'ın şu ayetine dayandırır: "Rabbini yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış. Kuşkusuz senin rabbin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da çok iyi bilir." (Nahl: 125). Bu ayetten yola çıkarak Gazâlî, İbn Rüşd ve Râzî gibi İslam âlimleri, ilmi ve akli melekesi yüksek olan felsefe ve kelim ehliyle, hikmet yöntemiyle mücadele edilmesi gerektiğini ifade ederler.

İkinci yöntem ise hitabet yoludur. Genel olarak Müslümanlara hitap ederken mantık ve burhânî metotla değil, hitabet metodu olan güzel öğüt, vaaz ve nasihatle bu hatırlatmanın faydalı olacağı kanaatini yine bu ayete dayandırır. Zira yine başka bir ayeti kerimde "Onunla beraber vaaz-u nasihate devam et, çünkü vaaz, müminlere fayda verir" (Zâriyât: 55) buyurulmaktadır.

Üçüncü yöntem olarak ta inkârcılara ve cedelden yana olanlarla mücadelede yine usul ve tartışma adabına uygun hareket edilmesini, bu ayete dayandırarak tespit ederler.

Allah katında bir işin makbuliyetini, ihlas ve samimiyet şartına bağlayan Peygamber öğretisini/düstürünü Gazâlî de eleştiri ve tartışmaların geçerlilik kuralı olarak ilan eder. Niyet, Allah'ın rızası ve hakikatin ortaya çıkması olmalıdır. "Ameller niyetlere göredir" hadisini en mükemmel tarzda yansıtan bu kural, tartışma ve eleştirilerde benlik davası gütmenin İslami ölçülerin dışına çıkma manasına geldiğini bildirir. Dolayısıyla da hiçbir eleştiri ve münazara, şahsi haklılık veya kendini ispat kaygısıyla yapılmamalıdır. Yapıldığı takdirde İslam ilim geleneği nezdinde batıl ve boş iştir. Hatta böyle bir niyetle yapılan ilmi münazara sahibine sevap değil, niyet bozukluğundan dolayı günah kazandırabilir. Bu niyet farklılığına işaret eden âlimler, münazara

ilmi ile cedel arasında fark olduğunu ifade etmişlerdir. Hakikat ortaya çıksın diye yapılan tartışma ve eleştiri usulüne *İlmü'l-münâzara* derken benlik adına yapılabilecek *İlmü'l-cedel* diye ikisi arasında tefrik ederek birincisini meşru ve makbul, ikincisini ise gayri meşru ve merdud ilan etmişlerdir. Ebu Hanîfe'nin oğlunu bu gerekçeyle cedel ve tartışmadan menetmesi manidardır. Yine İmam Şâfiî'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Hiçbir münazaraya, hakikatin hasmımın dilinden ortaya çıkmasını dilemeden girmedim. Zira ben hakikati kabullenmekte tereddüt etmem, ama rakibimin hakikatin benim dilimden sadır olması sebebiyle nefesine yenik düşüp hakikati inkâr etmesine sebep olmaktan korkarım."

Demek ki İslam ilim geleneğinde eleştirme ve tartışmanın da usul ve erkânı vardır. Bunlara uyulmaması, sonucun reddolunması anlamına gelir. Zâhirî kuralları münâzara ilmi belirlerken bâtinî meşruiyeti niyet ve ihlas belirler. Hem niyet halis olacak ve rıza-yı Bârî için hakikat hedeflenecek hem de zâhirî ilmi kriterler dışardan denetlenebilecek şeffaflıkta ve ilmi mantıki karakterde olacaktır. Konuyu teorik boyutunda daha fazla uzatmadan Gazâlî'nin bu yöntemi nasıl pratiğe aktardığını ve uyguladığını misallerle açıklamaya çalışalım.

Gazâlî'nin belki de *İhyâ*'dan sonra en önemli eserlerinden biri, *Sapıklıktan Kurtuluş, Dalaletten Kurtuluş, Dalaletten Kurtuluşa, Dalaletten Hidayete* gibi değişik isimlerle Türkçeye çevrilen *el-Münkız mine'd-dalâl* adlı kitabıdır. Bu kitapta bir yönüyle kendi ilmi ve irfani serüvenini ortaya koyarken, diğer taraftan da hakikat arayıcısı olarak bizatihi tecrübe ettiği ve eleştirdiği görüş ve yöntemleri müdellel olarak gözler önüne serer.

O, yaşadığı dönemde hakikat arayıcılarını dört sınıfa ayırır. Bunlar

filozoflar, kelimciler, bâtinîler ve sufilerdir. Bunları tek tek ele alarak nerede hata ettiklerini ve dolayısıyla da hedefe götürmede yani hakikati bulmada neden yeterli olmadıklarını açıklar. Her ne kadar bu kitabında hakikati arama yollarını dörtle sınırladıysa da onun eleştirilerinden fakihler ve sufiler de nasibini almıştır. Fakihleri aslında sadece Allah'ın rızası gözetilmesi gereken fıkıh ilmini, bu ulvi gaye için değil de dünyalık ve daha süflü niyetlerle/gayelerle tahsil ettikleri iddiasıyla ağır bir dille eleştirir. Onları dünyalık peşinde koşan âlimler diye isimlendirir. Sufileri de usulsüzlük ve niyetleri noktasında eleştirerek bu yolun sâliklerinin kulluktan başka gaye gütmemeleri gerektiğine işaret eder. Ayrıca usulsüzlüğün beraberinde getireceği tehlike ve vahim sonuçları tek tek haber verir. Usulsüz vusul olmaya-acağının altını önemle çizer.

Gazâlî'nin bu söylediklerinde ne kadar haklı olduğu, günümüzde tecrübe etmek zorunda kaldığımız örneklerle de ortadadır. Geleneği kutsamak ne kadar yanlışsa, geleceği bypass ederek elde edilecek sonuçların da ne kadar tehlikeli olduğunu yaşadığımız hayat pek çok misalle bize göstermektedir. Fikirlerini bir gelenek ve disiplin içerisinde geliştirmeyenlerin nasıl savruldukları ve kendileri dalalette düştükleri yetmezmiş gibi pek çok körpe ve genç beyinleri nasıl içdiştikler izahıtan varestedir.

Gazâlî bu sağlıklı tecdid ve ihya hareketinin en önemli temsilcilerinden biridir. Bütün ilmi birikiminden biridir. Bütün ilmi birikimine ve gelenek yoluyla elde ettiği müktesebatının genişliğine rağmen her bilginin akıl miyarıyla ölçülemeyeceğini geçirdiği entelektüel ve epistemik kriz sonrasında anlamıştır. Nizâmiye Medresesi'nde dört yıllık müderrislik döneminin sonlarına doğru taklit ve gelenek yoluyla elde ettiği tüm bilgileri burhânî delillere

dayandırarak akıl süzgecinden geçirmeye kalktığında bunun çıkmaz yol olduğunu fark etmiştir. Kendi ifadesine göre şüphesi sadece metafizik ve bilgi problemleriyle ilgili değildi; ayrıca tasavvufun kendisini derinden etkilemesiyle yeniden ve çok daha etkili bir şekilde ahlâkî bakımdan da kendini ve niyetini sorgulamaktaydı. Yaptığı işi sadece Allah için yapması gerekirken farkında olmadan nefsinin tuzağına düşüp aslında daha çok dünya, makam ve şöhret arzusuyla bunları yaptığını fark etmişti. Netice olarak bu krizden kurtuluşun burhânî akli deliller sayesinde olmayıp Allah'ın gönlüne yaktığı bir nur ve ışık sayesinde olduğunu söyler.

Münkız'le Gazâlî'nin ortaya koymaya çalıştığı, özde felsefe ve kelamı eleştirmek olmayıp bunların eksik olan yön ve yöntemlerine işaret ederek felsefenin akli mutlaklaştırıp kendi yetki alanını aşarak, yetkin olmadığı metafizik alanla ilgili hükümler serdetmesi olarak açıklar. Felsefe aklın hudutlarını ve yetki alanını doğru tespit edebildiğinde dalaletle götürmek zorunda kalmaz. Ama elindeki sınırlı araçla sınırsız hakikatleri tespit etme iddiasında olunca hata etmeme imkânı yoktur.

Yine de Felsefecileri eleştirirken daha önce vazettiği usule sadık kalarak önce *Makâsîdül-felâsife* (Felsefecilerin Maksatları) adlı kitabı yazarak önce eleştireceği konuyu detaylı bir tarzda özetlemiştir. Felsefecilerin görüşlerini doğru anlamak için yıllarca bu konuda bilgi sahibi olmaya çalışmış ve neticede elde ettiği tespitlerini bu kitapta bir araya getirmiştir. Daha sonra da *Tehâfütü'l-felâsife* (Felsefecilerin Tutarsızlığı) adlı kitabında 20 noktada eleştirdiği felsefecilerin üç mesele de artık tevhit dairesinin dışına çıktıklarını ilan etmiştir. Fârâbî ve İbn Sînâ gibi müslüman filozofların âlemin kîdemi, Allah'ın

ilminin cüz'ıyyâtı kapsamaması ve cismanî hasrın inkârı yönündeki görüşleri sebebiyle tekfir edilmele-ri gerektiğini ileri sürmüştür. Felsefecilerin bu tür çelişkilerine işaret etmesine rağmen Gazâlî, filozoflara ait her şeyin reddedilmesinin de yanlış olduğunu belirtir. Bunun en önemli delili ise bir taraftan filozofların fikirlerine reddiyeler yazan Gazâlî'nin diğer taraftan mantığı İslami ilimler arasına, özellikle de kelâma sokmasıdır. Fârâbî ve İbn Sînâ gibi filozofların devam ettirdikleri *Meşşâî Felsefe* başta olmak üzere Gazâlî'nin en çok üzerinde durduğu ve eleştirdiği diğer bir ekol de bâtınîliktir.

Bâtınîlere getirdiği eleştirisinde ise onların zahiri, tamamen ihmal ve iptal ederek İslam'ı ve onun ilk kaynağı Kur'an'ı tamamen keyfi ve indi yorumlarla kendi mihverinden çıkarmalarıdır. Gazâlî bâtınîleri sadece ilmi ve itikadi açıdan değil aynı zamanda siyasî ve kültürel bir tehlike olarak da görmüştür. *el-Müstazhirî* veya diğer adıyla *Fedâihu'l-Bâtıniyye* adlı kitabında bâtınîlere yaptığı eleştiride de önce onların fikir ve iddialarının neler olduğuna genişçe yer vermiş ve daha sonra da bu görüşlerinde düştükleri hata ve sapkınlıkları tespit etmiştir. Bâtınîliğin İslam'ın temel inanç prensiplerini iptal eden ve tamamen küfre dayanan bir inanç sistemi olduğunu belirten Gazâlî, onların İslam inancındaki Allah tasavvurundan farklı olarak ikinci bir ilâh kabul ettiklerini ve ahiret konusunda da İslâmî anlayışı tamamen değiştirdiklerini belirtir. Gazâlî, bâtınîlikteki imamın masumiyeti yerine Peygamber'in yanılmazlığı ilkesini savunarak bâtınîlere karşı kendi yöntemleriyle mücadele etmiştir. Onların İslam coğrafyasında terör estirmelerine aldırış etmeksizin yüklendiği İslam inancını muhafaza etme görevini bihakkın yerine getirmeye ça-

lımıştır. Bâtınîlerin fikirlerini çok güzel ve anlaşılır bir üslupla ortaya koyması, bazı âlimler tarafından eleştirilerek insanların bundan olumsuz etkilenebileceği dile getirilmiştir. Ancak Gazâlî, bir düşünce ve inancı yeterince tanıyıp mahiyeti hakkında tarafsız bilgi vermeden onu eleştirmenin kendi ilim ve tenkit anlayışıyla bağdaşmadığı fikrinde olduğundan yöneltilen bu eleştirileri dikkate almayarak doğru bildiği metotla eleştirilerini yapmaya devam etmiştir. Bâtınîliği eleştirmek için Gazâlî'nin Bağdat'ta *Hüccetü'l-Hakk'ı*, Hemedan'da *Mufasssülü'l-Hilâfı*, Tûs'ta *ed-Dür'ü* ve *el-Kıstâsü'l-Müstakîm'i* yazdığını bilhassa bildirmesi, bu konuya atfettiği önemi açıkça ortaya koymaktadır.

Kelamcı vasfıyla türünün en güzel eserlerini vermiş olan Gazâlî yine kelamcıları belli noktalarda eleştirmekten geri kalmamıştır. *İtikat-ta Orta Yol* anlamına gelen *el-İktisâd fi'l-İ'tikâd* adlı kitabı yanında avamın Kelam ilminden uzak tutulması gerektiği hususunda *İlcâmü'l-Avâm an İlmi'l-Kelâm* adlı kitabı da yazmaktan geri durmamıştır. Ona göre kelam ilmi, ilim sahibi olan havasın ilgilenmesi gereken özel bir ilim dalı olup avamın bu konularla ilgilenmesi, fayda değil iman ve inanç konusunda zarar verir. Halk için mücerret tasdik ve kabulün yeterli olduğu görüşündedir Gazâlî. Buna rağmen onun *el-Müstasfâ*'da kelam ilmine bakışı oldukça müspettir. Tefsir ve hadis ilmi gibi diğer ilimlere nispetle kelam ilminin bütün dinî ilimlerin prensiplerini ispat etmesi münasebetiyle küllî bir ilim ve dolayısıyla da kelam ilminin İslami ilimler skalasında en üstün ilim vasfını haiz olduğunu söyler. Onun kelam ilmine karşı menfi tutum sergilemesini bazı araştırmacılar, kelamla özdeşleşen cedele karşı duyduğu şiddetli muhalefete bağlarlar. Zira ona göre

cedelciler daha çok iç dünyalarında inat ve taassup duyguları kabarmış olan kimselerdir ve bundan dolayı da yaptıkları ve meşgul oldukları işten ve ilimden fayda değil zarar gelir.

Kelamcılarla ilgili eleştirilerinden en önemlisi, kelamcıların akli yöntemleri kendilerine temel dayanak aldıkları iddiasına rağmen bu yöntemi anlama ve uygulama noktasında başarısız olduklarıdır. Rakiplerinin çelişkilerini ortaya koymak ve onları kendi delilleriyle susturmak, kelamcıların en önemli vasıflarındandır. Bu ise her zaman umum açısından fayda getirecek bir durum değildir. Diğer bir konu da kelamcılarının da felsefecilerin akla yükledikleri yetkinlik noktasında aynı hataya düşerek akla sahip olması gereken yetkinlik alanından daha fazla bir alan tanıyarak aklilikte aşırılığa kaçmalarıdır. Kendisi de kelam alanında önemli katkılarda bulunmuş olan Gazâlî kelamcılarını çok defa sonuç vermeyen tartışmalarla meşgul olmaları sebebiyle tenkit etmiştir. Onun kelama yaptığı eleştirilerin daha çok bunların metoduna ve özellikle cedeli kullanmalarına yönelik olduğu görülmektedir.

Gazâlî sadece İslam'la alakalı görüş ve mezhepleri tenkit etmekle kalmayıp aynı zamanda yaşadığı toplumda gündemde olan Hristiyanlık dini ve bu dinin Hz. İsa anlayışını da müstakil bir eserle eleştirmiştir. Bu eserinde o gün mütedavil olan İncil'e de atıf yaparak Hristiyanların kendi kaynaklarını kullanmayı ihmal etmemiştir. *er-Reddû'l-Cemîl li İlâhiyeti İsâ alâ Sarîhi'l-İncîl* diye isimlendirdiği eserin hedefi ise, isminden de anlaşılacağı üzere İncil naslarıyla İsa'nın ulûhiyetini reddir. Kitâb-ı Mukaddes metinlerine dayalı olarak Hristiyanlığın tenkit edildiği bu eserin Gazâlî'ye aidiyeti hususunda tartışma olduğu bilinmektedir. Genel anlamda

Gazâlî'nin ehli kitap hakkında sert eleştiriler yapmaktan kaçındığı ve kitapta kullanılan dil açısından da ona ait olmasının zayıf bir ihtimal olduğundan bahsedilmektedir.

Gazâlî'nin bugün de tartışılan tekfir konusuna ışıktan tutan önemli eserlerinden ikisi de bu ve benzeri konuları ele aldığı *Faysalü't-Tefrika* ve *Kânûnü't-Te'vîl* adlı eserleridir. Eş'arî gibi bazı büyük âlimlerin görüşlerine muhalefet ettiği gerekçesiyle küfür ithamına maruz kalan Gazâlî Hanbelî, Eş'arî ve Mu'tezilî mezhepleri arasında cereyan eden tekfir furçasına da dikkat çekerek asıl itibarıyla bu durumun cehalet ve aşırılıktan kaynaklandığını açıkça ifade etmiştir. Ehl-i kıblenin tevil imkânı olduğu durumlarda ilke olarak "lâ ilâhe illallah" dedikleri sürece tekfir edilmemesi gerektiğini ancak delaleti katî olan bir nassı inkâr etmenin tekfir edilme sebebi olabileceği esasını ortaya koymuştur.

Gazâlî tekfir konusunda kendilerine İslâm daveti ulaşmayan gayrimüslimleri de üç grupta ele alarak incelemiş ve dikkat çekici sonuçlara ulaşmıştır. Bunlar sırasıyla Muhammed adından hiçbir şekilde haberdar olmayanlar; Adını, üstün vasıflarını ve gösterdiği mucizeleri duyup Müslümanlarla münasebet halinde olanlar ve Muhammed ismi kendilerine ulaşmakla birlikte üstün özelliklerini duymayan, hatta aleyhte propaganda ile yanıltılanlar. Elde edilen imkân kendilerini araştırmaya sevk edecek nitelikte olmadığından bu üçüncü grup da birinciler gibi mazurdur. Sadece ikinci gruptakilerin mülhid ve kâfir olduklarına kanidir büyük İslam mütefekkeri Gazâlî. Bundan asırlar önce ve Haçlı saldırılarının gerçekleştiği bir atmosferde böyle bir yaklaşım bugün yeniden üzerinde tefekkür edilmesi gereken önemli bir düşünce derinliğini temsil etmektedir.

Gazâlî her ne kadar *Münkız'da* akli eleştirip sufilerin yolunun en sağlıklı yol olduğunu belirtse de bu konuda bâtinîler gibi İslam'ın temel ilkelerini iptale götürecek bir zahir eleştirisine de prim vermemektedir. Orta yol hem zahiri koruyan hem de bâtını zahirle birlikte bir bütün olarak anlayan kavrayıştır. O bu anlayışını ceviz misaliyle *İhyâ'da* sembolleştirir. Dış kabuk şeriattır. O olmazsa iç bâtın da korunmaz. Şeriatın koruduğu iç kabuk tarikat ve o tarikatın altında ise tekrar hakikat zarıyla korunmuş marifet vardır.

Gazâlî'nin en büyük başarısı, asırlardır süregelen şeriat-tasavvuf tartışmasını belli ölçüde bitirebilmiş olmasındadır. Şeriatla tasavvufun bir bütünü parçaları olduğundan hareketle sûfileri de şeriatın hükümlerine uymaya çağırarak bu yolla tasavvuf adına yapılagelen aşırılıkların da önüne geçmeye çalışmıştır. Onun sadece bir alanda değil hem şer'î ilimler hem de tasavvuf alanında geniş bir bilgiye sahip olması ve ifrata kaçan tasavvufî görüşleri eleştirmesi, ulemâ nezdinde hem kendisinin hem de tasavvuf ilminin saygınlığını artırmıştır. Bu durum daha geniş halk kitlelerinin ve ulemânın tasavvufa daha fazla rağbet etmelerine vesile olmuştur.

Gazâlî'nin büyüklüğünü İslam'ın öngördüğü orta yolu takip etme (ümmeden vasatan) prensibine sıkı sıkıya bağlı olması yanında, aynı zamanda gelenek içinde kalarak tecdid ve ihyanın mümkün olduğunu gösterebilmesinde aramak gerekir. Tabiri caizse geleneğin külünü değil ateş ve korunu bir sonraki nesle teslim etmenin, gelene sağlıklı ek (Gelen+ek) yapabilmenin önde gelen sembol isimlerinden.

Gayret bizden tevfiğ Allah'tandır. Hidayete tabi olanlara selam olsun.

Gazzâlî'nin Ulemâ Eleştirisi

M. Cüneyt KAYA

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

Gazzâlî, İslam düşünce tarihi çalışmalarında daha ziyade filozoflara ve bâtinîlere yönelttiği eleştirilerle tanınsa da onun, içinde yer aldığı ulemâ zümresine yönelik ciddi özeleştirileri genellikle gözlerden kaçır. Bu eleştirilerin yoğun olarak görüldüğü metin, onun şaheseri olan *İhyâu ulûmi'd-dîn*'dir. Başkent Bağdat'ta Nizamiye Medresesi'nde dönemin en saygın ilmî konumuna sahipken Temmuz 1095'te başlayıp altı ay kadar süren bir bunalım yaşayan Gazzâlî, bu sürecin sonunda resmi görevlerinden ayrılarak Dimeşk'e gitmiş; Dimeşk-Kudüs-Halil-Hicaz-Dimeşk hattında geçirdiği iki yılın ardından tekrar döndüğü Bağdat'ta kısa bir süre kalarak doğduğu topraklara, Horasan'a gidip ömrünün geri kalan kısmını orada geçirmiştir. İhyâ, söz konusu iki yıllık inzivanın en önemli meyvesidir ve Gazzâlî, *İhyâ*'da dinî ilimlere dair yeni bir bakış ortaya koyarken, kimi zaman açıktan, kimi zaman örtük bir şekilde yerleşik ilim anlayışına ve ulemâ sınıfına yönelik oldukça sert eleştiriler yöneltmektedir. İhyâ'nın giriş cümleleri, Gazzâlî'nin muhatabının öncelikle ulemâ olduğunu (bir başka ifadeyle, bu kitapla ilgili yaygın kanaatin aksine, Gazzâlî'nin muhatabının halk olmadığı) gözler önüne sermektedir:

“Dilimden suskunluk düğümünü çözen ve sözün mesuliyetini ve konuşma gerdanlığını boynuma asan şey, senin, hakikatin apaçıklığı karşısında körlükte ısrar etmen ve bunun yanında bâtılın zaferi ve cehaletin güzel gösterilmesi konusundaki inatçılığın, insanların alışlagelmiş kabullerinden/yaşam tarzlarından biraz ayrılmayı tercih edip bu kabulleri/tarzları sıkı sıkıya takibi birazcık olsun bırakıp, nefsi tezkiye ve kalbi ıslah etmek suretiyle yüce Allah'a kul olma [derecesine] ulaşmayı arzu ederek, ömründen ziyadesiyle zayi ettiği kısmın –tamamen telafi edip onarmaktan ümit kestiği halde- [en azından] birazını telafi ederek, şeriat sahibinin, haklarında “Kıyamet günü en çok azap görecektir kimse, Allah'ın ilminden faydalandırmadığı kimsedir” buyurduğu kimselerin [karşı karşıya olduğu] tehlikeden sakınarak ilmin gereğiyle amel etmeye yönelen kimseye karşı bozgunculuk yapmandır.

Ömrüme yemin olsun ki, inkârda ısrarcı olmanın tek sebebi, çoğunluğu

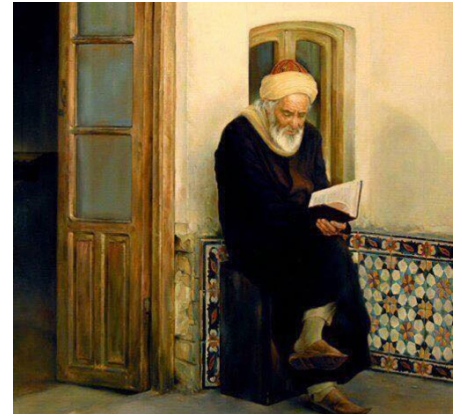
kapsayan, hatta kitleleri kuşatan hastalıktır ki, bu, söz konusu meselelerin zirvesini düşünmedeki eksiklik; durumun vahim, işin ciddi, âhiretin gelmekte olduğunu, dünyanın geride kaldığını, ecelin yakın, yolculuğun uzun, azığın eksik, tehlikenin büyük, yolun kapalı, Allah için olan dışındaki ilim ve amelin basiret sahibi eleştirmen katında reddedildiğini, çok sayıda felaketle birlikte âhiret yoluna rehbersiz ve dolsuz girmenin yorucu ve meşakkatli olduğunu bilmemektir.”

Otobiyografik mahiyetteki *el-Munkız mine'd-dalâl ve'l-mufsih bi'l-ahvâl*'de Bağdat'tan ayrılmadan önce yaşadığı buhran karşısında nasıl tepkilerle karşılaştığını anlatan Gazzâlî, Iraklı âlimlerin, yaşadığı bunalıma ve bu bunalım sonucunda Bağdat Nizamiye'sindeki görevinden ayrılma yönünde verdiği karara bir türlü anlam veremediklerine işaret ederek, onların kıt ve “dünyevî” din ve ilim anlayışlarını eleştirmekte; bir anlamda *İhyâ*'nın girişinde “yerleşik ilmî düzenin mensupları” tarafından yadırganan kişinin kendisi olduğunu ima etmektedir.

Gazzâlî ulemâya dönük eleştirisini, teklif ettiği yeni bir “ilim” merke-

zinde kurgulamaktadır: Âhiret yolu ilmi (*ilmu tarîki'l-âhira*). Kelam ve felsefeden önemli unsurlar içerse de özü itibarıyla tasavvuf ve fıkhnın yeni bir bileşkesinden ibaret olan bu yeni ilmin âlimleri, Gazzâlî tarafından “âhiret âlimleri” olarak nitelenirken, onun karşısındaki âlimler “kötü âlimler” veya “dünya âlimleri” adıyla karşımıza çıkmaktadır. Ona göre bu iki âlim grubunu birbirinden ayırt eden en önemli husus, bilgiye yönelimlerinin arasındaki saiktir. Âhiret âlimlerinden farklı olarak dünya âlimlerinin bilgiye yönelimleri, dünyevî amaçlardan, makam ve mevki arzusun- dan kaynaklanmaktadır. Bu nokta, Gazzâlî'nin, Bağdat'tan ayrılmadan önceki iç hesaplaşmasının da ana temasını oluşturmaktadır. *el-Munkız*'daki ifadelerinden, yaşadığı buhranın -çoğu zaman zannedildiğinin aksine- inançla ilgili olmadığı, inancıyla eylemleri arasındaki tutarsızlığın farkına varışının onu bu sorgulamaya götürdüğü anlaşılmaktadır:

“Sonra kendi durumumu düşündüm, gördüm ki dünyevî ilişkilere dalıp gitmişim ve bu ilişkiler beni çepeçevre sarmış. Bir de amelleri-

“Gazzâlî ulemâya dönük eleştirisini, teklif ettiği yeni bir “ilim” merkezinde kurgulamaktadır: Âhiret yolu ilmi (*ilmu tarîki'l-âhira*). “

“Gazzâlî ulemâyâ dönük eleştirisini, teklif ettiği yeni bir “ilim” merkezinde kurgulamaktadır: Âhiret yolu ilmi (ilmu tarîkî'l-âhira). Kelam ve felsefeden önemli unsurlar içerse de özü itibariyle tasavvuf ve fıkhnın yeni bir bileşkesinden ibaret olan bu yeni ilmin âlimleri, Gazzâlî tarafından “âhiret âlimleri” olarak nitelenirken, onun karşısındaki âlimler “kötü âlimler” veya “dünya âlimleri” adıyla karşımıza çıkmaktadır.”

mi düşündüm, en güzeli eğitim ve öğretim işi idi. Fakat bir de gördüm ki, âhiret yolunda yararı olmayan önemsiz ilimlerle uğraşmışım! Sonra öğretimle ilgili niyetim üzerinde düşündüm; baktım ki o da sırf yüce Allah'ın rızası için değil, aksine makam ve şöhret duygusundan kaynaklanıyor! Artık iyiden iyiye uçurumun kenarında bulunduğumu, eğer durumu düzeltme-ye çalışmazsam ateşe düşmek üzere olduğumu anladım.”

Gazzâlî'nin ömrünün sonlarında Selçuklu Sultanı Sencer'e gönderdiği bir mektupta, kendisinden üçüncü şahıs olarak bahsederek hayatına dair verdiği bilgiler, yaşadığı buhranı ve dünya âlimi karşısında “âhiret âlimi” tipolojisini geliştirirken dikkate aldığı hassasiyetleri gözler önüne sermektedir:

“O hayatının yirmi yılını Bağdat'ta ve İsfahan'da lütfuna mazhar olduğu şehit sultan [Melikşah] zamanında geçirmiştir. O, Sultan ile müminlerin emiri arasında önemli konularda çoğu zaman elçilik görevini üstlenmiş ve dinî ilimlerle alakalı yetmiş kadar kitap yazmıştır. Sonra dünyanın gerçek yüzünü görüp onu tamıyla terk etmiştir. Kudüs ve Mekte'de biraz vakit geçirdikten sonra İbrahim Halîlullah'ın (s.a.s.) mezarı başında bir daha hiçbir sultanın huzuruna çıkmamak, bir daha hiçbir sultandan mal mülk almamak ve bir daha dinî konularda münazara etmeyip taassupta bulunmamak üzere yemin etmiştir. On iki yıl boyunca bu yeminine sadık kalmış ve müminlerin emiri ve bütün hükümdarlar da onu mazur görmüşlerdir.”

Bu iktibasta iki unsur ön plana çıkmaktadır: (i) siyasîlerle kurulan yakın ilişki ve bu ilişkinin sağladığı makam mevki, ekonomik

güç ve nüfuz ile (ii) hakikate ulaşmayı değil, şahsının veya bağlı bulunduğu mezhebin konumunu korumayı hedefleyen, kör dövüşüne dönen bağnazca (sözde) ilmî tartışmalar. İhyâ boyunca, yer yer sûfiler ve vâizler de Gazzâlî'nin eleştirilerinden nasiplerini alsalar da onun tenkitlerinin esas muhatapları öncelikle fakihler ve onları takiben de kalamcılardır. O, bu eleştirilerini âhiret âlimlerinin on bir özelliğini sıralayarak okuyucularına sunmakta ve dünya âlimlerinin konumlarının bu kıyaslama yoluyla anlaşılabilirliğini düşünmektedir. Buna göre âhiret âlimi,

1. İlmîni dünya peşinde koşmak için kullanmamalı.
2. Yaptıkları, söylediklerinden farklı olmamalı.
3. İlgisi, âhirette fayda veren ilmi tahsile yönelik olmalı.
4. Yeme-içme, giyim-kuşam, evbark ve eşya konularında lükse düşkün olmamalı.
5. Fikhî konularda fetva vermeye hevesli olmamalı.
6. En fazla önem verdiği konular bâtına dair bilgi, kalbin gözetim altında tutulması, âhiret yolu ve o yola girişin bilgisi olmalı.
7. Bilgideki kesinliği takviye etmeye bilhassa özen göstermeli.
8. Hüzünlü, kalbi kırık, başı öne eğik ve suskun olmalı.
9. Araştırmasını daha ziyade amellere dair bilgiye, amelleri ifsat eden, kalpleri karıştıran, vesveseleri artırıp kötülüğü alevlendiren hususlara yoğunlaştırmalı.
10. İnsanların çoğu onaylasa da dinde sonradan ortaya çıkan hususlara karşı çok çekingen davranmalı.
11. Bilgilerinde sayfalara, kitaplara ya da başkasından duyduğu şeyleri kör körüne taklide değil, iç gö-

rüşüne, kalbinin saflığı sayesinde elde ettiği idrake itimat etmeli.

Gazzâlî, ömrünün sonlarında Nizamiye Medresesi'nde hoca olarak tekrar resmî eğitim hayatına dönüşünü gerekçelendirirken sıraladığı sebeplerden biri de dünya âlimlerinin halk üzerindeki kötü örnekliğidir:

"Buna karşılık biri diyordu ki: 'Şeriatın emirlerini gözetmek gerekli olsaydı, bunu en iyi ulema yapardı. Hâlbuki falanca meşhur şahıs faziletliiler arasında sayıldığı halde namaz kılmıyor, bir başkası şarap içiyor, öteki vakıf malı yiyor, diğeri hükümdarın pisliğiyle geçiniyor ve haramdan sakınmıyor, filanca da mahkemede rüşvet karşılığında yalancı şahitlik yapıyor!'"

O, bu kötü örneklik karşısında gerçek ilmin mahiyetine dikkat çekerek âhiret âliminin niteliklerini bir daha vurgulamaktadır:

"Gerçek âlim ancak hata sonucu günah işler ve günah işlemekte asla ısrar etmez. Çünkü hakikî ilim, günahın öldürücü bir zehir ve âhiretin dünyadan daha iyi olduğunu bildirir. Bunu bilen kimse iyiyi ondan daha düşük olanla değiştirmmez. Bu bilgi, insanların çoğunun meşgul olduğu ilim dallarıyla elde edilmez. Bu yüzden o ilim, ancak yüce Allah'a karşı günah işleme cesaretini artırır. Hakikî ilim, ona sahip olanda Allah'a karşı saygıya dayalı bir korku ve O'nun rahmetine ümit bağlama duygusunu artırır. Onunla günah arasına, sadece insanın boş bulunarak işlediği kaçınılmaz hatalar girer. Bu da imanın zayıf olduğunu göstermez. Mümin günaha düşse de derhal tevbe eder; o, ısrardan ve günahla meşgul olmaktan uzaktır."

Hakikî ilim, ona sahip olanda Allah'a karşı saygıya dayalı bir korku ve O'nun rahmetine ümit bağlama duygusunu artırır.

Tenkit Ahlâkı

M. Şerafeddin KALAY

“Tenkid” bir şeyi yanlış, bozuk veya uygun olmayanlardan ayıklamak demektir. Tenkidin geldiği “nakd” kelime kökü de bir şeyin sahtesini asıl ve sahih olanından ayırmak, gerçek olanı ortaya çıkarmak demektir. “Dirhem veya dinar nakiddir” demek, sahtesi yok, ölçümü yapılmış, olması gereken ölçüye ve ayara uygun demektir.

Aynı mana sebebiyle kuşların gagalarıyla çakıllar ve topraklar arasından taneleri birer birer seçerek toplayıp almasına da tenkid denir.

Bir kimsenin dikkatli nazarlarla baktığı şeyi bakışlarıyla incelemesi, ayıklaması da aynı şekilde adlandırılır.

Ebu'd-Derdâ (ra): “İnsanları tenkid edersen onlar da seni tenkid ederler, sen onları kendi haline bırakırsan onlar da seni bırakırlar” derken kelimeyi insanların kusurlarını arar, onları tecessüs dolu gözlerle takip edersen onlar da seni takip eder, senin kusurlarını ararlar manasında kullanır.

Biz dilimizde tenkid kelimesini kullanırken daha çok sözlerin, fikirlerin, fiil ve tavırların beğenilmediğini ifade etmek için kullanırız. Kelime Arapça asıllı olduğu için İslâmî kültürden gelen kelimelere karşı düşmanlık besleyeneler tarafından “eleştiri” kelimesi ile değiştirilmiş, “tenkid etmek” manasına da “eleştirmek” kelimesi kullanılmıştır.

Eleştiri kelimesi de olumsuz mana taşıdığı için bizim tenkidler de ne yazık ki daha çok olumsuz yönde gelişmiştir.

Tenkidin hedefi, karşı tarafı yıpratmak, kusur bulmak için çalışmak, gerektiğinde açık aramak için gayret sarf etmek, söz ve yazılarda hatalara odaklanmak elbette ki değildir. Doğruyu bulmak, doğrular içinden yanlışları ayıklayarak mümkün merteye hakikati ortaya çıkarmak, düşünce, söz ve davranışları daha isabetli, daha yerli yerinde, daha erdemli hale getirmek için çalışmaktır.

Bunun için niyet temiz, hedef hayır işlemek, üslup güzel olmalıdır. Misaller muradı anlatmaya yardımcıdır:

Harunu'r-Reşid, ilim ehliyle sohbet halinde iken içeriye bir başka ilim ehli girmiştir. Kolluk kuvvetlerinin halka davranışlarını görmüş, sert bulmuş, karşılaştığı diğer olumsuzluklara bu da eklenince öfkelenmiştir. İçeriye girince selam vermiş, daha oturmadan öfkeli bir ifade ile “Ey Halife seni çok acı tenkit edeceğim, sıkı dur!” demiştir.

Mecliste soğuk bir rüzgâr esmiş, hazır olan ilim ehli acaba ne diyecek diye beklerken Harunu'r-Reşid “Tenkide izin vermiyorum” diyerek mukabele etmiştir.

Öfkeli kişi ne diyeceğini şaşırılmış, yutkunmuş, ilim ehli kısa bir tereddütten sonra meydana gelen gergin havayı yumuşatmak için devreye girmiştir. Harunu'r-Reşid'e hitaben “Ey Mü'minlerin Emiri! İlim ehline kulak vermek, nasihatlerini, tenkitlerini dinlemek devlet ricalini küçültmez. Aksine değer kazandırır. Bu nevi tenkitlere gözünüz de gönlünüz de açık olmalıdır. Hikmet ve mürüvvet bunu gerektirir” demişlerdir.

Onların bu tavrı, doğru bir tavrıdır. Devlet idarecisinin huzurunda bu şekilde rahat konuşmalarında Harunu'r-Reşid'in kendilerine verdiği değer ve ahlakî olgunluğunun tesiri şüphesiz büyüktür. Bekledikleri bir tepkiyle sarsılınca kendileri devreye girmiş ve halifeye nasihatte bulunmuşlardır. Doğrusunu söylemek gerekirse Halife Harunu'r-Reşid'in bundan sonra onlara yaptığı nasihat daha tesirli olmuştur:

“Şimdi siz söyleyin. Rabbimiz bu insandan daha hayırlısını, benden daha şerlisine gönderdi ve «ona yumuşak söz kullanın» buyurdu. Ben Firavun'dan daha mı zalimim, bu kişi Hz. Musâ'dan daha mı üstün ki acı ve saldırgan sözü tercih ediyor? Ben de bir insanım ve hata edebilirim, ne olur acı ve sert söz kullanacağınıza beni de düşünerek yumuşak ve yapıcı söz kullanın. Ben de ders alayım, üzerime düşeni yapmaya çalışayım.”

Evet, tenkit yapıcı olmalı, yaralayıcı ve yıkıcı olmamalı, zalimin huzurunda da olsa hakkı dile getirmeli ama üslubu iyiye ve hayra yönlendirici bir üslup olmalıdır.

Arkadaşlarımız arasında şahit olduğumuz, Hz. Ömer'e söylenen “Seni kılıçlarımızla doğrulturuz” sözü çok iyi bilindiği, Harunu'r-Reşid'in dile getirdiği hikmetin zihinlerde ve gönüllerde olmadığı, çok defa da hiç bilinmediğidir. Ne hik-

metse Hz. Ömer'e söylenen sert söz kadar dilden dile, gönülden gönüle yayılmadığıdır.

Evet, yeri gelir tenkit için sert söz de kullanılabilir. Ancak karşımızda Hz. Ömer misali dağlar gibi duracak ve sarsılmayacak yiğide ve sert sözleri kabullenebilecek, idareciye olan ve sadakati değişmeyecek cemiyete ihtiyaç vardır. Yine de her zaman veya sık sık bu sert yolu kullanmak doğru değildir.

Günümüzde kullanılan -özellikle de gençlerin kullandığı- yol, ne yazık ki yaralayıcı, kusur arayıcı, başkalarının açığını bulup en çarpıcı kelimelerle dile getirip kendisini öne çıkarma, göze batma yoludur. Çok defa konuşmaları dinleyen insanlarımızın gözlerinde bile kusur arayıcılığın acı izlerini görebiliyoruz. Bu da daha konuşurken şevk kırıklığına sebep oluyor.

Unutmayınız, öyle dil yaraları vardır ki bıçak yarısından daha geç iyileşir, belki de hiç iyileşmez.

Şayet acı ve hürmet duygularından uzak olan tenkitler, hidayet rehberimiz, yolunun yolcusu olduğumuz Rasûlullah'a, onun ashabına, onun mirasçıları olan ilim ehline kadar uzanıyorsa bunun vebali çok büyük olduğu gibi dil uzatanları küçültür, rezil ve zelil hale getirir, belki de ebedî nâra kadar sürükler. Tanınmanın, meşhur olmanın sağlayacağı hiçbir kazanç kaybedilenlerin milyarlarca birini bile karşılamaz.

Şayet uzatılan dil Rasûlullah'a ise -hangi gerekçeyle olursa olsun, hangi süslü kelimelerle örtülürse örtülsün- nasıl bir mana taşıdığını anlamak için şu âyete kulak veriniz:

“Kim Allah'a ve Rasûlü'ne ezâ verirse, Allah dünyada da âhirette de onlara lanet eder ve onlar için alçaltıcı, zelil edici bir azap hazırlar.” (Ahzab 33/57)

Âyetin nasıl ağır bir mana taşıdığını tekrar tekrar düşününüz.

Evet, tenkit yapıcı olmalı, yaralayıcı ve yıkıcı olmamalı, zalimin huzurunda da olsa hakkı dile getirmeli ama üslubu iyiye ve hayra yönlendirici bir üslup olmalıdır.

Tarih boyunca bataklıkların pis kokuları ve balçıkları arasında kaybolan nice küstahlar görülmüştür. Günümüzde de nice adayları vardır.

Sahabîlere dil uzatmak da ayrı bir bayağılık eseri olarak kendini göstermeye başladı.

Sünen-i Tirmizî’de Abdullah İbn Muğaffel’den bir hadis rivayet edilir. Abdullah (ra) rivayet eder: “Allah Rasûlü’nün (sav) şöyle dediğini duydum:

“Ashabım hakkında Allah’tan korkun! Ashabım hakkında Allah’tan korkun! Benden sonra onları hedef seçmeye kalkmayın. Onları seven beni sevdiği için onları seviyordur. Onlara buğz eden de bana buğz ettiği için onlara buğz ediyordur. Onları inciten, onlara ezâ veren kesinlikle bana ezâ vermiş olur. Bana ezâ veren mutlaka Allah’a ezâ vermiş olur. Kim Allah’a ezâ verirse azabın onu yakalaması çok yakındır.”

Müttefekun aleyh olan bir başka hadise de kulak veriyoruz:

“Ashabıma dil uzatmayın. Bir kimse Uhud Dağları büyüklüğünde altın infak etse, bu sadaka onlardan birinin verdiği bir ölçeğin faziletine, hatta yarısına bile denk olamaz.”

Onlar, Rabbimiz tarafından övülen nesildir. Muhacirleri ayrı övülür, ensârı ayrı övülür, Bedir gazileri ayrı övülür, ölümü göze alarak Rasûlullah’a biat edenleri ayrı övülür. Bazen de Rasûlullah’ın adı zikredilerek övülür:

“O, Allah’ın rasûlü Muhammed’dir. Onunla beraber olanlar kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları Allah’ın inayetini ve rızasını arzularak hep rûkûda ve secdede görürsün. Onların yüzlerindeki nişaneleri secdelerinin eseridir...” (Fetih 48/29)

Bazen de ümmet olarak övülür:

“Siz, insanlar için var edilen en

hayırlı ümmetsiniz. İyiliği, hayrı, adaleti emreder, kötülük ve haksızlıktan alıkoymaya çalışırsınız ve Allah’a iman edersiniz...” (Âl-i İmrân 3/110)

Daha nice âyette, âyetlerin mana kıvrımları arasında sahabîlerin faziletlerine vurgu vardır. Cihatla ilgili, hicretle ilgili, Allah’a verilen ahde sadakatle ilgili, hatta her şart altında Allah’ı hatırlamak ve anmakla ilgilidir.

“Onlar, ticâretin, alış-verişin kendilerini Allah’ı anmaktan, namazı hakkıyla edâ etmekten ve zekât vermekten alıkoymadığı, kalplerin ve gözlerin dehşetle sarsılıp al-lak-bullak olacağı o günden korkan kimselerdir” (Nûr 24/37) âyetinde olduğu gibi.

Unutulmamalıdır ki hayatta iken cennetle müjdelenen birçok sahabî vardır. Vefatından sonra Allah Rasûlü (sav) tarafından cennet bahçelerinde olduğu müjdesi verilenler vardır. Uhud Şehidleri gibi şehadetine Allah Rasûlü’nün şahidlik edecekleri vardır.

Yine unutulmamalıdır ki sahabe-ye hürmet, onların faziletini takdir ehl-i sünnetin şîârındadır.

Bir gerçeği güçlü bir şekilde haykırıyoruz: Sahabîlere, müctehidlerine, âlimlerine, hak yolun yolcusu ecdâdına hürmet etmeyen asla hürmete layık değildir!

Allah Rasûlü’nün dostlarına, Allah yolunda nice çile ve yokluğa katlanan, acılar ve sıkıntılar karşısında yılmayan, sarsılmayan, geri adım atmayan ve Allah Rasûlü’nden sonra hak davayı yeni diyarlara, ufuklar ötesine taşıyanlara dil uzatanlar insan sayılmaya bile layık değildir.

İmam Serahsî otuz ciltlik eseri Mebsut’u kuyu hapsinde olduğu için hiçbir kaynağa müracaat etmeden, edemeden yazdırmış bir insandır. İki ciltlik fıkıh usulü de bu kuyuda iken kuyu ağzında halka olmuş talebelere yazdırılmıştır.

İçinde binlerce âyet, binlerce hadis, âlimlerin sözleri, birbirlerine verdikleri cevaplar ve deliller vardır. Dehşetli bir hafızaya sahip olduğu her ilim ehlinin kabul ettiği bir gerçektir. Mezhep imamlarını, geçmiş âlimleri hep hürmetle yâd eder. Aynı zarafet birçok âlimde görülür. Akıllara durgunluk verecek daha nice ilim ummanı vardır. Onlara baktığınızda hep büyüklerini hayırla yâd edişlerine şahit olursunuz.

Bugün bir fıkıh kitabında hangi konular işlenir, konu başlıklarını sayar mısınız? diye bir sorsanız sayamayacak kimseler, Ebu Hanife, İmam Şafiî, İmam Malik... beğenmez oldu.

Unutmayınız Rabbimiz sonrakı asırlardaki mü’min nesillerin duasına dikkat çekiyor ve onları övüyor:

“Rabbimiz! Bize ve bizden önce gelip geçmiş mü’min kardeşlerimize mağfiret eyle! Kalplerimizde iman edenlere hiçbir kin ve öfke bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz sen çok şefkatli ve sonsuz merhamet sahibisin!” (Haşr 59/10)

Ebu Hanife (rh.a.) ilim yolunun yolcusu oğlu Hammad’a münazara-yı yasaklamıştır. Hocası Hammad’ın adını verdiği oğlu, son derece terbiyeli ve ilim yolunda azimli bir gençtir. Bir gün dersten dönerken insanların Kûfe Camiini ağzına kadar doldurduğunu, dışarı taşıtığını görmüştür. Vakit namaz vakti değildir. Yaklaşarak ne olduğunu sormuş, “Baban içeride biriyle münazara ediyor” cevabını almıştır.

İnsanlardan müsaade isteyerek içeri kadar girmiş, kendisine açılan bir yere oturarak münazara-yı sonuna kadar takip etmiştir. Ebu Hanife (rh.a.) çok iyi bir münazaracıdır ve konuyu son derece güzel bir üslupla derlemiş, toplamış, karşılarındaki insanın da gönlünü alarak onu kendi fikrine çekmeyi başarmıştır.

Eve gelindiğinde Hammad dayanamayarak babasına sormuştur: “Baba bize münazarayı yasakladın, ama kendin yapıyorsun. Bugün seni camide gördüm, münazara ediyordun. Şayet münazara zararlıysa veya doğru değilse neden kendin yapıyorsun? Şayet faydalıysa ki -bugün faydasına bir kere daha inandım- neden bize yasakladın?”

Babası Ebu Hanife şöyle cevap vermiştir: “Yavrum biz münazara ederken karşıımızdaki insanın başında bir kuş var kabul ederiz. O insanı sarsmadan, o kuşu ürkütmeden o kimseyi kendi savunduğumuz fikre nasıl getiririz, onu hesap eder, cümlelerimizi ona göre kurar, ona göre davranırız. Siz ise karşıdakini düşünmüyor, saldırıyorsunuz. Ne zaman o kimseyi de kendiniz gibi düşünür hale gelerseniz münazara sizin için de serbesttir.”

Bizim arzu ettiğimiz de, anlatmak için çırpındığımız da budur. Tenkitlerimiz yapıcı, hatalar varsa tamir edici, şevk kırıcı değil, teşvik edici olmalıdır. Hedef galip gelmek değil aynı inancı, aynı düşünceyi, aynı fikri taşıyan insanları çoğaltmak, onları da kazanmak olmalıdır.

Hz. Cafer’in Necaşi’nin önündeki konuşmasını unutmayınız. O insanların üzerimizdeki hakkını da...

O halde tenkitlerimiz;
Doğruyu bulma hedefli ve niyetli,
Kırmayan, yaralamayan hatta incitmeyen,

Şevk kırgınlığına yol açmayan,
aksine teşvik edici olan,

Ufuk açan, unutulmaları hatırlatan,

İtibar kazanma hedefli değil,
tenkid edilen de dâhil herkesi kazanma niyeti taşıyan,

İlmî hakikatlere ve akl-ı selime uygun olan,

Bilgi kirliliğine sebep olmayan,
aksine bilgileri, duygu ve düşünceleri berraklaştıran,

Kibir ve riyadan uzak, ilimle yorgulu olduğu gibi edeb ve tevazu ile de değerine değer katan tenkitlerden olmalıdır.

Tenkit eden hatırlandıkça hayırla yâd edilmelidir.

Dile getirmek için çırpındıklarım yüksek lisans ve doktora tezlerinin tenkidi için de geçerlidir. Filizlenen gençlere onların gelecek günler için hayrını isteyen büyükler olduğumuzu da öğretilim. Bu yönde örnek olalım.

İstikameti doğru, özü sözü bir olan gönüller tarafından hayırla yâd edilmek büyük bir nimettir.

Bu hakikati unutmayalım.

Unutmayınız, öyle dil yaraları vardır ki bıçak yarasından daha geç iyileşir, belki de hiç iyileşmez.

Muhaletefe Kıvam ve Retorik Biçmek ya da Muhalefetin “Nomos”u

Muhammed Enes KALA

Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi

Muhalefet ahlâkından bahsediyoruz. Yıkmanın kolay, yapmanın zor; tenkidin kolay, teklifin zor olduğunu biliyoruz. Teklifsiz tenkidin tahribata neden olacağını kabul ediyoruz. Muhalefet etmeyi hadsiz, sınırsız bir iklimde soluduğumuzda konforun tüm boyutlarını yaşıyoruz, ancak muhalefetin de bir “nomos”u olduğunu unutuyoruz. Yazıdaki “nomos”tan, ihtilaf ve hilafı oluşturan tüm unsurları tahlil edip ona ahlâk zemininde ideal bir retorik biçmeye çalışırken izleri takip edilmesi gereken hilafın ve ihtilafın ilkeleri kastedilmektedir.

Her şeyden önce meseleyi ele alacağımız usûl zemininden bahsetmemiz gerekir. İnanmanın, bilmenin, eylemenin ve olmanın birbirini tamamlayan asli boyutları vardır. Huzur ve sükûn bu tamamlanmada kendisini izhar eder. Bilgiye dönmeyen inanç, eyleme dökülmeyen bilgi ve olmayla taçlanmayan eylem hep sallantıda ve arafta durur. Bu ayrıkse zeminse insanı sürekli kaygı ve tedirginlik eşiğinde tutar. Dahası onu huzur ve sükûndan uzaklaştırır.

Yazının üslubunu ele veren dil, felsefeyle şekillendiği için, bu mütemmimliğin felsefedeki tarafına bakan veçhesine de dikkat çekebiliriz. Hikmet, basittir. O halde parçalanamaz. Onun bir ve bütün olması gerekir. Nitekim nazarî hikmet ve amelî hikmet birlikte hikmete işaret ederler. Bu zeminde nazarî ve amelî olan birbirinin rakibi değil, bilakis birbirinin tamamlayıcısı olur. Nazarî hikmeti, felsefî bilgi; amelî hikmeti ise felsefî tavır ve eylem olarak anlarsak, felsefî bilginin gerekli ama yeterli olmadığını ifade etmemiz, bununla birlikte felsefî bilgiyi tamamen erdirenin felsefî tavır ve eylem olduğunu bilmemiz gerekir. Bu birliktelik ve parçalanamamazlık bizi önce sağlam bilgi sahibi olmaya, sonra bu bilgiyle amel etmeye ve nihayetinde doğru-iyi-güzel bilme ve eylemenin mihverinde olmaya götüren süreci inşa edecektir. Dahası bu birliktelik hakikat tekelciliğinden bizi muhafaza edecek, beşeri mutlakiyet iddiası altında ezilmekten koruyacak, doğruyu-iyiyi-güzeli aramada insanları işbirliğine davet edecek ve onları birbirine karşı tahammülkâr kılabilecektir.

Bilginin sağlıklı ve hastalıklılarından bahsetmek mümkündür. Bilginin temellendirilmiş, gerekçelendirilmiş, tutarlı ve öznelere arası dünyaya hitap edebilme kudretine sahip olması onun teorik zeminde güçlü olduğunu gösterir ama sağlıklı olduğunu göstermeyebilir. Bu özellikler yanında bilgi, ulaşılabilir, amele dökülebilir ve insanlık için faydalı olabilmeyi başarabilirse

o bilginin güçlü ve sağlıklı olduğunu ifade edebiliriz. O halde bilgiye işaret etmesi gereken söylemin ilk çerçevede “nomos”una varmış oluruz. Hitabın bilgi tarafı, saydığımız özellikleri birlikte ihata edebilme kudretine sahip olabilmelidir, en azından bu noktada kendisini konumlandırma bağlamında iyi niyete sahip olabilmelidir.

Sağlıklı bilgi, inşa edilmekte olan iklimin entelektüel hijyenine de katkı sağlar. Çağımızda bilginin zulme giden yolun patikalarını ören tarafının mevcudiyetini görebiliriz. Doğruyu, iyiyi ve güzeli hedefine almayan hastalıklı bilgi hem hitabın mahiyetini tahrip eder hem de insanın yetiştirdiği iklimi bozar. Bozuk iklimin meyvesi ise turfanda olur. Tadı ve kıvamı tutmayanın makbulyetinde de sorun bulunur. O halde hastalıklı bilginin sosyal bünyeyi hasta edebileceğini unutmamak gerekir. Muhalefet ahlâkının önemli ilkelerinden birisi, eleştiri getirirken, eleştiri taşıyan bilginin sağlıklı olabilmesidir.

Hilaf veya ihtilafın hitabının kendisinin de taşıdığı bilgi gibi sağlıklı olması gereğinden bahsedilebilir. Hitabet tabiri diğerle retorik bu noktada yıkmaya değil yapmaya, kırmaya değil kurmaya, maraza değil dermana, münakaşaya değil münazaraya davet edebilme olgunluğuna sahip olabilmelidir. Mesele, doğruya, iyiyi ve güzele olan ünsiyetse, bu değerlerden bizi uzaklaştıran usûl ve üsluptan rahmet değil zahmet neşet eder. Hayra davet ediyorsa o çağırışı ihata eden küre rahme uzanabilir. O rahimden nefes ve nefes sahiplerine şifa ikram edilebilir.

Samimiyet her hayrın başıdır. Niyetin samimiyetle giydirilmediği hitap açıkta kalır üşür, üşütür. Muhalefet söylemi ve eyleminin giriş kapısı samimiyet değilse o kapı karanlığa açılır. Samimiyetle ısınmayan ve ısımayan kelimeler dilden çıkar

ama gönle sirayet edemez. Gönle dâhil edilmeyen kelamın ise kelimesi olur, mefhumu değil. Manaya kavuşamayan kelime, dile pelesenk edilir de, ortak mana ufkunu inşa etmeye güç yetiremez. Çok konulup az anlaşılmasının zemininde de bu ufuksuzluk yok mu zaten? Yapmak, kurmak ve ufuk inşa edebilmek için, niyeti samimiyetle, samimiyeti gönülle buluşturabilmenin yolları aranmalıdır. O halde muhalefet ahlâkının ikinci “nomos”u da samimiyet olarak tebellür eder.

Usûl asla, üslup da usûle mukaddemdir. Bir yol olarak bize bu öncelik ve sonralığı yerli yerinde tanıtabilecek olansa adaptir. Adaptan edebe, edepten ise manaya ulaştıran yollar vardır. Söylemek, söylediğini uygun şekilde söylemek, doğruyu söylemek ve doğru söyleneni amele geçirmek birbirini tamamen erdirir. Bunun için de muhalefet ahlâkının ifade şekillerine odaklanmak gerekir. Sağlıklı bilgi ve samimiyet muhalefet ahlâkının “nomos”unun parçaları olsa da bu parçalar da tamamlanmaya muhtaç görünür. Hilaf ve ihtilaf sürecini sağlıklı kılan unsurlar olarak karşımıza retorik unsurları çıkar. Retorik üç unsuru üzerinde düşünmek ve bu üç unsuru muhalefet ahlâkı ekseninde yeniden değerlendirmek önemli görünür. Bu arada retorik oldukça kaba şekilde lafı ve sözü köpürterek kabartmak olarak anlamadığımızı ifade etmek gerekir.

Aristoteles, retorik kurucu ilk unsurunun “logos” olduğunu ifade eder. “Logos”, hitabın, rasyonel şartı olarak görülse de onu rasyonaliteye indirgemek hatalı olur. Kuşkusuz söylemin ilk vadede akla hitap edebilmesi beklenir. Ancak akılla birlikte iradeye ve hissiyata da hitap edebilmesi onu daha değerli kılacaktır. İnsanları ortak zeminde birleştiren iki büyük husus

Nazarî hikmeti, felsefî bilgi; amelî hikmeti ise felsefî tavır ve eylem olarak anlarsak, felsefî bilginin gerekli ama yeterli olmadığını ifade etmemiz, bununla birlikte felsefî bilgiyi tamamen erdirenin felsefî tavır ve eylem olduğunu bilmemiz gerekir.

Samimiyet her hayrın başıdır. Niyetin samimiyetle giydirilmediği hitap açıkta kalır üşür, üşütür. Muhalefet söylemi ve eyleminin giriş kapısı samimiyet değilse o kapı karanlığa açılır.

vardır. Bunlar mantık ve olgudur. Mantiğa ve olguya muhalefet aslında gerçekliğe olan ihaneti de doğurabilir. Mantiğa ve olguya kör ve sağır davranan söylem, insanı önce parçalar ve insanı insan kılan yetilerden sadece duygu tarafına odaklanır. Hakikati parçalayan söylem insanı tahrik edebilir fakat tedavi edemez. O halde insanları ortak zeminde bir araya getirebilen, ortak mana ufkunun inşa edilmesini mümkün kılan mantık ve olgunun hitapta ıskalanmaması büyük bir ehemmiyet arz eder. Şüphesiz bu husus, hitabetin gerekli ve önemli bir cüzü olsa da yeterli parçası değildir. Olmazsa olmaz işaret eder ama kifayeti sunmaz. Sağlıklı bilginin şartı da olan “logos”, mantiğa, olguya birlikte müteakabiliyete ve ifadeler arasındaki tutarlılığa işaret eder. Muhalefet ahlâkında muhalefetin hitabında o halde “nomos”un üçüncü hali olarak karşımıza söylemin ortak ufkuna ve zeminine işaret eden yönü, yani güçlü “logos” çıkmaktadır.

Retoriğin ikinci kurucu unsuru ise “ethos”tur. “Ethos”, söyleyen başta olmak üzere söylenenin ahlâkî tutarlılığına ve gücüne işaret eder. Her söyleyene ve her söylenene değil, inanılması meşru ve makbul olanın söylediğine olan güven “ethos”un remzi olabilir. Muhalefet ahlâkının asli ilkelerinden olan samimiyetle de bağlantılı olarak, söylemin “ethos”un güvenilirlik iksirinden içebilmesi için inanç-söylem-eylem mutabakatına dâhil olabilmesi gerekir. Bununla birlikte, uzanımının ve varacağı yerin de hesaba katılması gerekliliğinden söz edilebilir. İnsanların diğer insanlara muamelesinin başlangıç noktası zarar vermeme ilkesidir. Dolayısıyla “ethos” bünyesine dâhil olabilecek söylem ve eylemin, uzanımı ve nihayeti itibarıyla masum kimseye zarar vermeyeceğine, karşıdaki kişilerin haysiyetle-

rini incitmeyeceğine ilişkin dikkat ve rikkatin güvence altına alınmış olması gerekir. Dahası şayet hitap, zarar vermemekle birlikte insanlığın hayrını artırmaya dönük tarafları izhar ediyorsa onun makbuliyeti de artacaktır.

Samimiyetle başlayan söylemin, uzanımı ve varacağı yerin hesaba katılması, akıbet ufkunun söylem ve eylemde temsil edilmesi son derece önemli görünür. Söyleyenin şahsiyetinin sağlamlığı, söylemin faydaya müteallik olması, söylenenin sadece sözde kalmaması inançtan beslenip eyleme dökülebilmesi hususları da retoriğin “ethos” kanadında tebellür eder. Tüm bu boyutlarıyla “ethos” unsuru retoriğin önemli bir cüzü olmakla birlikte, mezkûr kurucu unsurun, doğru şekilde anlaşılıp kurgulanması, ihtilaf ve hilaf ahlâkının “nomos”unu meydana getiren asli parçalardan birisini daha bize sunmuş olur.

Retoriğin üçüncü kurucu unsuru ise “pathos”tur. Söz konusu bu unsur, aslına bakılırsa ideal zeminde, hatibin ve hitabının, muhatabın duygularını harekete geçirebilme, dahası insanlara kıymadan onları kıyama davet edebilme kudretidir. Muhatabın iştiağı ve şevkini harekete geçirmesiyle eyleme sevk edici tarafını vurgulayan “pathos” unsuru, önceki iki kurucu unsurun eyleme sevk edilme mecrası olma özelliğini de gösterir. Kuşkusuz “pathos”tan ideal çerçevede bir işlevsellik beklemenin bazı şartları vardır. Öncelikle hatip, muhatabının hazır bulunuşluğunu dikkate almasıyla birlikte onun duygu boyutlarını görebilmesi gerekir. Zira muhatabına aktarılamayan hitabın içeriği ve muhatabına seslenmeyi başaramayan hatip bu bakımdan anlamsızlaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. Hatibin insanî yeti olan duyguları yakından tanıması, hitabını bu tanımayla tezyin ede-

bilmesi, hitabının muhatabın nazarında hem keyfiyetini hem de derecesini güçlendirebilecektir.

Duyguları tanıması gereken hatibin kuşkusuz duygucu olup tüm mana serüvenini sadece duygulara indirgememesi ve duygulardan geçinip muhatabı sadece duygular üzerinden manipüle etmesi de doğru olmayacaktır. Hitabın hatibe kısa sürede kazandırıp, orta ve uzun vadede onu mahcup edebilecek bir kıvama büründürülmesi, insanları duygu sömürüsü üzerinden suiistimal edilmesi aslına bakılırsa ortak sosyal bünyeyi de tahrip edebilecek bir rezileti seslendirir. Bu kusura fikri ve sözü yükseltmek yerine sesin yükseltilmesi de dâhildir. O halde retorikte duygu boyutu kurucu unsurlardan birisi olarak kabul edilirken tek unsur olarak görülmez. İnsanı insan kılan hususlardan birisi duygu ise onu en işlevsel şekilde anlamak, kurgulamak ve iyi-doğru-güzel değerlerin keşf ve inşasında önemli araçlardan birisi olarak tanımak oldukça anlamlı

olacak, dahası hilaf ve ihtilaf ahlâkının “nomos”unun önemli bir parçası olarak da tezahür etmiş olacaktır.

Hürriyet ve adalet ilkelerinin “nomos” a dâhil olduğunu da özellikle vurgulamak gerekir. Hürriyet, “ben” in diğer “ben” lere tahakkümde bulunmadan ve diğer “ben” lerin tezahür etme imkânlarını tahrip ve tahkir etmeden kendisini ortaya koyma yolu ve tarzlarıdır. Bu açıdan bakılacak olursa, hilaf ve ihtilaf söyleminin kendi doğru ve iyisini inşa ederken, eleştirdiğinin iyisini ve doğrusunu onu ifade edenin “ben” ini ve özünü tezyif ve tarumar etmemesi, yaptığı tahammül çerçevesini aşmadan yapabilmesi gerekir. Eleştirilenin yerine ikame çabası, özgür bir eylem olmakla birlikte, karşıdaki “ben” lerin “öz” lerine tacizde bulunmamayla “öz” ü “gür” leştirme imkânlarına sahip olabilir görünür. O halde, hürriyetin söyleme dâhil oluşu, karşı “ben” e/kişiliğe saldırı değil, onun söylediğini yerli yerinde eleştirebilme imkânını kuşandır. Bu imkân içerisinde karşı-

lıklı “ben” lerin insan olma haysiyetlerini dikkatle muhafaza eder.

“Ben” e tacizde bulunmama, kişinin kendisinin ve yekdiğerinin haysiyetine saygısı, konuştuğu alandaki mütehasıslığa, insanlara, mekâna ve zamana hürmet etmesi ise adaletin cüzlerindendir. Kişinin konuştuğu alanın mütehasıslı olarak konuşması, eleştirirken teklifini bu uzmanlığın uzanımı olarak sunabilmesi çok önemlidir. Konuşulan alan uzmanlarına saygı gösterme, hakikate ve hakkaniyete riayet etme, mekânın ve zamanın gerçekliklerine dikkat gösterme yapılması gerekenler olarak adaletin cüzlerini meydana getirir. Tüm bu hususlara dikkat göstermek, söylemin kıvamını artırmakla birlikte inandırıcılığını da ziyadeleştirir görünür. Adalet, muhalefet ahlâkının tüm tezahürlerinde kendisini gösterir. Arka planda insana, doğruya, iyiye ve güzele hürmetle beslenir.

Son olarak başladığımız yere dönelim. Teklifsiz tenkit yıkar. Yıkmak tek başına anlamsızdır ve zarara işaret eder. O halde asıl olan tenkid tamamlamayı başaran tekliftir. Tenkitte karşı tarafın yanlış, kötü ve çirkin tarafları usulünce ortaya konur, teklifte karşı tarafın meseleleri çözümü noktasında eksiklikleri daha iyi, daha güzel ve daha doğru çözüm imkânları gösterilerek geçersiz ve güçsüz kılınır. O halde muhalefetin “nomos” unun tezhürü karşıdakinin çözemediği ve dahası çözümsüz bıraktığı hususlara dikkat çekip, onun çözemediklerine anlaşılabilir, akli, tutarlı, gerekçeli, uygulanabilir, ortak ölçülebilir çözüm teklifleri sunabilmekle ideal bir eksen de mümkün görünür.

Eleştiriye Dair

Kamil ERGENÇ

Eleştiri (critique) Yunanca hukuk terimi “krisis” ten türemiş bir sözcük¹. Yunan kent devlet (polis) düzeninin vatandaş tarafından bozulması sonrası oluşan hasarı tamir faaliyeti bağlamında kullanılmış. Sözcüğün içeriği Yunan aklının düzen esaslı işleyişinin izlerini taşır. Polisin hiyerarşik düzeninde meydana gele(bile)cek sorunların (krizlerin) üstesinden gelmeyi be-timler. Burada üstesinden gelme sürecinin “tamir” manasında kullanılması “düzen” fikrinin mekanik doğasıyla ilişki kurarak anlaşılabilir. Toplumu kompartımanlara ayırarak tanımlayan “Yunan aklı”, eleştiri sözcüğünü de bu kompartımanlar arasındaki hiyerarşinin hasar alması bağlamında kullanır. Aydınlanma paradigmasına da ilham verecek olan Yunan aklı, halihazırda modern sosyolojinin toplum incelemelerine de kaynaklık eder. Bu zaviyeden bakıldığında eleştiri “hasar tamiri” olarak okunabilir. Ancak sözcüğün sosyolojiyle ilişkili bu içeriği sabit kal(a)mamış. Kültürün dinamik doğası sözcüklerin anlam dairelerinin genişlemesine, daralmasına, olgunlaşmasına ya da bütünüyle ortadan kalkmasına imkân tanır. Eleştiri (critique) sözcüğü de tarihsel süreç içerisinde değişime uğrayarak, tıp literatürünün merkez kavramlarından biri olmuş. Hastalıkların seyrini ifade sadedinde kullanılan “kritik eşik”te olduğu gibi. Dikkat edilirse burada da marazi bir durumun ifadesi bağlamı söz konusudur. Değişen ise toplumsal bir sorunun değil bireyin hastalığındaki gidişatın iyi yönde olmadığını ifadesidir. Eleştiri (critique), her halükârda cari bir “sorun” ve bu sorunun “tamiri” bağlamındaki anlam içeriğini muhafaza etmiştir.

Redhouse sözlüğü “critique” sözcüğüne isim olarak; eleştiri, tenkit, etüt anlamını vermiş. Sözcüğün fiil hali “criticize”; eleştirmek, tenkit etmek, yermek, kınamak, kusur bulmak, değerini ölçmek anlamlarına sahiptir. Sıfat hali olan “critical”ın anlam dairesi biraz daha geniş; çözümsel, tahlili, tenkit eğilimli, tenkitçi, eleştiren, eleştiri mahiyetinde, buhranlı, vahim, nazık, tehlikeli, dönüm noktasına aittir. Sözcüğün fiil halindeki anlam dairesi hukuk nosyonu ile yakından ilişkili: “Yermek, kınamak, değerini ölçmek”

Demek bu sözcük, anlam genişlemesi ya da daralmasına maruz kalmasına rağmen ilk başta kullanıldığı bağlama sadık kalarak “olumsuz bir durumun” tespiti ve tamiri eksenli muhtevasını korumuştur. Bugün de gerek akademi-

¹Talal Asad-Judith Butler-Saba Mahmood-Wendy Brown, Eleştiri Seküler Midir?Küfre Girme, İncinme ve İfade Özgürlüğü, Çev. Mehmet Fahrettin Biçici, Açılım Kitap Yay., İst. 2015. (Kriz sözcüğünün “eleştiri” ile ilişkisine dair şümulü bir açıklama için bkz. Reinhart Koselleck, Kavramlar Tarihi (Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatigi Üzerine Araştırmalar), Çev. Atilla Dirim, İletişim Yay., I. Baskı, İst. 2009.

de gerekse gündelik hayatın dilinde bu sözcük bir olumsuzluğun dile getirilmesi ve üstesinden gelinmesi ya da telafi edilmesi, daha iyi olanıyla değiştirilmesi gibi anlamları içkindir denebilir. Ahmet Cevizci'nin Felsefe Sözlüğü'nde eleştirel düşünme (critical thinking) epistemoloji başlığı altında değerlendirilmiş ve "açık fikirli olma, öne sürülen iddiaların temellerini soruşturma, önyargılardan ve klişelerden uzak durma, ben merkezli kabullerden sakınma, düşünceleri mantık kurallarına sadık kalarak öne sürme gibi özellikleri içeren düşünce yönelimi ve entelektüel tutum" olarak tanımlanmış². Süleyman Hayri Bolay ise Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü'nde eleştirinin Yunanca "kritikos (hüküm vermek, yargılamak, karar vermek, ayırt etmek) kelimesinden geldiğini ifade eder ve genel olarak "bir konuyu, bir eseri doğru ve yanlış taraflarını tespit etmek maksadıyla incelemek" anlamında kullanıldığını dikkat çeker. Bu kullanım felsefi bilginin temellerini, değerini (doğruluğunu) inceleme, özellikle Kant'ta akli kabiliyetin gücünün ve sınırlarının yargılanması ve eleştirisi diye ifade edilir³.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde de eleştiri "bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme işi" olarak tanımlanmış. Edebiyat ve sanat eserinin (her yönüyle) daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla değerlendiren yazı da bu anlam dairesi içerisinde yer almış. Şemsettin Sami'nin Kamus-ı Türkî'sinde de benzer anlam var. Burada fazladan "faydalı ve zararlı yönleri" ifadesi de yer alıyor. Ancak Şemsettin Sami eleştiri sözcüğünün eşanlamı olarak kullanılan "tenkit" sözcüğünün yerine "intikad" sözcü-

ğunün kullanılmasını öneriyor. Bu sözcüğün ise "ilmi ve edebi eserlerin tarafsız bir şekilde incelemeden geçirilerek görüş bildirilmesi" anlamına geldiğini "intikad edebiyatın eleğidir" bağlamında dile getiriyor. Orhan Hançerlioğlu Felsefe Ansiklopedisi'nde eleştiri için "değerlendirme, yargılama ve ayırt etme" anlamlarında Yunanca "kritike" deyiminden türediğini beyan eder. Yunanların eleştiri sanatına "kritike tekhne" dediklerinden bahisle yargılamak anlamındaki "krinein" kökünden türetilen eleştirel ve eleştirici anlamlarına gelen "kritikos" sözcüğünün Latinceye "criticus" olarak geçtiğini ve Avrupa dillerine bu kökten yayıldığını ifade eder. Herhangi bir şeyin iyi ve kötü yanlarını göstermek anlamında kullanıldığı gibi sadece kötü yanlarını göstermek için de kullanılan eleştiri terimi buraya kadarki bütün anlamlarında ortak olarak "yargılama, değerlendirme, tamir etme" gibi anlam içeriğine sahiptir⁴. Bu içeriğini bugün de muhafaza etmektedir.

Günümüzdeki anlamları bağlamında eleştiri ideolojik, kültürel, kimlik eleştirisi gibi farklı kulvarlarda oldukça yaygın kullanılan bir sözcüktür. Eleştiriye açık olmak bir erdem olarak kabul edilir ve düşünsel olgunluğun yolunun buradan geçtiği kabul edilir. Açık toplum olmanın olmazsa olmaz özelliklerinden biri olarak zikredilen "eleştiriye açıklık", zımnın, toplumsal olgunluk düzeyinin tespitini sağlayan sihirli ifadelerden biridir. Eleştiri imkânından yoksun olan yerlerde zihinsel tekâmülün ve söylem berraklığının temayüz etmesinden bahsedilemez. Kantçı bağlamda neyi bilip neyi bilemeyeceğimiz, aklın ve yorumun sınırları gibi soruların cevapları eleştiri olanağıyla yakından

ilgilidir. Fikirlerini başka fikirlerle test etmeyenlerin düşünsel olgunluğundan bahsetmek mümkün değildir. Meşhur "barıkayı hakikat müsademeyi efkârdan doğar" sözü mucibince fikirlerin çarpışması hakikatin parlaklığının görünmesini sağlar. Ortak akıl paydasının işlerlik kazanması ve tek aklın belirleyiciliğinden kurtulma kabiliyeti de bu bağlamın sonucu olarak ortaya çıkar.

Ana akım sosyal bilimlerin yaklaşımına göre eleştirinin hayat bulabilmesi için gerekli olan en önemli koşul "ifade özgürlüğüdür". İnsanların düşüncelerini herhangi bir endişe taşımadan ifade edebilmesinin, eleştirel zeminin inşasında oldukça önemli bir rol oynadığı varsayılır. Bu varsayımın doğruluğunu tespit sadedinde, en ufak eleştirinin dahi ağır şekilde cezalandırıldığı "muhaberat rejimleri" tasallutu altında yaşayan toplumların sosyolojisine dikkat çekilir. İnsanların toplumsal meseleler hakkında konuşurken "acaba başıma bir şey gelir mi?" endişesi taşıdığı yerlerde şizofrenik kimliklerin üremesi için gerekli koşullar hazırlanmış demektir. Bu şizofrenik halin bir süre sonra "münafık" karakterinin üremesine yardımcı olacağını da hatırdan tutmakta fayda var. Demek ki eleştiri hürriyeti bir yandan çift kişilikliğin üremesine engel olurken, diğer yandan da nifak tohumlarının serpilip büyümesini önleyebilir. Hatta sağlıklı bir eleştiri havzasının ikame edilmesi, toplumun zihinsel tekâmülü yolunda

² Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Say.Yay., 6. Baskı, İst. 2017.

³ Süleyman Hayri Bolay, Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü, Nobel Yay., 11. Baskı, Ank. 2013.

⁴ Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Ansiklopedisi, İl.Cilt, Remzi Kitabevi

Özellikle liberal/ demokratik havzalar tarafından methedilen “açık toplum” bir yandan kapitalist iktisadi ilişki biçimlerinin tahkim edilmesini temin ederken, diğer yandan da ilgili ulusun kültür kodlarını bütünüyle aşındırarak hafızayı siler.

atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Katolik geleneğin yorum tekeline elinde tuttuğu ve muhalif tüm yorumları en ağır şekilde cezalandırdığı orta çağ Avrupa kültürü içinde “ifade özgürlüğü” nün ehemmiyeti yadsınamaz. Ancak dikkat edilirse bu özgürlüğün elde edilmesi sürecinde öne çıkan temel argüman anti-Katolik bağlamla ilişkilidir. Yani Avrupa kültür kodları çerçevesinde düşünüldüğünde “ifade özgürlüğü” (doğası gereği) müesses kilise nizamına karşı geliştirilmiş söylemin herhangi bir engelle karşılaşmadan tebarüz ettirilmesi amacına matuftur. Bu bağlam Avrupa dışı uluslara da aynı şekilde ihraç edilmiştir. “İfade özgürlüğü” klişesi, Katolik geleneğin ultra-dogmatik, ultra-denetimci ve ultra-çileci doğasıyla mücadeleyi daha rahat yürütmek için icat edildi. Avrupa dışı uluslar bu klişeyi ithal ettiklerinde içeriğindeki “din karşıtı söylem” boyutunu da almış oldular. Bu nedenle (özellikle halkı Müslüman beldelerde) “ifade özgürlüğü” klişesi, dinin belirleyici ve tayin edici rolünün aşındırılması ve hayata, tarihe, bilgiye, siyasete, ekonomiye, eğitime yönelik iddialarının tahfif, tahkir ve tezyif edilmesi amacına dönük olarak kullanıldı. Bu bağlamda (halkı Müslüman beldelerde) Avrupa merkezci bilgi sistemiyle ve bu sistemin kavramsal çerçevesiyle imtizaç etmeyen kişiler ve hareketler kriminalize ve terörize edilirken; Avrupa kültür kodlarının izlerini taşıyan kavram ve kurumlarla barışık yaşamayı sorun etmeyen kişi ve hareketler taltif ve takdir edildi. Benzer yaklaşım Müslüman olmayan toplumlarda ise modern paradigmanın içselleştirilmesine engel teşkil eden geleneksel kodların tahrip edilmesi

yönünde tebarüz etti. Geleneğe referans veren, geleneksel birikiminden ilham alarak modern paradigmanın çizdiği sınırları ihlal eden (ya da etme ihtimali bulunan) yaklaşımlar “ifade özgürlüğü” klişesi aracılığıyla ya itibarsızlaştırıldı ya da folklorik bağlama hapsedildi. Özellikle aydınlar/entelektüeller eliyle yürütülen bu çabalar nihai kertede ilgili ulusun “açık toplum” olmasını sağladı.

Özellikle liberal/demokratik havzalar tarafından methedilen “açık toplum” bir yandan kapitalist iktisadi ilişki biçimlerinin tahkim edilmesini temin ederken, diğer yandan da ilgili ulusun kültür kodlarını bütünüyle aşındırarak hafızayı siler. Böylece geçmişe ait ne varsa masalsı/mitolojik bağlama hapsedilir ve ilkellikle eşdeğer olarak kodlanır. Pazarın egemenliğinin tahkim edilmesinde oldukça etkili olan bu yöntem küreselleşme realitesi aracılığıyla da sükseli sözcükler yardımıyla pazarlanır. Şayet uluslar/toplumlar kendi iç bünyelerinde sağlam bir eleştiri geleneği oluşturamamış ise bu tazyik karşısında dayanma şansı yoktur. Sağlam eleştiri geleneğinden kastımız sahil bilgiye yaslanan fikir ve yorum eşliğinde sürdürülen eleştiridir. Enformatik ayartıcılığın oldukça güçlü olduğu bir zamanda bu eleştiri iklimini teneffüs etmek zor zannedilebilir. Ancak değildir. Bilakis sahil olmayan bilginin deşifre edilmesi ve yerine doğrusunun ikame edilmesi küreselleşme realitesi sayesinde daha da kolaylaşmıştır. Bu noktada toplumlarımızın sahil bilgiye ulaşma imkânlarını arttırmak ve bu bilginin nasıl fark edileceğine dair farkındalık oluşturacak çabalara öncülük etmek gerekecektir. Doğruyu yanlıştan ayırt edebilecek yetkinlikte olmayan, her

an ayartılmaya müsait, manipülasyona ve spekülasyona teşne kalabalıkların sevk ve idaresi kolaydır. Bu noktada her bir ferdini sahipsiz olarak siyasal/politik sorumluluk alabilecek kıvama getirmek (yani özneleştirme), özellikle de, halkı Müslüman beldelerin aydın/entelektüel/âlim ve siyasetçilerinin omuzlarında ağır bir yükür. 20. yüzyıl boyunca despotik muhaberat rejimleri tarafından kişisizleştirilmeye, siyasal/politik sorumluluk bilincinden yoksun bırakılmaya çalışılan İslam dünyası toplumlarının, tarihin öznesi olarak ayağa kalkmalarının bir yolu da kendi iç bünyelerinde eleştiri kültürünü tahkim etmekten geçiyor.

Esasında bütün ulus-devletler eleştiriye belirli bir çerçeveye sınırlandırmaktan yanadır. Denebilir ki hali hazırda küre ölçeğinde var olan devletlerin hiçbirisi topluma sınırsız eleştiri imkânının verilmesinden yana değildir. Avrupa dışı ulusları “ifade özgürlüğü” klisesiyle ayartan ve (Onları) Protestan burjuva kültür kodlarına uygun olarak yeniden inşa eden Batı, zannedildiğinin aksine eleştiriye karşı daha az tahammüllüdür. Küreselleşme realitesi sayesinde daha iyi gözlemlediğimiz üzere neredeyse bütün ulus devletlerde eleştirinin “başladığı ve bittiği” bir sınır söz konusudur. Merhum Şeriatî, Cezayir direnişi lehinde yayın yapan dergilerin Paris’te nasıl yasaklandığına dikkatlerimizi çeker⁵. Türklerin yoğun yaşadığı Almanya’da “din görevlilerinin” Alman üniversitelerinden mezun olanlar arasından atanması çabası da bu bağlamda değerlendirilebilir. Görünür gerekçe IŞİD/DAİŞ tarzı yapıların teo-politik etkisini azaltmak olsa da esasında Avrupa değer-

leriyle barışık bir din dilinin inşası hedeflendiği gerçeği görmezden gelinemez. Yakın zamanda Fransa’nın, ülkede mukim göçmenler için aldığı kararlar, II. Dünya Savaşı koşullarının ideolojik atmosferini hatırlatıyor. Benzer şekilde Amerika’da “anti-establishment” bir hareket olan Malcom X’in nasıl bertaraf edildiği hafızalardaki yerini koruyor. Yaptığı çalışmalarla modern paradigmanın bilgi felsefesinin dışına çıkmayı murat eden İsmail Raci el-Faruki ve eşinin başına gelenler ise eleştiri hakkının kimlere ne kadar verileceğinin anlaşılması bakımından dikkat çekicidir.

Denebilir ki bilinen tarih boyunca sınırsız bir eleştiri özgürlüğünün yaşandığı bir dönem neredeyse olmamıştır. Sokrat’ın savunmasında da dikkat çekildiği üzere, her dönemde, egemen siyasal-iktisadi-dini söylem tarafından eleştirinin sınırları belirlenmiştir. Atinalı gençleri yoldan çıkardığı ve kentin tapındığı tanrılara değil de kendi icat ettiği tanrılara taptığı iddiasıyla demokratik Atina tarafından “demokratik usullerle” baldıran zehiri içirilerek idam edilen Sokrat’ın hikâyesi, eleştirinin sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğini göstermesi bakımından manidardır. Müslümanların geleneğinde de benzer uygulamalara rastlamak mümkündür. “Ey Muaviye! Yaptığın bu saray beyt-ül mal den karşılanıyor ise haramdır. Yok, kendi paranla yapıyorsan israftır.” diyen Ebuzer’in Rebeze’ye sürgüne gönderilmesi bu bağlamda dikkat çekicidir. Hz. Fatıma’nın (r.a) mescitte halka hitap eden halifenin karşısına çıkarak “Ey Ebu Kuhfe’nin Oğlu!” diye başlayan meşhur söylevi, hem vaktiyle ataerkilliğin ana karargâhlarından biri olan Arap Yarımadası’nda aziz İslam’ın kadın

kimliğinin inşasında oynadığı hayati rolün azametini göstermesi hem de Müslüman şahsiyetin otorite karşısında nasıl bir eleştirel/muhafiz duruş sergilemesi gerektiğini tebarüz ettirmesi bakımından şayan-ı dikkattir. Hükümet(ler)in değil şeriatın çizdiği sınırlara sadakat gösterdikleri için eza, cefa ve idama mahkûm olan meşhur imamlarımız İslami referanslar temelinde inşa edilecek bir eleştirel söylem ve eylemin karakteristiği hakkında istisnai bir örneklik teşkil ederler.

Yüce Kur’an’ın istişareye verdiği önem, zımnen, eleştirinin değerini de ortaya koyar. Çünkü istişare ehil ve farklı akılların bir mesele hakkında derinlemesine tefekkür etmesi, fikirlerin çarpıştırılması ve en nihayetinde insanlığın/toplumun hayrına bir sonucun intaç etmesidir. Bugünkü anlamıyla eleştirinin en kâmil manada tecessüm ettiği yer istişaredir. Bu nedenledir ki istişari zeminlerin çoğaltılması ve amacına uygun olarak işlevsel kılınması, İslam toplumlarının asaletlerini muhafaza ederek hayatîyetlerini devam ettirmesi için elzemdir. Tek aklın önderliğine ram olmak, ki o akıl ne kadar derinlikli olursa olsun, istişari zeminin sağlıklı işlemesine hâle getirir. Kolektif aklın önderliği tek aklın önderliğinden evladır. Tek akıl hiçbir zaman bir meseleyi bütün boyutlarıyla tahlil edemez. Akılların çoğaltılması anlamında istişare (tıpkı çiçekleri dolaşp sonunda bal yapan arı örneğinde olduğu gibi) ele alınan meseleyi çok yönlü olarak değerlendirip, nihai kertede hayra dönük sonuç almayı murat eder. Bu zemin, eleştirel söylemin tekâmülüne katkı yapmanın yanında malayani ve yıkıcı olanın meşruiyet kazan-

Müslüman toplumların eleştiriye ve ifade özgürlüğüne gereken değeri verip vermediklerinin kıstası/ölçütü (her nedense) İslam'ın ilke/prensip/umde ve şiarlarının rahatlıkla "tahfif edil(ebil)mesi" olarak belirginleşiyor.

masının önünde engeldir. Tek aklın ufkuna razı olan toplumların uzun erimli, niteliksel, dinamik ve devingen adımlar atmaları mümkün değildir. Bu sebeptendir ki Müslümanlar tarihleri boyunca yöneticinin yanında, ona hakikati çekinmeden söyleyecek, ehil kadroların bulunmasını zaruri görmüşlerdir. Bu temülün sağlıklı bir şekilde işlediği dönemlerde Müslümanlar tarihin öznesi olmayı başarmış ve fakat tek aklın yanılmazlığına kanaat getirip akılların çoğaltılması manasında istişari zemini terk etiklerinde bela ve musibetlere duçar olmuşlardır.

Bu noktada Batı'da kullanıldığı bağlamda eleştiriyle İslam nokta-yı nazarından betimlenen eleştiri arasındaki farkta ortaya çıkmış olmaktadır. Batı'da bir kişiyi, metni, eseri doğru-yanlış yönleriyle ortaya koymak amacıyla (yargılamak boyutuyla) hem hukuki hem de edebi içerikle öne çıkan eleştiri, İslam zaviyesinden "hayrı ve hakkı tebarüz ettirmeyi" içkindir. Yine Batı'daki anlamıyla anti-Katolik tutumun sonucu olarak "din-gelenek karşıtlığı" üzerinden meşruiyet kazanan eleştirinin (ve eleştiriye mümkün kılması için şart olan "ifade özgürlüğü" nün) İslam cihetinden kabul edilebilir olması mümkün değildir. Dolayısıyla eleştiriye "en iyinin(marufun)" görünür ve egemen olmasını temin etmek amacıyla işlevsel-leştirmek gerekir. Burada en iyinin nasıl ve neye göre tespit edileceği sorusu öne çıka(bil)ir. Bu noktada vahiy ve nübüvvet bilgisinin/pratiğinin ve bu bilgi/pratikte mütenasip geleneksel tefekkür havzasından ilham almanın zarureti müdrik olmak (Müslüman toplum için) elzemdir. Kapitalist iktisadi ilişki biçim(ler)inin ve neo-liberal ahlak öğretisinin meşruiyetini

temin etmek amacıyla işlevsel kılınan sükseli sözcüklerin ve enformatik ayartıcılığın çekim alanından toplumlarımızı uzak tutmanın yolu şeriatın sınırlarına riayet eden eleştirel söylemin inşasından geçiyor. Her şeyi tartışılabilir kılmak, açık toplum projesinin en bariz emellerinden biridir. "Entegre edilemeyen boşluk" olarak tanımlanan halkı Müslüman beldelerin, küreselleşme aracılığıyla yaygınlaştırılmaya çalışılan neo-liberal kapitalist değerler sistemine entegre edil(ebil)mesinin yolu buradan geçiyor. Türkiye özelinde son birkaç yıldır gündemleştirilen meselelere bakıldığında ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılabilir. "Ultra-marjinal" (ki bunlara dezavantajlı(!) gruplar da deniyor) grupların haklarını güvence altına almak adına, "ifade özgürlüğü", "eleştiri hakkı" gibi cazibesi yüksek klişeler eşliğinde, mübarek İslam'ın "fahşa-münker-fücur-tuğyan-haram" olarak adlandırdığı söz ve fiillere meşruiyet kazandırılmaya çalışılıyor.

Benzer şekilde, Avrupa'da mukim Müslüman göçmenlere, gerek vatandaşlık verme sürecinde gerekse "çalışma veya ikamet izni" alırken sorulan sorular arasında, liberal öğretinin İslam'la asla ve kat'a telif edilemeyecek söz ve fiilleri (Peygamberimizin karikatürleri gibi...) hakkında ne düşündüğü gibi oldukça tahrik edici sorular soruluyor. Bu soruların, muhatabın eleştiriye tahammülünü ve/veya ifade özgürlüğüne inanıp inanmamasını test etmek amacıyla sorulduğuna dair dile getirilen gerekçeler, esasında "kendini inkâr etmedikçe (hatta etsen bile) seni kabul etmeyeceğim" bilinçaltının dışavurumundan başka bir şey değil. Entegre olmanın görünür koşulu olarak öne sürülen

“eleştiriye açık olmak” veya “ifade özgürlüğüne saygı” klişeleri, Katolik Hristiyanlığın kendi geleneğiyle gerçekleştirdiği radikal hesaplaşmanın benzerini Müslümanlarında kendi gelenekleri için yapmalarını beklemesinden kaynaklanıyor. Roma’nın ırkçı-maddecî ve müstehcen kültürünün ilham aldığı pagan/putperest Yunan aklını İncil ile birleştirerek, İslam’ın aziz peygamberi İsa’nın (a.s.) öğretisini tahrif eden Hristiyanlık, Müslümanların da nebevî çizgiden teberri ederek (benzer şekilde) bir evrim yaşamasını arzuluyor. Aksi taktirde entegre edemeyeceğini biliyor. Peygamberimiz (s.a.v) hakkında yayınlanan karikatürlerin aldığı tepkiyi anlam(-landırıram)ıyor olmaları bundan...

Müslüman toplumların eleştiriye ve ifade özgürlüğüne gereken değeri verip vermediklerinin kısıtası/ölçütü (her nedense) İslam’ın ilke/prensip/umde ve şiarlarının rahatlıkla “tahfif edil(ebil)mesi” olarak belirginleşiyor. Şayet halkı Müslüman bir ülkede Peygamberimiz (s.a.v) rahatlıkla eleştirilebiliyorsa ve bu eylem “ifade özgürlüğü”nün sınırları içinde telakki ediliyorsa o toplumun “olmuşluk” yolunda yeterli düzeyde mesafe kat ettiği varsayılıyor. Ya da apaçık haramların aleni işlenmesine ses çıkarılmıyorsa, tuğyan ve fahşanın, ifsad ve fücürün görünürlüğü teminat altına alınmışsa orada demokratik olgunluktan bahsedilebiliyor. Ayarının/baştan çıkarmanın (bu ifadeyi sadece cinsel anlamda kullanmıyorum. Siyasal/politik/ekonomik boyutları da içeren daha geniş bir spektrumun ifadesi olarak kullanıyorum) hukuki dayanağı “özgürlük” klişesine sığınarak oluşturulurken, “ma’rufun emir münkerin nehyedilmesi” özgürlük karşıtlığı olarak

resmedilip mahkûm edilebiliyor. İslam’ın ilke ve prensiplerinden ilham alan bir “eleştiri” dili/söylemi kabule şayan görünmüyor. Eleştiriye yüklenen bu seküler içerik, aydın/entelektüel havzaların da söylemine tesir ediyor. Entelektüellik, başından itibaren, özellikle halkı Müslüman beldelerde dinin belirleyici ve tayin edici otoritesini aşındırmak için takınılan radikal tutumun ete kemiğe bürünmesi olarak anlaşıldığı için “eleştirel söylem” de bu anlayışa uygun olarak şekillendi. Toplumun hakikatle temas kurmasına, muktedirlerin ayartıcı/iğdiş edici söz ve fiillerinin deşifre edilmesine, ezilmiş/horlanmış/istiz’afa uğramış olanların hak ve hukuklarının müdafaasına ön ayak olması gereken entelektüel, bilakis hakikatin üzerini örten, siyasi-iktisadi-hukuki erk sahiplerinin zulümlerine ilmi/akademik meşruiyet sağlayan, sömürgeci bilgiden ilham alan tasavvur ve telakki biçimlerinin kamusal kabule mazhar olmasına asistanlık yapan “aparatchik” rolüne razı olmuş durumdadır. Bu koşullarda eleştirinin sıhhatinden bahsetmek olanaksızdır.

Eleştirinin muhatabı devlet olduğunda ise durum daha da vahimdir. Yukarıda da işaret etmeye çalıştığım üzere bütün ulus-devletler kendilerine yöneltilecek eleştirinin sınırlarını belirleme imtiyazına sahiptirler. Ellerindeki güç vasıtaları aracılığıyla eleştirinin nerede başlayıp nerede biteceğine karar verirler. Modern sosyolojinin “şiddet kullanma imtiyazı” tanıdığı devlet aygıtı, zımnen, muhataplarına eleştiride dikkat etmeleri gereken sınırları belirlemiştir. Dolayısıyla ister Doğu’da isterse Batı’da olsun söz konusu devlet aygıtı olduğunda “sınırsız bir eleştiri” hakkından bahse-

dilemez. Batı’da devletin kurucusu burjuva kodlardan ilham alan sivil toplum olduğu için “görece” daha esnek bir eleştiri alanından bahsedilebilir. Ancak buradaki esneklik, burjuva Protestan kültür kodlarının merkezi rolüne halel getirecek söz ve fiillerin neşet edeceği “an” a kaddardır. Şayet bu kodların aşındırılmasına, görmezden gelinmesine ya da örselenmesine vesile olacak eleştirel söylem ve eylemler söz konusuysa gereken müdahalenin yapılmasından imtina edilmez. Doğu’da ise devlet, öteden beri, kutsal adedildiği için eleştirmek, zinhar caiz değildir. “Ya devlet başa ya kuzgun leşe” klişesinde de açıkça görüneceği üzere, devlet otoritesinin ortadan kalkması halinde “kaos” çıkacağına inanılır ve bu nedenle aslolan (her ne pahasına olursa olsun) devletin korunmasıdır. 12 Eylül’ün vahşi işkencelerine maruz kalmalarına rağmen devlet zarar görür endişesiyle susmayı tercih eden sağ/milliyetçi/ülkücü havzaların tutumu bu bağlamda dikkat çekicidir. (Merhum Muhsin Yazıcıoğlu’nun ülkücü hareketten ayrılmasının sebeplerinden biri de 12 Eylül zalimliği karşısında takınılan bu sükût tavrıdır⁵. O, bu zalimliği yapanların deşifre edilmesinden yanadır.) 12 Eylül vahşetini sinema-tiyatro-kitap-türkü- hatıra vb. deşifre etmeye çalışan sola nazaran suskunluğu tercih eden sağ gelenek, bugün de devlet aygıtının eleştirilmesi hususunda ketumluğunu sürdürmektedir.

⁵ Ali Şeriatî, Öze Dönüş, Çev. Kerim Güney, Kitabevi Yay., İst. 1999.

⁶ Selçuk Küpçük, Yüzleşmenin Kişisel Tarihi (Mito-Politik Söylemden Ağıdı Yakılmamış Çocuklara), Granada Yay./ I. Baskı/İst. 2012.

Vüs'at

Necdet SUBAŞI

Dr., Yazar

Sorumluluk sahibi yazar ve çizerlerimizin, aydın ve entelektüellerimizin kendi fiilî gündemleri öyle kenarda melûl mahzun bekleşirken hiç de hazırlıklı olmadıkları konularda önlerine gelen tartışmalara çalakalem katılmaları insana hüznün veriyor. Hayat bir kargaşadır, mevzular an be an değişir, bazı konular usta işi manipülasyonlarla hepimiz için sahici bir hâl alır, ama biraz dikkat, biraz irfan hiç de fena değildir.

Tamam, belki dedikleri kadar vardır, belki bizi toprak kabul etmez. Her şey kötüye gidiyor da olabilir, etrafımızdakileri bir bir kaybetmiş, kendimize gelmek için gerekli umudu bir çırpıda tüketmiş de olabiliriz.

Ama bu durumda bile kötümserliği mayaladıkları yetmiyormuş gibi bunu habire pazarlayan bir endüstrinin üstümüze üstümüze gelen fitne ve fücurları karşısında asla çamura yatmam, şeytan işi tuzaklarına düşmemek için elimden geleni ardıma koymamak için çaba sarf ederim.

Ben bir haber ortaya düştüğünde ilk olarak şu birkaç noktaya dikkat kesilirim. Bunları sizlerle de paylaşmak isterim:

- Bu konunun sahibi kimdir, kısa ve uzun vadede bu haberle gündeme gelen dostumuz, arkadaşımız, tanıdığımız tanımadığımız her kimse onun bu hikâyedeki payı nedir?
- Karar vericilerle teması var mıdır? Ürettiği, paylaştığı, yaydığı bilgileri neden uluorta konuşmakta, neden milletin ağzına düşürmektedir?
- Yayılmasına aracılık ettiği konuların dâhil olduğu değerler dünyasında kendilerinin fiilen üstlendikleri rolleri nedir? Konu dinse bu kişiler ne ölçüde dindardır, konu ahlakla ne düzeyde ahlaklıdır, bilimse bunlar ne kadarlık bu işin parçasıdır, örneğin sıkı akademisyen midirler?
- Onların bir de eğer mümkünse zaafalarına dikkat kesilirim. Çıkarlarını anlamak isterim, ne kazanacaklarına yoğunlaşır, neyi kaybetmekten korktuklarını anlamak isterim.
- Haberi kim emanet almaktadır, kimin elinde bu sade ve kişisel bilgi

azgın bir dile dönüşmektedir. Konunun yeni sahipleri mevzuyu nerden alıp nereye götürmektedirler? Ambalaj kaç kattır, yönlendirme ne kadardır?

- Konunun bacayı saran ateş hızında genişleyip yayılmasından huylanırım. Hangi kalemşorlar hangi fırsatlar için tartışmaya dâhil olmuşlardır? Üşengeçliği bırakıp bir de buna bakarım.

- Bu habire konuşan, habire söz yarışında koşturanların cibilliyetlerine de bir bakarım. Kimdirler, nerden gelip nereye giderler. Mahalleyse mahalle, şeherse şehir onlarla bir yakınlığımız olmuş mudur? Hangi muhitlerde birbirimize dokunmuş, hangi mecralarda birlikte yol almışız bakarım. Zor bir şey, ama kesin bir gramer özeti alırım, kesin bir yaşam özeti.

- Ha, bir de kim ne kadar hak verir bilmem, oturur mevzunun diline bakarım. Adamakıllı olmasa da en azından iyi niyetli olmak koşuluyla ortalıkta dolaşan dilin Türkçesine bir bakarım. Düzgün kurulmamış

bir cümlemin içindeki özensizlikten huylanır, buyurgan, tepeden konuşan, öğretme heveslisi yorumlardan çekinir, kendimi güvenli bir limana atarım.

Başka şeyler de yaparım. Bütün bunlar birkaç dakikamı almaz. Biraz düşünmek, biraz kafa yormak, fırsatçıları, haylazları, çirkefleri, araçları, simsarları, taşeronları tanımamıza fırsat verir.

Ha bir de unutmadan, 31 Mart faciasından beri iki de bir ısıtılıp ısıtılıp önümüze getirilen şu "Din elden gidiyor!" feryadını da hiç inandırıcı bulmam, Allah'ın dinini Allah'a, kendi dinimi de ümmete ve vüs'atime bırakırım.

Ondan sonra eğer bu oldukça kişisel etapları geçmeyi başarırsa bunu da kendi hikâyemiz arasına yerleştirir, bütün bu konularda fikir yürütmek için de tekrar derinlikli bir bilgi ve tefekküre ihtiyaç olduğunu düşünür, ana akım söylem ve dedikoduların tuzağına düşmeden kendi yolunu tayin etmeye çalışırım.

Ha, bir de kim ne kadar hak verir bilmem, oturur mevzunun diline bakarım. Adamakıllı olmasa da en azından iyi niyetli olmak koşuluyla ortalıkta dolaşan dilin Türkçesine bir bakarım. Düzgün kurulmamış bir cümlemin içindeki özensizlikten huylanır, buyurgan, tepeden konuşan, öğretme heveslisi yorumlardan çekinir, kendimi güvenli bir limana atarım.

İstanbul Bize Ne Söyler?

Elif SABİR

İstanbul...

Evsafını anlatmaya eskilerin tabiri ile “kabil-i vaf” olmayan nadide şehir... Fatih’in fetihle İslam’a açtığı; mimarisi, edebiyatı ve mûsikîsi ile bir imparatorluğa hayat veren aziz belde...

Yaşanılan her olayın zihinlerdeki yeri dünyadaki insan adedince farklıyken bu latif şehir, tarihimizin şanlı zaferleriyle birlikte mânâ dünyamızda nasıl konumlandırılmalıydı? Hem 29 Mayıs 1453 sabahına gelene değin az mı kıyamet kopmuş, az mı tereddüt çekilmiş, az mı pes edilmişti? Fetih yılının 20 Nisan’ında Bizans’a gelen yardım gemilerinin İstanbul’a girişine mâni olamayıp bozguna uğrayan Kaptan-ı Derya Baltaoğlu Süleyman Bey’in fethi olan umuduyla; 22 Nisan gecesi gemileri karadan yürütüp donanmayı Haliç’e indiren askerlerin umudu bir miydi? Mesela Çandarlı Halil ile Fatih Sultan Mehmet aynı nazarla mı bakmıştı surların ardındaki hayata? Akşemseddin’in duasına kaç kişi sığınmıştı sahiden?

Oysa Yahya Kemal, bir 29 Mayıs’ı gün doğumundan gün batımına değin Topkapı surlarının dibinde gezinerek “Sene-i devriyeler takvim oyunlarıdır. Ama yine de insanın muhayyilesine zevk veriyor.” derken aynı şekilde anlamayı değil yüksek bir tarih zevkini “Aziz İstanbul”uyla tatmaya davet etmişti.

Yahya Kemal’deki milli duyuş ve düşünüşle bakılmalıydı İstanbul’a, tarihe ve de insana...Her semtine şiirler söylenildiği, 18. yüzyılda Nedim’in bir sengine tüm Acem mülkünü feda ettiği hakiki bir muhabbete layıktı İstanbul. Şehirle, bir dostuyla konuşur gibi konuşan nice değerli şahsiyet, beslenen bu muhabbete ömürleri müddetince vurgu yapmıştı. İstanbul’un ruhuna ağıt yakmaktansa bu değeri anlama cihetine gitmek “Altım toprak üstüm yaprak yine gönlüm hoş idi” diyen ecdada boynumuzun borcuydu. Nurettin Topçu’ya “Milliyetçiliğimizin bayrağı, Fatih tarafından Ayasofya’ya çekildi” dedirten bayrağımızdaki hilal, tevhidin en büyük nişanesiydi. Ve bu nişan, şehrin semalarında daima tefekküre davet ederken fethi her an gönlünde yaşamayan hangi nesil anlayabilirdi Fatih’i?

Fethi düşünmek, bayrağımızı bu göğün semalarında dalgalandıran şehrin fatihini düşünmek biraz da... Fatih Sultan Mehmet, 21 yaşında pek yetenekli bir komutan olmanın yanında nice vasıflar taşıırken biraz da onun gönül dünyasına nüfuz etmeye yeltensek ne güzel olurdu. Zira birini layıkıyla tanımak için yazdıklarına da vakıf olmak gerekiyordu. Bu büyük komutan, kuşatma boyunca gösterdiği azim, gayret ve kararlılığıyla tüm liderlere örnek olurken arkasında bıraktığı divanıyla da iç dünyasının güzelliğini seyre davet ediyordu:

“Tîr-i hecre sine durmaktan budur maksadumuz

Yoluna baş oynamağa cânı bî-bâk eylerüz”

(Ayrılık oklarına göğsümüzü germekten maksadımız; cânımıza, senin yolunda feda olmak için korkusuzluk talimi yaptırmaktır.)

Avnî Divanı, 27. Şiir

Beş yüz altmış sekiz sene evvel harap bir halde alınan bu şehir, gönül mimarlarının da elinden geçerek bina olunmuş ve bu sayede asırlarca hayat imkânı bulmuştu. Şehri, şahsiyeti ve imar faaliyetleri ile âbâd edenlerin başında gelen fethin başkahramanı Fatih Sultan Mehmet de şiirleriyle karakteri hakkında ipucu verirken gelecek nesillere zorluklara göğüs germenin mükâfatının; merhameti içerisinde barındıran ve değerleri uğruna canını dahi feda etmekten kaçınmayan bir gücü müjdeliyordu. Zira kendisi böyle yaşamış, ömrü fatih unvanına yaraşır şekilde fetihten fethetmişti.

Böyle bir fatihe sahip olmanın verdiği onurla İstanbul, asırlar içerisinde kök salmış ulu çınarlar gibi medeniyetimize ev sahipliği yapmıştı. Roma ve Osmanlı gibi iki büyük imparatorluğa başkentlik yapmış, doğunun ve batının değerlerini kendinde mezcetmiş bu nadide şehir, altın çağını Osmanlı asırlarında yaşamıştı. Öyle ki, Latin istilasıyla yıpranan Bizans halkının duygularına tercüman olan Grandük Notaras, “Şehirde Latin külâhı görmektense Türk sarığını yeğlerim.” diyecek ve farklı bir din ve kültüre mensup olmasına rağmen Osmanlı tecrübesine sırtını yaslamak isteyecekti.

Devletin kurucu beylerinden Osman Gazi, oğlu Orhan Gazi’ye “İstanbul’u aç gülzâr (gül bahçesi) yap!” derken de şehrin insan-mekân ilişkisine asırlar öncesinden işaret etmişti. Medeniyetimizin fetihteki gayesi bu ruhu asırlarca yaşatmaya muktedir ve bizler gözümüzü kapattıklarımızla görmeye devam ediyorduk.

Fetihle İslam’a açılan ve “gül bahçesi” benzetmesine muhatap olan

İstanbul; şehrin imaretinde bizzat görev almış olan tarihçi Tursun Bey’in kaleme aldıklarında da meltemi ve nimetleri ile Rıdvan cennetiyle teşbihe layık görülmüştü. Fethin akabindeki imar faaliyetlerine katkıda bulunmanın değerine ise eserindeki beyitleriyle iştirak etmişti:

Ol dünya yolu rûşen olur hoşça geçersin.

Bu dünyede ger hayr yolunda yakasın mum.

(Tursun Bey/Tarih-i Ebu'l-Feth)

Bu beytin günümüz İstanbul’una ve mevcut imar faaliyetlerine verdiği mesaj başka türlü olsa dahi biz, Sâmiha Ayverdi’nin de yazdığı üzere “mâziyi hâle aşılacak ve bu izdivacın taze mahsullerini devşirmek” gayesiyle güzele dair olanı teganni edelim. Edelim ki, ruhumuza hitap edenle gözümüze hitap eden arasındaki fark azalsın.

Fetihden asırlar evvel fetih hadisiyle müjdelediği Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.), ihtiyarlığına rağmen sefere katılıp surların önüne kadar gelen Eba Eyyûb el-Ensari’nin, kendisinden sonra fethi için vasiyette bulunarak devletin yüce ideallerle yol almasına vesile olan Osman Gazi’nin, İslam hukukunda yeri olmasına rağmen yağmaya gönlü razı gelmeyen Fatih’in sevdasıyla sevilmeliydi bu şehir.

Kendi evlerinde misafir addolunan tarihi eserlerimizi mekânın ruhuyla tekrar buluşturmak, ecdadın asırlarca bir gergefi işler gibi işlediği bu şehre hak ettiği değerdeki nazarla bakabilmeyi esas olan. Süleymaniye’den ufka bakıp, “Süleymaniye’de Bayram Sabahı”nın dizeleriyle irkilmek, ecdadın şehadetini her zerremizde hissetmekti bu sevdâ...

“Niçin kestiler suyumu?

Kim çaldı piriñç lülemi?

Ne zaman gömüldüm topraklara

Okunmuyor alnımın yazısı”

(Reşat Ekrem Koçu)

Madem nasihati aldığı yaş miktarınca tecrübesi olan söyler, o vakit İstanbul’un medeniyetimize dair vereceği nasihate kulak verelim. Dinleyelim ne der camiiler; ahşap bir konak, bir medrese veyahut bir çeşme ne der? Kendi mekânından soyutlanmış, yalnızlaştırılmış bu vakıf eserleri ve bânileri ne söyler bizlere? Eskinin kıssasına kulak verir mi yeni, hisse niyetine yenden?

Şimdi sen, mâdem ki bu tarihin çocuğusun; eski zafer ve şeref asırlarının bugünkü evladısın!.. Atalarının sana miras bıraktığı her güzel şeyi seveceksin!

(Nihad Sâmi Banarlı/İstanbul’a Dair)

***Fethi düşünmek,
bayrağımızı bu
göğün semalarında
dalgalandıran şehrin
fatihini düşünmekti
biraz da... Fatih
Sultan Mehmet,
21 yaşında pek
yetenekli bir komutan
olmanın yanında
nice vasıflar taşıırken
biraz da onun gönül
dünyasına nüfuz
etmeye yeltensek ne
güzel olurdu.***

Sezai Karakoç'un İstanbul'u -II-

Mustafa ÖZEL

Prof. Dr., FSMVÜ
İslami İlimler Fakültesi

Bir önceki yazımızda Sezai Karakoç'un düz yazılarına İstanbul'un nasıl yansıdığını ele almaya çalışmıştık. Bu yazıda ise İstanbul'un, onun şiirlerinde nasıl yer aldığına bakacağız.

Bilindiği üzere Karakoç'un dokuz şiir kitabı vardır. Şair bunları Gün Doğmadan adıyla toplu olarak bir araya da getirmiştir. Mütefekkir-şairin düşüncesinin temelini medeniyet fikri oluşturmaktadır. Medeniyet, bir mekân, bir coğrafya üzerinde neşv ü nema bulur. Bu zorunlu ilişki, üstadın şiirlerinde oldukça görünür bir durumdur. O, okuyucusunu İslam coğrafyasını bölge bölge, şehir şehir gezdirir. Sizi kâh Orta Asya'ya kâh Orta Doğu'ya götürür, tarihin ve kültürün içinde sizi yoğurur, pişirir. Şair doğrudan bu bölgelerin isimlerini zikretmez ancak buralardaki şehirler daima ön plandadır. Konunun daha iyi anlaşılması için bazı rakamlar verelim. Yapılan bir araştırmaya göre Karakoç'un şiirlerinde Şam 35, Bağdat 26, Kudüs 24, Mekke 22 kez geçmektedir¹.

Sezai Karakoç'un, başlığında bir biçimde İstanbul bulunan şiirlerini şöylece sıralayabiliriz: *Kapalı Çarşı*, *Sultanahmet Çeşmesi*, *Şehzadebaşı'nda Gün Doğmadan*, *İstanbul'un Hazan Gazeli*, *Kızkulesi'ne Gazel I* ve *Kızkulesi'ne Gazel II*.

Şairin *Zamana Adanmış Sözler*'de yer alan Sürgün Ülkeden Başkentler Başkentine başlıklı şiiri de bir İstanbul şiiridir. Denizin Kentini Yaktım da, İstanbul'u anlatan şiirlerindendir. *Alınyazısı Saati*'nin 8. ve 9. bölümlerinde İstanbul'un anlatıldığının da altını çizelim. Karakoç'un şiirlerinde 34 defa geçen İstanbul'un yer ve bölgelerini de, konuyu daha iyi anlayalım diye zikredelim: Şehzadebaşı (15), Ayasofya (7), Eyyûb Sultan (6), Haliç (6), Üsküdar (5); Kızkulesi (3), Çemberlitaş (2), Galata (2), Karacaahmet (2), Süleymaniye (2), Tophane (2) kez; şunlar da birer kez yer almıştır: Ağa Camii, Beyoğlu, Dikilitaş, Edirnekapı, Emirgan, Fatih, Fatih Camii, Kabataş, Kadıköy, Kağıthane, Kandilli, Kanlıca, Kara Mustafa Paşa Camii, Merkezefendi, Osmanağa Camii, Sadabat, Sarayburnu, Sofular, Sultanahmed, Sultanahmet, Sultanahmet Çeşmesi, Sümbülefendi, Valideçeşme, Yeraltı Camii, Yerebatan.

Sezai Karakoç'un ele alacağımız ilk şiiri, *Kapalı Çarşı*²'dir. Bu şiir, aslında adı geçen çarşığı anlatan bir şiir değildir. Tarihî kentin en önemli unsurlarından biri olan bu mekân üzerinden toplumda yaşanan değişim, eski yeni meselesi işlenir. Çarşı her türlü eşyanın alınıp satıldığı yer olması sebebiyle çeşitliliği barındıran bir özelliğe sahiptir. Çarşı içindeki bu çeşitlilik, eski İstanbul'un din, ırk, millet, lisan çeşitliliğini içinde taşır. Tekdüzele-

¹Ahmet Burgaz, *Sezai Karakoç'un Şiirlerinde Söz Varlığı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 2015, syf. 15.

²Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, İstanbul 2012, syf. 60-61.

şen, tek tipleşen bir şehir ve hayat vardır; eskinin yerini almaya cehdeden bir hayat. *“Tüyler içinde gelen yeni dünya”* vardır; cazibesi, albenisi yüksek bir dünya. Şiirden daha fazla bilinen şu mısra, eskinin mübarek vakitlerine bir göndermeden başka nedir ki:

“Sen cuma gününün hürriyet kadar kutsal olduğunu onlara anlat”

Bu mısraın çağrıştırdığı ilk şey, Cuma namazının farz olmasının şartlarından birinin özgür, hür olmak olduğudur. Cuma namazını, ibadeti, İslam’ı önemsememek, bir anlamda, onun olmazsa olmazlarından biri olan hürriyeti önemsememektir. Değişen hayatta dinî değerlerin değersizleştirilmesine karşı koyuştur bu dize.

Kapalı çarşı içerisinde

Açık ve keskin yumuşak ve güzel Kur’an sesleri

dizeleri de çarşının geleneksel unsurlarına bir göndermedir. Çarşının içinde bulunduğu şehir İstanbul, İstanbul’un içinde olduğu ülke dinî, kültürel, geleneksel açıdan yer, kimlik, kişilik değiştirmektedir. Şairin kendine hitaben söylediği şu mısralar durumun vahametini daha iyi ortaya koymaktadır:

Kapalı Çarşı’ya gittiğin zaman

Bir yangın sonrasının gazetelerini okudun

Bir gazete uzun ve kül olmuş bir gazeteydi Kapalı Çarşı

Üzerinde duracağımız ikinci şiir, *Sultanahmet Çeşmesi*³’dir. Bu şiir, İstanbul çeşmelerine dair yazılmış en güzel şiirlerden biri olarak görülmektedir⁴. Şiir, çeşme gibi zarafetle yoğrulmuştur; ilk mısralar bu zarafeti tecessüm ettirir:

Su yerine süs akıyor

Deliklerinden

Eğilmiş ölümsüz ince bilekli

Cariyeler bakıyor

Bir sonraki bölümde dokuz minareli cami ile yanındaki yara bere içinde olan kilise yani Ayasofya karışıklığı, bir önceki şiirde temas ettiğimiz gibi eski değerler silsilesinin yerini batılı değerlerin almasına, toplumsal değişime telmihtir. *Sarı köşeli tramvay, bütün gün türkü çağıran sağır, iki göz bebeği eriyen çeşme*; bunlar, hep yok oluşu çağrıştırır. Son mısralar ise, çeşmenin yıllardır tanık olduğu olaylara bir tepkidir:

Ben o kanlı kızgın

Gözyaşlarımı çeşmenin

*Şehzadebaşı’nda Gün Doğmadan*⁵, önceki iki şiire nazaran biraz daha uzundur. Şehzadebaşı, bilindiği gibi İstanbul’un en merkezî yerlerinden biridir. Yanı başında ise Direklerarası vardır. Burası ise eğlencenin, Batılılaşmanın tezahür ettiği mühim bir yerdir. Şair bu şiirinde hayata, zamana buradan bakar. Bakabilmek için de kendine bir yer arar, aradığı yeri de bulur:

Yerleşecek yer aramak

Camiinin avlusunda

Soğuk bir taşta oturmak

Gün doğmadan Şehzadebaşı’nda

Karakoç, cami haziresinde yer alan türbelere, mezarlara pozitif yaklaşır. İnsana genelde olumsuz çağrışımlar yapan bu mekânlar, onda tam tersi bir şekilde tezahür eder; mezarlarda yeni sesler vardır, türbeleri bir şaledir. Ses hayat demektir; şelale ise suyun en canlı, en var olduğu yerdir. Bu şiir, umut aşıl原因, umut veren bir şiirdir, şöyledir son bölümü⁶:

Gün de doğar gün de doğar

Bir gün mutlaka gün doğar

Gün doğmadan neler doğar

Gün doğmadan Şehzadebaşı’nda

Dördüncü olarak *İstanbul’un Hazan Gazeli*⁷’ne bakacağız. Yedi beyitten oluşan gazel, isminden de

anlaşılabacağı üzere, yitip giden şehir için hüznün bir dışavurumudur. İlk beyit, şehrin değişen çekim alanlarına bir işarettir. Eskiden eğlenmek için Sadabat’a gidilirken şimdilerde plajlara gidilmektedir. Şair bizi eski günlere çağırır:

Ne yapacaksın plaj yerlerini

Gidelim Kâğıthane’ye Sâdabat hanelerine

Sezai Karakoç’un şiirinde, İstanbul şairi Nedim’i anması, iki şairin zamanlarına, daha doğrusu yaşanan hayatın farklarına bir gönderme vardır. Çeşmeler kurumuştur, camiye gitmek sorunlu hale gelmiştir, onun için yalan söylemek gerekir olmuştur, çünkü toplum ibadetten uzaklara düşmüştür. Geçmiş bahar’ın, geçmiş tarih’in, sonbahar’ın çağrışımları, gayet nettir. Gazelin altıncı beytindeki sefer sözcüğü, oldukça anlamlıdır. Ölüm bir son değil, yeni bir dünyaya açılan kapıdır, yolculuktur.

Aynı adı taşıyan iki şiir, Kızkulesi’ne Gazel I ve Kızkulesi’ne Gazel II’dir. Bu isimleri yan yana okuduğunuzda, şiirlerin peş peşe yayınlandığını, birbirini takip eden sayfalarda yer aldığı zehabına kapılabilirsiniz. Bunların ilkinin tarihi, 1982’dir⁸ ve Ateş Dansı’nda yer almaktadır. İkincisi ise, Alinyazısı Saati’nin 10. bölümüdür.⁹ Karakoç, başlığın altına, (1979-1988) notunu düşmüştür. İkincisi, ilkinine nazaran oldukça uzundur. İlki yedi beyitten oluşan bir gazelken diğeri serbest formda yazılmıştır.

³ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, syf. 74.

⁴ M. Fatih Andı, “İstanbul’a İki Bakış: Sezai Karakoç ve Cemal Süreya’nın Şiirlerinde İstanbul”, *İlmî Araştırmalar*, İstanbul 1998, sayı: 6, syf. 19.

⁵ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, syf. 116-118.

⁶ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, syf. 118

⁷ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, syf. 618.

⁸ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, syf. 619.

⁹ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, syf. 665.

**“Sen cuma gününün
hürriyet kadar kutsal
olduğunu onlara
anlat”**

Sezai Karakoç’un Alınyazısı Saati adlı eseri, bir şehrengiz gibidir. Şair burada birinci bölümde Kudüs’ü, ikincisinde Bağdat’ı, üçüncüsünde Şam’ı anlatır. Şiirin 4., 5. ve 6. bölümlerinde şair sabah yıldızına seslenerek İslam coğrafyasının ezilen, hor görülen, zulmedilen ülkelerini, şehirlerini gezer, okuyucularını gezdirir hislendirir. Bu bölümlerde öne çıkan sözcük **ağlamaktır**, sıkça kullanır Karakoç bunu. 5. bölümün başında

Bırak ben ağlayayım

Esir pazarında satılan Afganistan’a

Açlıktan milyonları kırılan Afrika’ya

dedikten sonra şöyle biter ilk kısmı şiirin :

Ceyhun dursun ben ağlayayım

Ceyhun dursun ben ağlayayım

7. bölüm, Afganistan dramını, Rus zulmünü anlatır. Türkiye’nin, İran’ın, Pakistan’ın lakaytlığı şairi isyan ettirir¹¹:

Ey islâm ülkeleri

Birlik sizin ana ilkenizken

Paramparça oldunuz

Niçin ve neden

8. ve 9. bölümler, İstanbul şiirleridir. Şair 8. bölümde ilk önce bir arzusunu dile getirir, şöyle seslenir ve

Yeryüzüne ayı indir o bir şehir olsun

der. Ardından şairin o şehri, İstanbul’da parça parça yaşadığını öğreniriz, çeşmelerinde ayı yaşamıştır, servilerinde ayla birlikte bölünmüştür, İstanbul’un mezarlıklarını aydınlatan ayla birlikte yarananmıştır. Ahiretin keskin çizgili özgürlüğünü bölük bölük solumuştur. Sonra İstanbul’u şöyle betimler¹²:

İstanbul’dur bu otuz yıl kana kana yaşadığım

Resmim âdeta taşlarına işledi

Ben İstanbul’da dağıldım zerre zerre

İstanbul damla damla içimde birikti

Mermer tozu gelip gelip içimde oluştu bir şehir

Karakoç, İstanbul’u bir kılıca benzetir; doğudan batıya uzanan, Çin ipeğinden örülmüş şeytan kozasını bölen, vurduğu darbelerle batı çeliğini lime lime eden bir kılıca. Ona göre İstanbul, Tanrı’nın kılıç halindeki hilâli, İslam ruhunun kristalleşmiş heykeli, içinin sesi, rüyasının öfkesi, merhametinin şehridir.

Şair, okuyucuyu Ramazan’da İstanbul’a davet eder, şehri gezip görmesini, derinden dinlemesini, bir er gözüyle taştaki oymaları incelemesini, her yeri camileri, mezarlıkları, çeşmeleri ve sebilleri Semerkant’tan kalkıp gelmiş erlerin gözüyle görmesini, Sümbülefendi’ye gidip olan biteni servilerden sormasını, Merkezefendi’de maddeyi tüketmesini, maddeciliğin kefenini yırtmasını ister. Bu şehir yok olduysa da ruhu şairin ruhuna sinmiştir, o yaşadıkça şehir onda yaşayacaktır. Güneşin güneş, ayın ay, dünyanın dünya, insanın insan olduğu o günde şair yeniden dirilince, İstanbul da dirilecektir. Sezai Karakoç, bu noktada mübarek şehre şöyle seslenir¹³:

Ölümün biliyorum ey İstanbul diriliş içindir

Öyleyse indir ruhunun teslim bayraklarını indir göm toprağa

Doğrul ve kalk ayağa

Kemiklerinle etin arasında

9. bölüm, İstanbul-deniz ilişkisini vurgulayan dizelerle başlar.

¹⁰ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, syf. 644-645.

¹¹ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, syf. 655.

¹² Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, syf. 658.

¹³ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, syf. 659.

Karadan gelip denizi üstlendiğini, denizi yüklendiğini, adeta denizle evlendiğini, denizle yaşayıp denizle öldüğünü dile getirir. O, denizden denize yükselmiş, birliğin şarkısını dinlemiş, İstanbul camilerinin taşları onun sedeflerinden yapılmıştır. Karakoç'un denize yaptığı vurgu, şu dizelerde zirveye çıkar¹⁴:

*Beyaz güvercin kanadı köpüklerinde kubbelerini gördüm camilerin
Bilirim atalarımız denizden yaptılar bu şehri*

Sonra şair karaya sıçrar, karşısında Ayasofya'yı görür. Bu Bilgelik Mabedi'nin hali, onu acılara gark eder. Onu bu hale getirenlere haykırır¹⁵:

Ve sen ey Avrupa yerin dibine batacaksın bitmez tükenmez suçlarına karşılık

Ayasofya, onun yüzüne çarpan bir karanlıktır. Sonra ruhuna seslenir:

Kalk ve kavra ruhum bir kadavra gibi olan bu göksel yapıyı

*Bir kartal taşırken yere düşmüş
Ve kalakalmış kaldığı yerde*

Sonra karanlıklardan çıkan kargalar tünemiş üstüne

*Yemişler ötesini berisini
İlerleyen mısralarda şairin ne*

uğruna savaşabileceğini görürüz: Evrensel İslam Barışının zaferi, aşk, Tanrı hakikati. Şu dizeler, İstanbul için ne yapılması gerektiğini anlatan harika dizelerdir¹⁶:

Şehrimin alnına özgür Tanrı aşkını yazmak

İstanbul'u yeniden Tanrı şehri yapmak

Bunun için savaşırım ben
Bu mısralar bize, Alinyazısı Saati'nin 1. bölümünün başında geçen mısraları çağırıştırır¹⁷:

Ve Kudüs şehri. Gökte yapılp yere indirilen şehir.

Tanrı şehri ve bütün insanlığın şehri.

Sezai Karakoç'un *Denizin Kentini Yaktım* başlıklı şiiri, başlı başına İstanbul'un düştüğü/düşürüldüğü hale bir isyandır. Şiire adını veren mısra, başlığı saymazsak altı kez tekrar edilir. Kent sözcüğü, zaten olumsuz bir çağrışıma sahiptir şairde. Az önceki mısralarda görüldüğü gibi şair İstanbul'u olumlu bir biçimde zikredeceği zaman şehir sözcüğünü tercih etmektedir. Şiirin son mısraları¹⁸ bunu destekler niteliktedir:

*İstanbul ey sevgili şehir
Dön dön karadan gelen sesime
Son veren zaman yatırında
Denizden getirilen biçimine*

Sezai Karakoç, *Kış Anıtı*'nda bir adamı bir tabutun çivilerini çakar gibi, kelimelerini zeytin tanelerini seçer gibi, eski bir yazıt gibi konuşturur. Şam ve Bağdat kırklara karışmış, elde kala kala bir Mekke, bir Medine kalmıştır, Urfa ufala ufala neredeyse toz bulutu haline gelmiştir. Sonra adam sözü İstanbul'a getirir ve şöyle der¹⁹:

*İstanbul'a küflenmiş
Bir Avrupa akşamı dadanmıştır
Ardından şöyle hayıflanır:
Eski şehirlerin kimi göğe çekilmiş*

Kimi yedi kat yerin dibine batmıştır.

Son olarak *Zamana Adanmış Sözler*'in dört bölümden oluşan ilk şiiri Sürgün Ülkeden Başkentler Başkentine'ye değinelim. Şiirin ilk bölümünün sonunda şöyle²⁰ der şair:

*Bana ne Paris'ten
Avrupa'nın ülkü mezarlığından
Moskova'dan Pekin'den Londra'dan
Newyork
Bütün bu türedi uygarlıklar umurumda mı*

İkinci bölümde²¹ benzer mısralar görürüz. Ancak kendi şehrinin hangisi olduğunu açık etmez yine Sezai Karakoç:

*Bana ne Paris'ten
Newyork'dan Londra'dan
Moskova'dan Pekin'den
Senin yanında
Bütün bu türedi uygarlıklar umurumda mı*

Ancak biz kendi şehrinin, başkentler başkentinin hangi şehir olduğunun ipuçlarını ikinci bölümün sonunda yakalarız:

*Gözlerin
Lâle Devri'nden bir pencere
Ellerin
Baki'den Nefi'den Şeyh Galib'den
Kucağıma dökülen
Altın leylâk*

Evet, mısralarda geçen zaman, zikredilen şairler başkentler başkentine, İstanbul'a doğrudan işaret etmektedir.

¹⁴ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, syf. 661.

¹⁵ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, syf. 662.

¹⁶ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, syf. 663.

¹⁷ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, syf. 627.

¹⁸ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, syf. 457.

¹⁹ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, syf. 160.

²⁰ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, syf. 426.

²¹ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, syf. 427.

Rumelinde Bir Osmanlı Güzeli: Üsküp

Rıdvan CANIM

Prof. Dr., Trakya Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Bütün göçmüş olanlar bilirler ki, uzakta bırakılmış olan eski vatan, günün türlü dertleri arasında hatıra gelmediği zamanlarda bile, içimizde, tamiri imkânsız izler bırakarak kapanmış bir yara gibi daima sızlayacak ve bunca hatırası kalbe dolmuş o yerlerin bu gününe değil, ancak mazisine karşı bir hasret ve orada olup bitenlere karşı bir alâka ölünceye kadar eksilmeyecektir.”

YAŞAR NABİ

Üsküp. Bugün Kuzey Makedonya'nın başkentidir Üsküp. Diğer adı Skopje... Bu şehri anlatmaya nereden ve nasıl başlamalıyım, bilemiyorum. Ne zaman Balkan şehirlerine dair bir şeyler söylemek ve yazmak istesem, bir şey gelip yüreğimin bir köşesinde düğümlenir. İşte yine öyle. Ama yazmalıyım Üsküb'ü. Balkan savaşlarının sürüp vatanından kopardığı bir ailenin en küçüğü olarak uzak çocukluk hatıralarımı Vardar türküleri süslemişti hep. O topraklara kavuşmayı yıllarca bekledim durdum. İçimdeki hasret yangını Vardar Nehri bile söndüremez diye düşündüm hep.

Düşlerimin gerçek olduğu anı, Üsküp'le buluştuğum, Vardar'a kavuştuğum günü unutamam. Kimler geldi kimler geçti buralardan. Persler, Makedonlar, Romalılar, Bizanslılar, Cermenler, Gotlar, Slav kavimleri ve Avarlar. Aslında Türk kavimlerinden Hunlar, Avarlar, Oğuzlar, Kuman ve Peçenekler Osmanlı'nın bu topraklara gelişinden çok önce buralara gelmişti. Evlâd-ı fâtiânın Rumeli ile buluşması tarihin seyrini de değiştirmiş buralarda. Rahmetli Samiha Ayverdi'nin de dediği gibi; İstanbul henüz fethini beklerken günün birinde Gelibolu'da ayaklarını karaya basan Türk akıncılarının bir şeydâ âşık gibi sayıklarcasına koşup kollarını boynuna dolayıverdiği Rumeli, ne de çabuk kaftan değiştirmiş, bu nazlı vücuda saraylardan, hanlardan, camilerden, medreselerden, imaretlerden, köprülerden süslü elbiseler giydiren Türk zevki, devletin ve milletin ortak gayretleriyle bu toprakları nasıl da bir açık hava müzesi haline getirmiş.

Kimi gelmiş, birer mızraklı efsane kahramanı gibi, şehirlerin ismetine nöbet tutan narin minareli camiler kurdurmuş, kimi gelmiş, garibi, konuğu, Tanrı misafiridir diye ağırlayan kervansaraylar yaptırmış bu topraklarda.

İlme irfâna susamış niceleri gelmiş mektepler, medreseler kurmuş. Temizliği imanın yoldaşı bilen nicele-ri gelmiş külhanlar, hamamlar inşa ettirmiş. Ya çarşılar, arastalar, bedestenler, hanlar, dükkânlar kurup vakfeden hayır sahiplerinin gayretlerine ne demeli? Açlığın, birçok kötülüğün anası olduğunu çok iyi idrak etmiş olan Türkler, şehirlerde, kasabalarda ne kadar çok aşhane, imarethane kurmuşlar ve bir lokma ekmek için işlenecek suçları nasıl da önceden karşılamayı bilmişler. Ya Müslüman Türklerin su sevgisi! Çeşmeler, sebiller su kemerleri. Bu eli açık, kapısı ardına kadar dayalı, gözü tok, gönlü pek millet bir türlü suya doyamamış, onun için de rast geldiği her köşeye ibadet derecesine varan bir şevkle sebiller, selsebiller, çeşmeler kurdurmuş. Ya kül-liyeler...

Camiyi ortasına alan külliye medrese, kütüphane, misafirhane, aşhane, mumhane, şifahane, tabhane, han ve kervansaraylarla sosyal hayat son derece canlı bir unsur haline gelmiş. İşte bu anlayış içerisinde önce Bursa doğmuş. İstanbul ve Edirne gelmiş ardından. Ve sonra diğerleri... Filibe, Sofya, Prizren, İşkodra, Saraybosna, Manastır, Köstendil, Mostar, Eski Zağra, Banjaluka, Travnik, Budin, Şumnu, Silistre, Varna, Tırnova, Plevne, Vidin,

Peşte, Selânik, Zagrep, Belgrad, Niş ve ÜSKÜP...

Neredeyse bütün Balkan şehirlerini gezdim. Bunlar arasında dört şehrin Osmanlı'nın medeniyet mirasını kutsal bir emanet gibi muhafaza etmeye çalıştığına, sayısız Anadolu şehrine nispet yaparcasına bunu başardığına da şahit oldum. Bu şehirler Saraybosna, Mostar, Prizren ve Üsküb'tür. Bugün hemen bütün Balkan şehirlerinde iki farklı şehir yapısı karşılar misafirlerini: Biri Osmanlı'dan emanet kalan "eski şehir", diğeri ait olduğu ülkenin modern yapılarıyla donanmış çağdaş Balkan şehirleri... Rumeli coğrafyasında Türklüğün hâlâ çarpan kalbi olarak gördüğüm Üsküb de böyledir bugün... Nazlı Vardar'ın akış yönüne göre sol tarafta kalan Osmanlı'nın Üsküb'ü trajik bir terkediliş öyküsünün hüznüyle yaşam mücadelesini sürdürürken, sağ tarafta Vodno Dağı eteklerine kadar uzanan bir alanda birleşik Yugoslavya'nın kucığında büyümüş zamane Üsküb'ü yer alır. Şimdilerde 500 bini aşan nüfusuyla Üsküb, Müslüman kesimde daha çok Türkleri, Arnavutları, Boşnakları ve Çingeneleri barındırırken, karşı tarafta Makedonlar, Sırp lar ve diğer Hristiyan etnik unsurlara ev sahipliği yapar.

Yaşlı tarihin yaprakları 1392 se-

nesini gösterdiğinde Osmanlı akıncıları Yıldırım Bayezid Han sancağı altında girerler şehrin kapılarından Üsküb'e. Tam 520 yıl evlâd-ı fâtihânın elinde islâm mülkü olarak tarih sahnesinde boy gösteren bu kutlu şehir, tabir yerindeyse "saadet asırları"nı yaşar. Üstad Evliya Çelebi, Üsküb'ün bir zamanlar sahip olduğu zenginlikleri ; "Burada 1 kale, 45'i cuma camii olmak üzere 120 mescid, 2 medrese, 9 dârü'l-kurrâ, 70 mektep, 20 tekke, 110 çeşme, 7 kervansaray, 2150 dükkânı bulunan bir çarşı, 1 bedesten, 1 köprü, hanlar ve hamamlar vardır" şeklinde kaydederken; sağlığında Balkanları adım adım dolaşan merhum Ekrem Hakkı Ayverdi de, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri adlı eserinde bu güzel şehir için bakınız neler söylüyor: "Biz şimdi Üsküb'ün abidelerini ancak ticari bir meta mertebesinde tutan bir idareye bırakıp çekildik. O mânâ bir daha o yerlere dönmemek üzere uçtu gitti. Cenâb-ı Hak da hem kadrini bilme-yip bırakıp giden bizleri cezalandırmak, hem mahbûbu olan o evliyalar şehri Üsküb'ün ruhaniyetini yabancı ellere bırakmamak üzere zelzelesini gönderdi. Âbideleri birbirine kavuşturan bütün kan damarlarını kopardı. Geriye kalanlar birer ada gibi tek başına, etrafını yadırgayan ve yadırgatan yalnızlık içine gömüldü. Şimdi Üsküb'ün rûhu bedeninden çıkmış, eski mevcudiyetinin maddî şâhidi olarak tek-tük âbideler kalmıştır."

Evet ne hazindir ki bugün bizlere o "tek-tük" âbidelerle avunmak düştü. Beş küsur asır boyunca Üsküb'ü dünyanın en medeni, en mamur şehirlerinden biri haline getirenlerin buralardan ayrılma zamanı geldiğinde; "Her kemâlin

bir zevali vardır” sözü sınıllanacak tek teselli limanı oldu. Üsküp’te Osmanlı izlerinin silinmesine Vardar üzerinde tarihe tanıklık eden Fatih Köprüsü’nün öte başında inşa edilmiş olan Burmalı Camiin sosyalist Yugoslavya zamanında ortadan kaldırılması ile başladı. Çünkü Sırp lar, 1389 tarihini hiç unutmadılar. Biz millet olarak Murad Hüdavendigâr’ı unutmuş olsak da onlar unutmadılar, unutamadılar. Sonra bu köprü’nün adını Taş Köprü’ye çevirmekle kalmadılar, alnına vurulan Osmanlı mührünü yani kitabesini de söküp göturdüler.

Bunu diğ er Osmanlı yâdigârı hanlar, hamamlar, köprüler, imaretler, çeşmeler, kervansaraylar izledi. Ama bitiremediler. Nazlı Vardar üzerindeki Fatih Sultan Mehmed Köprüsü, o eski devirlerin ihtişamıyla, o mağrur duruşuyla sadece Vardar’ın iki yakasını bir araya getirmekle kalmıyor, benimle Osmanlı dedelerim arasında “zaman köprüsü” oluyor şimdi burada. Bir tarafını Üsküp Kalesi’ne, bir yanını Vardar Nehri’ne veren Davutpaşa Hamamı da bir “su medeniyeti”nin temiz evlatlarının bu şehre bir himmeti olmuş bir zamanlar.

Biraz ötede geçmiş asırların fe laketlerini iliklerine kadar yaşayan Sultan Murad Camii, Üsküb’ün hemen her yerinden görebileceğiniz Balkanların en muhteşem mabedlerinden biri olarak karşılar sizi. Onun bir adı da Sultan II. Murad’a nispetle Hünkâr Camii’dir. Avlusundaki saat kulesi ise Rumeli topraklarında inşa edilmiş en görkemli yapı olmayı sürdürüyor. Camiin hemen yanı başında yer alan türbede Dağıstanlı Ali Paşa, hanımı ve kızı medfun...

Bu mabedin adını ilk kez yine bu şehrin çocuğ u, büyük şair Yahya

Kemal’in çocukluk anıları arasında duymuştum. Hâtıralara bayılırım. Hele bu hâtıralar bir şairin kaleminden çıkmışsa. Ve hele hele bundan yüzyıl önce bu şehrin yani Üsküb’ün caddelerinde çocukluğunu yaşayan birinin, Yahya Kemal’in dilinden dökülmüşse. Bir zamanlar bu kutlu şehrin sokaklarında koşuşturmuş, annesinin ardından günler ve gecelerce gözyaşı dökmüş, izlerini bu şehrin taşlarına bırakmış bir şairin anılarına sarılıyorum bu kez. Nefes almadan ilerliyorum onun ayak izlerinden geçen asrın Üsküb’üne. Gelin birlikte onu dinleyelim, onun hatıralarından Üsküb’ü bir eski zaman masalı niyetine bir kez de onun kaleminden dökülen hatıralarından dinleyelim. Yahya Kemal doğduğu Üsküb’ü ve çocukluğunu anlatıyor: “1884 Kânûn-i evvelinin 2’sinde, Üsküp’de, İshâkiyye Mahallesi’nde, büyük validem Âdile Hanım’ın konağında, bu evin cepheye doğru, sağ tarafındaki arka odada, sabaha karşı doğmuşum. Salı günü imiş. Üsküb’e o gün nâdir görülür bir kar yağmış. 1886’ da kardeşim Resad’ın aynı evde doğmuş olduğunu pek hayâl meyâl olarak hatırlıyorum. Annemin lohusa yatağı, evin cepheye doğru, sonundaki ön odada idi.

1889’da yeni yaptırmış olduğumuz evde, mektebe başladım. Mektep, Sultan Murad Câmii’nin

mihrabı arkasında Yeni Mektep denilir, beşyüz senelik bir vakıftı. Mektebe başlayışım kadim an’ane ye tamâmiyle uygun oldu. Erken den muallim-i evvel Sabri ve muallim-i sâni Ganî efendiler bizim selâmlığa geldiler; çarşıdan bana savatlı bir divit, boyundan geçirilir, sırmalı bir cüzdanlık alınmıştı. Ganî Efendi kalem i açtı, divitin mürekkebine batırdı. Bir Rabbi yessir yazdı. Sonra üstüne şeker döktüler; bana o yazının mürekkebin i şekerli şekerli yalattılar. Dışarıda, bahçede, meydanda bekleyen mektep çocuklarına birer külâh şeker dağıtıldı. Nihayet bu çocuk kafilesi: “Şol cennetin ırmakları/Akar Allah deyû deyû.../Çıkış Tanrı melekleri /Bakar Allah deyû deyû...” ilâhîsini cumhurca “ırlayarak” yola dü züldüler. Davetliler vardı, onlar şerbet içtiler; kuşaklarını ve ceplerini şeker külâhlarıyla doldurdular, o aralık, zahir ürkmüyeyim diye, beni bir araba ile, ayrı bir yoldan, Saat Bayırı’ndan mektebe ilettiler. Annemin hazırlamış olduğu bir şilteyi, muallim Ganî Efendi’nin Hoca makamı olan, yarım kavis, mihrâbımsı yerin arkasına koydular. Maarif âlemine girişimin ilk günü budur.”

Evet, ilerleyen yıllarda şiirleriyle Türkçe’nin yüzünü ağartacak olan bu Rumeli çocuğunun ilk mektebe başlama serüveni de o günlerin Üsküb’ünü, Balkanların bu tepeden tırnağa Türk şehrini merak edenler için bulunmaz bir fırsat sayılabilir, pekâlâ. Üsküb’ü gezerken Sultan Murad camiin kible tarafında, aslında ziyaretçilerin pek de farkına kolay kolay varamayacağı bir yerde muhteşem bir türbe gördüm. Kimdir, kimindir, nedir soruları havada dönüp dururken imdada yeniden Üstad Yahya Kemal’in o

ölümsüz hatıraları yetişmez mi? Buyurun:

“Beş yaşındaydım. 1889 sene-siydi. Yeni Mekteb’e girdim. Bu yeni mektep Üsküb’ün en mübarek tepesi üzerinde olan Sultan Murad Câmii’nin arkasındaydı. Yeni Mektep, asırlar içinde hangi eski mektebe nisbetle yeni idi. Bunu hâlâ tâyin edemiyorum. Hakikat-te tam mânâsıyla eski idi. Zannettiğime göre Sultan Murâd-ı Sâni o tepede mâruf camiini bina ettiği zaman etrafına, medrese, imaret ilâve ederken onu da ilâve etmişti. Çünkü o tepede camiin teferruatından olmayan hiçbir yapı yoktu. Yeni Mekteb’in yeniliği ise zamanla yanmış ve yıkılmış olan binasının yeniden yapılmış olmasından geliyordu. İşte hoca karşısında ilk defa ders gördüğüm yer, daha İstanbul fethedilmeden önce vücûda gelen ve o zamandan beri hiçbir şeyi değişmemiş olan bu lâtif yerdi. Eğer oraya gönderilmemiş olsaydım, tahsilim doğrudan doğruya bir yeni maarif mektebinde başlasaydı mil-liyetimin en hoş bir hâtırasından mahrum kalmış olurdum.

Çocukluğumda olsun birkaç sene güzel mazimiz içinde yaşamış oldum. Yeni Mektep, Sultan Murad Câmii’nin arkasında “Beyan Baba Türbesi”nin avlusundaydı. Beyan Baba Türbesi, İstanbul’da bile misli nâdir görülebilen harikulade asil bir mimarî ile yapılmış bir türbedir. Üsküb’ün ve Filibe’nin mimarî-de muasırı olan Bursa devrinden bir eserdir. Pâdişâh hanedanına âit bir türbe olduğu, mermerlerin zenginliğinden ve duvarların metinliğinden derhal anlaşılır. Türbenin içinde yanyana iki mükemmel lâhid vardır. Biri kadın, biri de erkek lâhididir. Kadına âit olanı Sultan Bâyezîd-i Velî’nin Üsküb’de ölen kızı

Beyhan Sultan’ın; erkeğe âit olanı da onun kocasınındır. Bâyezîd-i Velî’nin bu dâmâdı meçhuldür.

Üsküblülere Beyhan Sultan ismini unutarak Beyan Baba şekline koymuşlar ve türbeyi o namda bir evli-yaya âit zannetmişler. Belki de asırların kesafeti ve halkın cehaleti, sonradan bu şekli vücûda getirmiş. Biz çocukluğumuzda “Beyan Baba”yı, beyan kelimesinin telkini ile kendisine başvuranlara meçhulü ve istikbâli haber veren bir velî gibi tahayyül ederdik. Bâyezîd-i Velî’nin kızının uğradığı bu tenâsühden bahsederken bu izahatı lüzumlu gördüm: Otuz dokuz sene sonra, yâni geçen sene Üsküb’e gittim, Sultan Murad Câmii’ni ziyaret ettim; ziyarette yanımda bulunan Kemal Bey’le camiin arka tarafında “Beyan Baba Türbesi”ne yaklaştık. Kapının, binanın içindeki lâhitlerin güzelliği gözlerimi kamaştırdı. Biz tenhâ türbeyi ziyaret ederken, türbeye bitişik küçücük bir odadan, türbedâr olan Hindli bir fakir çıktı; şapkalı olduğumuz için korkmuş duruyordu. Ah, târihin garabetleri, Bâyezîd-i Velî’nin kızının türbesi, türbedâr Hindli bir derviş, Sırbistan idaresi altında bir Üsküb... İnsan kendini masal içinde sanır. Hindli

dervişe Türkçe sordum: Bu kimin türbesidir? Hindli biraz durdu, bir kuş sadâsı çıkararak: “Baba... Arnavud Baba...”, dedi. Türkçe bilmiyordu. Belki nerede bulunduğunu da bilmiyordu: Kendisini Arnavutlukta ve Arnavut bir babanın türbedârı olmuş zannediyordu. Galibâ kafasında bu Arnavut kelimesi, birçok avam kafalarında olduğu gibi, sağlam Müslüman mânâsına gelen bir sıfattı.

Maamâfih Üsküb’ün Arnavutluk olduğuna dâir hâiz olduğu malûmatı çok garip bulmadım. Bu Hindli, bu malûmatı şüphesiz ki İstanbul Türklerinden almıştı! Hindliye bir daha sordum: “Bu babanın adı nedir bilmez misin? Bir daha tekrar etti: “Arnavud Baba...”, dedi. Menşeyini sorduk “Haydarâbâd”, dedi. Zaval-lı Beyhan Sultan ya İstanbul’da ya Edirne’de belki de Sivas’da doğmuş olan bu Türk kızı mimarînin kuvveti sayesinde hâlâ yaşıyordu. Lâkin kâh Beyan Baba, kâh Arnavud Baba olarak... Kim bilir, bir gün de İsveti Nikola şekline girecektir.”

Yahya Kemal’in bu güzel hatıralarına daldık gittik. Elbette maksadımız Yahya Kemal’i tanımak ve sizlerle onu tanıtmak değildi. Niyetimiz Yahya Kemâl’in gözünden Üsküb’ün

o asırlarda sahip olduğu sosyal hayata bir pencere açabilmek, yüreklerinize Rumeli'nden bir nostalji rüzgârı estirebilmek idi.

Yavaş yavaş yürüyüp eski Türk çarşısına giriyorum. Evet yadırgadınız bu ismi değil mi? Eski Türk Üsküp'ten geriye kala kala bir çarşı mı kaldı dediğinizi duyar gibiyim şimdi. Çok değil daha 50-60 yıl öncesine kadar bu çarşıda Türkçe' den başka bir dil konuşan olursa herkes dönüp bakarmış, kim bu yabancı diye... Şimdi ise Türkçe konuşana dönüp bakıyorlar! Sokaklarda bembeyaz, sakız gibi kesme taşlar arasından çimenler fışkırıyor. Asfaltın zerresi olmadığı gibi ortalıkta tozdan eser yok. Ve çarşı... Sıradan bir Anadolu şehrinin çarşı esnafı, sabahın erken saatlerinde birer birer besmeleyle dükkanlarını açıyorlar. Burada şimdi her şey çok daha tanıdık. Murat Paşa Camii, Çifte Hamam, Kapan Han, çarşının "sembol" yapıları... Bir de Kurşunlu Han var tabii. Kurşunlu Han, Üsküb'ün kurşunlu kubbeleri kadar Üsküb'ün Osmanlı kimliğidir bence. Ama gelin görün ki son zamanlarda Arnavut kardeşlerimiz Kurşunlu Han'a bir başka elbise giydirmişler. Bir zamanlar bu topraklarda Osman-

lı'nın Türklerden bile imtiyazlı gördüğü bu vatan evlatları, bugünlerde Kurşunlu Han'ı "Arnavut Kültürünü Araştırma-Ruhani Merkezi"ne dönüştürme gayreti içine düşmüşler. Adına da Pyetar Bogdani denen bir papazın ismini vermek isterlermiş. Yazık ki ne yazık! Kurşunlu Han'ı, Üstad Yahya Kemâl hatıralarında bir başka güzel anlatır bize. Onu da sizlere bırakıyorum.

Türk Üsküb'ün çarşılarını bu gidişimde hiç olmadığı kadar sakın buldum. Türk'ün adını verdiği çarşısı eski coşkusunu kaybetmiş gibiydi. Esnafa ait çarşı boyunca uzanan kadîm dükkanların modernizasyonu ile büyü bozulmuştu sanki. Bu fikir hangi parlak zekanın ürünü idi kim bilir? Bu çarşının çehresini değiştirmeye çalışanlar Saraybosna'nın Başçarşısı'nı hiç mi görmezler? Yakında sıra zemin taşlarına mı gelir dersiniz! Kapan Han ve çevresindeki lokantalarda Üsküplü aşçıların hâlâ bütün lezzetleriyle sundukları güveçte kuru fasulye ile ızgara köfteleri de olmasa burarlarda "bize dair" başka ne bulunur meçhul! Akşamın erken saatleriyle birlikte Üsküplülerin elini eteğini çektiği Türk çarşısı eski günlerini arıyor gibiydi.

"Vardar sularında yahya kemâl di-

zeleri akıntıya kapılır

bit pazarında fesime püskül bulurum

saatime köstek yokmuş diyor kunduracı Sülo

bir zamanlar / âh bir zamanlar...

bu yerlerde taşın dibinde gül biterdi

ölüye ağıt / geline türkü yakılırdı

şimdi

rumeli'de yorgun bir gramofon çalar

sen hicaz faslında bekler durursun..." / Ethem Baymak

Köprü, El Hilâl ve Ensar gibi derneklerin Üsküb'ün kültür-sanat-edebiyat dünyasına katkılarını yakinen görme fırsatını da bulduk gezilerimiz esnasında. Özellikle Köprü Derneği'nin, bir zamanlar sadece Makedonya'nın değil, Kosova'nın da sesi olmuş ama şimdilerde ne yazık ki sesi kesilmiş olan "Sesler" dergisi ile artık birliğinden eser kalmamış meşhur "Birlik" Gazetesinin Rumeli topraklarındaki misyonunu üstlenme ve sürdürme çabaları ümit verici görünüyor.

Kimler geldi kimler geçti, Üsküb'ten beş asır boyunca! XVI. asrın büyük âlimi meşhur Kemâlpaşazâde de bir zamanlar Üsküb'ün bu havasını teneffüs etmiş ve İshak Paşa medresesinde müderrislik yapmış. Üsküb, sadece XV. ve XVI. asırlarda Mîrî, İshak Çelebi, Muîdî, Dürri, Özrî, Zârî Çelebi, Atâ, Ferîdî ve Hâkî, Vusûlî Mehmed Bey gibi divan şairlerini yetiştirmiş. Ya o büyük âlimlerimizden İsmail Hakkı Bursevî, Üsküb'ün güzelliklerini yaşamış bir zaman. Meşhur tezkire yazarımız Aşık Çelebi'nin Gazi Baba mezarlığında yattığını söylüyorlar ama ortada mezardan değil, mezarlıktan eser kalmamış neredeyse! Aslında buradaki camilerin en dikkat

çekici yönü; insanı hayret ve hayranlık içerisinde bırakacak çevre düzenlemeleri... Etrafındaki Müslüman mezarlıkları, âdeta camilerin ayrılmaz bir parçası. Aynı şekilde bu mezarlıklar bir evin bahçesinden daha titiz bir ilgi ve alâka sonucunda yemyeşil, pırıl pırıl ve sanki birer çiçek bahçesi... Bu manzarayı Makedonya'nın bütün şehirlerinde görmek mümkün.

Çarşı içinde kaleye doğru tırmanırken Köse Kadı Camii önünden geçiyoruz. Yolumuz üzerinde karşımıza çıkan ve her halinden bir Osmanlı yapısı olduğu anlaşılan eski Üsküp Postane binası, yakın bir zaman öncesine kadar Balkan Üniversitesi olarak görev yapıyordu. Üsküp Kalesi ve onun hemen altında, şehre hâkim bir tepede 1492 yılında kurulmuş bulunan Mustafa Paşa Camii, yaklaşık 1 metre yüksekliğindeki taş duvarların çevrelediği bir gül bahçesi içerisinde kamelyalı mükemmel şadırvanıyla çıkıyor karşımıza bu kez. Ve Camiinin yanında Mustafa Paşa türbesi... Bu noktadan Yahya Kemâl'in doğup büyüdüğü, çocukluğunu yaşadığı yamaçları çok daha net görebiliyoruz. O anda yine büyük şairin annesinin ölümünü anlattığı hatıraları

canlanıveriyor gözümde.

İşte şurada annesinin ölüm salâsının verildiği, Üsküp Fatih Paşa Yiğit Bey'in oğlu İshak Bey'in yaptırdığı İshak Bey ya da diğer ismiyle Alaca Camii, çarşı içinde Murat Paşa Camii, Kurşunlu Han yakınlarında şirin Dükkancık Camii, sol tarafta Bit Pazarı civarında göze çarpan Üsküp Halklar Tiyatrosu binası, biraz yukarıda Hacı Balaban Camii, daha ötede Tütünsüz, Kebir Mehmed Paşa ve Sultan Murad Camileri. İşte şuradaki İsa Bey Camii de İshak Bey'in oğlu İsa Bey'in hediyesidir Üsküb'e. Avlusundaki ulu çınarın gölgesinde gözlerinizi kapatın ve o muhteşem devirlere bir hayâl yolculuğu yapın derim sizlere. Biraz ötede prizma kubbesiyle göreceğiniz Yahya Paşa Camii ise Sultan Bayezid'in damadı Rumeli Beylerbeyi Yahya Paşa'nın hatırası. Ve işte üzerindeki tarihî Fatih Sultan Mehmed köprüsü ile türkülerini dinleye dinleye büyüdüğüm canım Vardar nehri... Üsküp bu haliyle ne kadar da Bursa'ya benziyor, Allahım! Hatta eski Üsküb'ün şu andaki görünümüyle daha Osmanlı olduğunu söylemeye bilmem gerek var mıdır?

Ve bir gün geldi "toplanın gidiyor-

sunuz" denildi, gelenler geldi, kimileri yollarda öldü, kalanlar neden kaldığını bilmedi. Onlar böyle olsun istemediler ama oldu işte... Gelenler yaslı, kalanlar mahzun...

Geride kalanlardan Kosovalı dost şair Altay Suroy'un dediği gibi gün geldi: "Misafirlikte unutulmuş çocuklar" oldu onlar. Evlâd-ı fâtihân adını verdik onlara. Tam beş asır süren misafirlik, eti tırnaktan ayıran acı bir ayrılıkla son buldu. O bir güzel rüya idi bitti.

"Ötelerde hanlar, camiler, şadırvanlar..."

Fatih Köprüsü gülümser beride

Vardar Ovası'nı titreten rüzgâr

Dalgalandırır gönülleri de

İsmine Estergon derler

Bir yârim var Rumeli'de..

Ağlayın yıldızlarım ağlayın

Artık bizim değil Rumeli'nin güzel-leri de!.."

İşte size bir Üsküp masalı! Karşı tarafı hiç anlatmadın diyenler varsa onlara da şunu diyebilirim ancak. Anlatılacak ne varsa Eski Üsküp'te, Osmanlı'nın mahzun yâdigârı Üsküp'te var. Karşıda bir şey yok!

Ve dudaklarımdan istemeye istemeye dökülen "Hoşça kal güzel Üsküp, hoşça kal asla unutamayacağım güzel sevgili" sözcükleriyle, sırtını Vodno Dağı'nın eteklerine dayamış, tarihin derin uykularına dalmış güzel Üsküb'e veda ediyorum.

Hoşça kal, Vardar'ın mahzun güzeli..!

Gittim-Gördüm-Yandım

Deniz CEDİMOĞLU

1440 yılı Ramazan ayında Sierra Leone'ye gidebilmek için çok dua etmiş, Musa Bangura'ya sarılıp hayır duasını almayı o kadar istemiştik ki! Buradan Musa kardeşime bir selam çıkmadan geçemem bu sebeple. Nasibimizde yokmuş bu sene Sierra Leone, olsun! Rabbim ömür verirse eğer, gideriz bir gün, kim bilir?

Pasaportlar cepte, yürekler heyecan ile çarparken Sierra Leone vizemiz olumsuz sonuçlandı. Niyet etmişiz bir kere yol hazırlığı tamam olmuş, durur muyuz? Tabii ki hayır! "Sudan" dedim bu sefer, "Kesele" dedim. Orta mektep yıllarımdan bu yana her aklıma geldiğinde ciğerimi dağlayan memleket. Yol arkadaşım, kardeşim Rasim Doğu sordu:

- Hadi Musa Bangura'yı anladık, adam örnek bir davetçi. Kendini O'na yakın hissetmen doğal. Sudan ülkesi Kesele bölgesinde ne var kardeşim?

İnternet büyük nimet (!) kıymetini bilene, hemen Google efendiden istedim, en üstte, ciğerimizi delercesine canımızı yakan bir resim ile dondu kaldı kardeşim Rasim. Korkunç bir akbaba ve ölmesini beklediği, sürünerek kendinden kaçmaya çalışan küçük siyahı bebeğin resmi var ya... "Vay be" dedi, "demek tüm dünyayı ayağa kaldıran bu resim Sudan'da hem de Kesele'de çekilmiş ha?". Hani Pulitzer ödülünü aldıktan sonra kendisine "Peki çocuğa ne oldu?" diye soranlara, "Bilmiyorum" dedikten sonra, akbaba ve çocuğun resmini çekip, çocuğa yardım etmeden dönüp gitmenin verdiği vicdan azabıyla canına kıyan adamın çektiği meşhur fotoğraf.

Biz bu hüznün girdabında boğuladuralım, haberlerde "Sudan'da darbe" başlıkları üzerine, ülkenin karıştığı söylemleri de ilave edildi ve biz "Acaba gidemiyor muyuz?" endişesini iyiden iyiye taşımaya başladık. Derken biletlerimiz alındı ve hayallerimizde binlerce kez boğazını sıkarak kafasını kopardığımız akbabaya, çocuğun hesabını sormak üzere yola çıktık. Orada tüm yokluğa ve zorluğa rağmen bizi en ince detaylara kadar dikkat ederek misafir eden Bilal ve Fethullah kardeşlerimiz ile ilk sahurumuzu yaptık, tavsiyeye uyup biraz dinlendikten sonra Kesele'ye doğru yaklaşık on bir saat sürecek kara yolculuğumuz başladı. İlk iftarımızı yolda bir kaç yudum su ve her ihtimale karşı çantamızda taşıdığımız bir avuç çerez ile yaptık ve oldukça yıpratıcı olan yolculuğumuz ikinci sahura doğru Kesele'de son buldu.

Tavsiyem üzerine sabahın erken saatlerinde başladığımız çalışmalarımız, önce her gittiğimiz noktada bizi şiddetle sarsan sığağa (Antalyalı olduğumu ve sığağa karşı biraz tecrübe sahibi olduğumu sanıyordum) sonra anlamsız bir boşluğa en sonunda da bu boşluğu doldurabilmek için yoğun çaba gösterdiğimiz konuşmalara dönüştü. Aç ve susuz insanlarla dolu olan bir

memleket geziyorduk. Lakin dünya-da en bilinen nehirlerden NİL yani başımızda sakın ve sessiz bir edayla akıyor, sanki varlığını hissettirecek olursa “Nehrin yanında insanlar aç ve susuz kalır mı kardeşim?” diye bir soran olur ve biz bu soruya cevap veremez utanırız, diye incelelik gösteriyor ve bizi utandırmamak adına sakın ve sessiz akışına devam ediyordu. Yani herkes bir avuç toprak kazsa Nil’den köye dere olur akar, cinsi bir durum var... Lakin bunu aklının ucundan dahi geçiren kimse görmedik. Hanelerin en değerli üyesinin merkepler olduğunu gördük. Evin erkeği sabah doğan güneşle beraber, merkebin sırtına sarıldığı iki tane bidon ile akşama doğru eve su getirmekle görevli. Tanıdığımız kim varsa, bu düzenin değişebileceği ile ilgili hayal bile kurmaktan uzak yaşıyordu. Sanırım, ihanet neymiş anladık, bu halleri müşahade ederken. (rüşvet vermeden neredeyse bir adım dahi atamayacağınız bu mazlum coğrafyada, köye su getirmek için büyük bir baraj yapacak kadar bir avanta vermeniz lazım desem abartmış sayılmam.) İnsanların neleri çalınıp götürülebilir? Her birimiz kendi tecrübelerimiz doğrultusunda cevap verebilir bu soruya, iyi de insanların “umudu” da çalınmaz ki birader!

Açlık ve susuzluktan kırılan insanların yaşadığı mahallelerde, istisnasız her bakkalımsı yerde gördüğümüz tek şey maalesef COLA idi. Ekmek yoktu ama cola çoktu. Milyonlarca dönüm arazi gördüm, bomboş, hem de nehir kenarında. Okullar gördük mesela, Kur’an kursları ve hafızlık merkezleri. Bizim buralarda, oradaki hafızlık merkezlerinin yoğunluğu hakkında hep sitayişle bahsedilir. Sordum çocuklara ve büyüklere, keşke sormasaydım. “Çocuğum burada iki öğün yemek yiyebiliyor” cevabı, canımızı daha çok yaktı. Ne kadar güçlü bir

motivasyon! İki öğün yemek için okula-hafızlık merkezine gitmek. (Buradan mezun olunca gideceği hiçbir yer olmayan, geleceğe dair umudu olmayan büyük kalabalıklar vardı bu kurumlarda, birkaç istisna dışında)

Akbaba fotoğrafının çekildiği yerleri gördüm, nereden bilebilirdim ki? Fotoğraftaki akbaba, Sudan, Eritre ve Etiyopya özelinde Afrika üzerinden dünyayı sömüren vampirlerin, ülkesini ve milletini bir 4x4 arabaya satan hainlerin suretiymiş meğer. Açlık, susuzluk, yoksulluk en önemlisi çaresizlik içindeki bu insanları, başlarındaki işbirlikçi rüşvetçiler ve kan emici sömürücüler ile birlikte bırakıp eve döndük. Lütfen “Peki oradaki insanlara ne oldu?” diye sormayın! Bu seyahatim sonucu Pulitzer tarzı bir ödül beklemediğim gibi, canıma kıymak da istemiyorum. Akbaba ve avnesi orada hala duruyor. Tüm yer altı ve yer üstü kaynakları hortumlamaya devam ediyorlar, Kanada orada mesela; Norveç, Danimarka, Almanya hatta İzlanda bayrağı bile gördüm. ABD, İngiltere ve Fransa’yı saymama zaten gerek yok. İsrail dahi meydanı boş bulup ufaktan çalışmalarına başlamış. Adı Zeynep, Ali, Muhammed olan kardeşlerimizin memleketlerinde, neden gelip çalışmasınlar ki! Onlar, inandıkları her ne ise, o doğrultuda ellerinden geleni fazlasını yapıyorlar. Biz ise sadece ağlıyoruz. Oysa üstad ne diyordu (Erbain, Mazot, s. 143)?

*Ağlamadan
dillerim dolaşmadan
yumruğum çözülmeden gecenin
karşısında
şafaktan utanmayıp utandırmadan aşkı
üzerime yüreğimden başka bir
musk takmadan
konuşmak istiyorum.*

Açlık ve susuzluktan kırılan insanların yaşadığı mahallelerde, istisnasız her bakkalımsı yerde gördüğümüz tek şey maalesef COLA idi. Ekmek yoktu ama cola çoktu. Milyonlarca dönüm arazi gördüm, bomboş, hem de nehir kenarında.

Sinema ve Eleştiri

Aşkın YILDIZ

Sanat kelimesinin her toplumda bir karşılığı vardır. İngilizce art, İtalyanca arte, Fransızca l'art gibi... Buna karşın her ne kadar sanat, her ülkede bir kelimeyle karşılık bulsa da sözlük anlamına sığmayan, içerik ve anlam yönüyle bir türlü tanım tutmayan ve her tanımlama denemesi sürekli eksik kalan bir fenomendir. Bu zamana kadar bir vesileyle sanat ve düşünce insanları tarafından kısmen tanımları yapılmış olsa da sanatın kesin olarak tanımlanamayışı aslında onun zenginliğinin ve aşkınlığının açıklayıcısıdır. İnsanı, evreni, insanın evrendeki yerini ve gidişatını belirlemeye yardımcı olan sanat, insanla birlikte çağlar boyu değişik merhalelerden geçmiştir.

İnsanın hakikat arayışı için peşine düştüğü bilginin asırlar içinde çeşitli uzmanlık alanlarına bölünmesi sanatı kendi mecrasına dönüştürmüştür. İlk çağlarda tarih, şiir, komedi, tragedya müzik, dans ve astronomi sanat listesini oluşturmaktaydı. Şiir en etkili ifade formlarından biriyken; müzik ve dans özellikle dini ritüellere eşlik etti. Astronomi evreni anlamaya çalışırken; tarih bu serencamı kaydetti. Sonraki yüzyıllarda matematik ve geometri de sanat listesine dâhil oldu. Zanaatın gelişmesiyle birlikte sanat, ustalıkla bir tutulmaya başlandı ki bence bu evre sanat ve zanaat için hâlâ çok kritik bir evredir. Daha yakın zamanlara doğru modern bilimin ortaya çıkması matematik ve geometriyi bugünkü sahasına kavuştururken; doğa felsefesi doğa bilimine, simya ise kimyaya dönüşmeye başlayarak sanattan ayrıldı. Sosyal bilimlerin ayrıca ortaya çıkması ve öneminin artmasıyla birlikte sanat; bilim, teknik ve sosyal bilimlerden ayrı, özerk ve özel yapısına kavuşmuş oldu. Sanatın asırları bulan öyküsünü bir paragrafa sığdırmaya çalışmanın imkansızlığını hatırd tutarak, sanata kaynaklık eden duygu, düşünce, bilgi, teknik, ustalık, ilham ve toplumsallık gibi kavramların bahsi geçen diğer alanlara da kaynaklık ettiğinin altını çizmek gerekmektedir.

Sanata dair en eski yorumlardan birini yapan Platon için sanat, gerçeğin yansımasıdır (Mimesis). Ona göre sanat bir taklit, yani gerçek değildir. Aristoteles'e göreyse sanatın gerçekliğinin önemi yoktur. Aristoteles önemli olanın sanatın insana bir arınma (katarsis) yaşatabilmesi olduğunu söyleyerek sanatı savunmuştur.

Sanatın insan duyumunda algılanması, gerçek ile gerçek üstü bir bağ kurabilmesi (aşkınlık) ve karşı konulmaz bir hayranlık uyandırması (duende) onu derin, etkili ve vazgeçilmez yapan yönleridir. Sanat, insanın kendisini, varoluşunu, doğayı, toplumu ve yaşadığı zamanı anlamlandırma ve bunlardan doğan gerilimlerin sonucunda sürekli ve kaçınılmaz olarak var olan bir olgudur. Sanatsal ifade, bilim, teknik, doğa, ilham, düşünce ve hayal gücüyle beslenir ancak sanatı besleyen bu altyapı taşları yalnızca sanat için biricik değildir. Bilim, teknik, hayal gücü, düşünce gibi unsurlar, sosyal bilimler, bilim dünyası ve zanaat için de önemli ve vazgeçilmezdir.

İşte bu ortaklık sanatın bugünkü anlamıyla bildiğimiz kimliğine bürünmesini geciktirmiştir. Dolayısıyla sanatın neliği konusu tam olarak belirlenemeyince, sanatsal eleştiri konusu da benzer bir gecikme yaşamıştır. Son asırda teknolojik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan sinemanın da eleştirel düzeyde ele alınması kendi süreci içinde benzer bir gecikmeyi yaşamıştır.

Sinema ve sinemasal düşünme pratiği, kişiye çok geniş imkanlar sunan sanatın, tefekkür kalelerinden biridir. Bu pratiğin sanatsal eleştiriyle buluşturulabilmesi izleyiciye birden fazla alanda düşünme, farkındalık oluşturma ve çözüm üretme imkânı sunar. Ancak bunun için sinemaya dair bazı kavramların açıklanmasına ve anlamsal olarak ortak bir kabule kavuşturulmasına ihtiyaç vardır. En azından sinema, film, sinema yazarı, film eleştirisi, film okuması, gişe filmi ve sanat filmi gibi sürekli birbirinin yerine kullanılan kavramların önemszenmesi ve bunlar arasında-

ki anlam karmaşasının giderilmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde bir sinema eseri üzerine geliştirilen düşünceler eleştiri, yorum gibi nitelikler kazanabilirler.

Aslında sinema üzerine yorum yapılırken, başlı başına bir eleştiri olan sinema eserinin, eleştiriye tâbi tutulması durumu vardır ortada. Yani yapılan yorum eleştirinin eleştirisidir. Ne var ki bir filmin gerçekten bir eleştiri yapıp yapmadığı her zaman net değildir. Burada sanat-zanaat ayrımı devreye girmektedir. Bir olay akışı sadece doğru açılardan ve teknolojik olarak kaliteli bir görüntüyle kayda alındığı için sanatsal payesi almalı mıdır? Kabiliyetli bir elin çektiği görüntüler ve doğru matematikle yapılan kurgu; tüm kusursuz anlatıma rağmen hâlâ zanaata formundadır. Bu zanaatsal başarı kıymetli ve zordur ve kesinlikle küçümsenemez bir başarıdır. Dolayısıyla yapılacak değerlendirme bu ayrıma dikkat edilerek yapılmalıdır.

İşin sanat-zanaat ayrımı fark edildiyse; sanatsal derinliğine göre yüksek-düşük sanat anlamında bir değerlendirme yapılabilir. Dünya sinema tarihi izlenip, unutulmuş milyonlarca film örnekleriyle doludur. Bir film sadece yapılmak için yapılabilir; aynı şekilde sadece vakit geçirmek için izlenebilir. Her filmin bir sanat eseri olması, derin anlamlar taşıması gerekmez. Yine her izleyici bir sanat arayışında olmayabilir. Bu anlamda eleştiri, yorum ya da film okuması gerekmez.

Ancak bir filme eleştirel bir yorum getirmek sinema bilgisi ve kültürel birikim anlamında bir donanım gerektirir. Bu yetkinlik en azından bol film izleyerek olur. Bir film için berbat, kötü ya da güzel olmuş dü-

Daha yakın zamanlara doğru modern bilimin ortaya çıkması matematik ve geometriyi bugünkü sahasına kavuştururken; doğa felsefesi doğa bilimine, simya ise kimyaya dönüşmeye başlayarak sanattan ayrıldı.

Sinema ve sinemasal düşünme pratiği, kişiye çok geniş imkanlar sunan sanatın, tefekkür kalelerinden biridir. Bu pratiğin sanatsal eleştiriyile buluşturulabilmesi izleyiciye birden fazla alanda düşünme, farkındalık oluşturma ve çözüm üretme imkânı sunar.

zeyinde ifadeler, aktif, eleştirel bir izleyici yorumu olamaz.

Sinema yazarı; genel sinema sanatı üzerine düşünen, fikir üreten, sinemayı sanat olarak biçim, estetik ve içerik yönleriyle ele alıp ilerletme telaşını yaşayan, bununla birlikte teknik bilgiden de bihaber olmayan yazardır. Sinemasal üslup ve derinlik peşindedir. Felsefe, edebiyat, din, kültür, genel sanat ve kuramsal bilgisiyle sinemasal bakışını destekler. Yönetmen ve izleyiciye ufuk açmaya yardımcı olur. Tek tek vizyona çıkan her filmle ilgili yorumlar getirmek asli işi değildir.

Film eleştirmeni, filmlerin yönetmeni, oyuncular, senaryosu ve müziği gibi konularda bir bütünlük kurarak; filmin mesajı ve izleyicideki karşılığı konusunda çıkarımlarda bulunur. Oyunculuk, yönetmen, senaryo, kamera ve kurgu gibi film dilinin grameri sayılabilecek birimleri olumlu ya da olumsuz olarak eleştirir. Film tanıtımı ya da bilgilendirmesi yapan sinema sitelerinde ya da gazetelerde bu tarz eleştiriler görülür. Film

eleştirisi; izleyicisinden, yönetmene sinema camiasında farkındalık sağlayan önemli bir unsurdur.

Film okuması, bir filmi tüm alegorik katmanlarıyla anlamaya, filmin sakladığı gizleri bulmaya, metaforik yorumlamalarla birlikte, sahnelerin en küçük detaylarını diğer sanatlarla, felsefe ve sosyal bilimlerle ilişkilendirerek derinlemesine bir analiz yapma çabasıdır. Film okumaları sinemasal düşünme anlamında faydalı olmakla birlikte genelde yorumu sinema mecrasından çıkarmaya meyilli bir uğraşıdır. Şöyle ki: sinema üzerinden her sanat ya da meslek grubu bir yorum üretme imkânı bulabilmektedir. Sinema bu olanağı kendi doğası gereği herkese bir fırsat olarak sunar. Örneğin, bir hukukçu filmlerdeki adalet teması üzerinden sinema ve hukuk üzerine bir sunum yapabilir. Bu durumda konu derinleştikçe üzerinde durulan konunun sinemadan uzaklaşıp hukuk olması kaçınılmazdır. Aynı örnek tıp, tasavvuf, eğitim, siyaset ve bilim alanlarında bu şekildedir. Bu tür çalışmalarda sinema bilgisin-

den ziyade mesleki bilgi ön plandadır. Dolayısıyla bu tarz bir film okuması sinematografik bir çabadan ayrı düşünülmelidir.

Bu anlamda bir filme yorum getirmek için muhatap olan izleyicinin bu üç farklı yorumcudan hangisi olmaya çalıştığını en baştan belirlemesi gerekir. Tabi ki yorumcunun hangi gömleği giyeceğini filmin sanat-zanaat niteliği de belirleyebilir. Bununla birlikte film eleştirisi, yorumu ve okuması bir arada yapılabilir.

Şunu açıklığa kavuşturmak gerekiyor: sıradan bir seyirci olarak film izlemek ve üzerine yorumda bulunmak için bu kadar ihtimama gerek olmayabilir. Ancak bu özensizliğin sinemacı kimliğini taşıyanlarda olması, sinema ve eleştiri meselesini kronikleştiren ve sinemaya ket vuran bir hoyratlığı beraberinde getirmektedir.

Ülkemizde yabancı filmler üzerinden geliştirilen hayranlık, refleks olarak Türk sinemasını küçümseme ve aşağılamaya vardırılabilir. Türk sinemasının çok değişik yönleriyle eleştirilebilecek tarafları muhakkak. Ancak unutulmamalı ki Türk sineması izleyicisiyle beraber bugünlere gelmiştir. Yani kendisini izleyicisiyle birlikte yetiştirmiştir. Birçok piyasa işi olumsuz örneğe rağmen bu tarz filmleri bahane edip toptan bir şekilde Türk sinemasını aşağılamak doğru değildir ve bu bir önyargılı yaklaşımdır. Yine aynı şekilde birkaç iyi örnek gösterip yüceltme yoluna da gidilemez. Sinemamızın başarılı ya da başarısız genel halinin tek sebebi sanatsal kabiliyeti değildir. Özellikle 1950'lerle birlikte sinemamız çok değişik evreler geçirmiştir. Ülkenin deneyimlediği

siyasal gündemleri, toplumun kültürel dönüşümleri ve bilhassa ekonomik sıkıntılar sinemanın dünü ve bugünü üzerinde etkilidir.

İyisiyle kötüsüyle bu şartlarda çekilen Yeşilçam filmleri, melodramlar, arabesk filmler ve komedi filmleri bugün burun kıvırsak da günümüz sinemasının oluşumunda pratik olarak pay sahibidirler. Yönetmeninden senaristine, oyuncusundan set işçisine kadar her biri kendi döneminde sinema piyasasını oluşturmuştur. Bahsi geçen dönemler, piyasa şartlarıyla, ekonomik kaygılarla ve yoksunluklarla hızla çekilen filmlerin hızla tüketildiği dönemler olduğu için bugünkü film zihnimiz o örnekleri küçümsemeye müsaittir.

Bugünün insanı sadece elindeki telefonlar sayesinde bile kaliteli görüntüyü tanımaktadır. Bir kameranın ya da ses kayıt cihazının kullanımı için sıra beklenildiği ve kameraya takacak filmin sınırlı olduğu günler çoktan unutuldu. Günümüz seyircisinin kaliteli görüntüyü tanınması, sinema sektörünün çitasını yükseltmesi için olumlu bir durumdur. Ancak kaliteli teknolojiyi, derinlikli bir sanat bakışıyla bir araya getirmediğimiz ve sinemada eleştiri çarkını çalıştırmadıkça sinemanın ilerlemesi mümkün olmayacaktır.

Bugünün insanı sadece elindeki telefonlar sayesinde bile kaliteli görüntüyü tanımaktadır. Bir kameranın ya da ses kayıt cihazının kullanımı için sıra beklenildiği ve kameraya takacak filmin sınırlı olduğu günler çoktan unutuldu.

Sussam, Sesimi Duyurabilir Miyim Mısralarımda

Derviş ÇELEBİ

“Susma hakkımı kullanıyorum” Bu söz bir çoğumuzun zihninde olumsuz bir çağrışıma sahiptir. Çünkü bizim kuşak bu sözü polisiye filmlerde duymuştur. Polis memuru suçüstü yaptığı failin yüzüne “sessiz kalma hakkına sahipsin...” diye başlayan, bir kalıp cümle söyler, sonrasında eline kelepçe takarak, zafer müziği eşliğinde aracın içine tıkar.

Bir de gösteri ya da mitinglerde haykırılan “susma sustukça sıra sana gelecek” sloganı var, elbette. Genel de sol fraksiyelerin kullandığı bir slogan. Şimdi biz zaten haklıyız, polis zaten defacto olarak haksız ve üstelik zalim. Dolayısıyla alabildiğine sesimizi yükseltmeliyiz, yoksa sıra bize gelir. Aslında bu noktada kişinin haklı veya haksız olduğu önemsizleşiyor. Bağırılım yoksa sıra bize gelecek, bizi de derdest edecekler fikri hâkim düşünce haline geliyor. Bu marjinal bir gruba ait refleks olsa da toplumsal bilince sesini yükseltmeyi olumlulama anlamında bir katkı sağladığını düşünüyorum. Gündelik hayatta “bağırılım ki üste çıkalım!” şeklinde tezahür ediyor.

Susma hakkını kullanmak, yukarıda yazdıklarımdan da anlaşılacağı üzere halkımızın zihninde neredeyse suçlu olmakla, “yenilgiyi kabul etmekle” eş anlamlı algılanıyor. Dolayısıyla, suçlu değilsen sesini yükseltmen gerekir. Tersinden bakarsak suçsuz/haklı adamın sesi gür çıkar! Acaba gerçekten böyle mi?

Sanırım gerçek hiçte böyle değil. Mesela trafikte en çok bağırın adama dikkat edin ya ters yöne girmiştir ya da yan sokaktan bodoslama caddeye hızla akan trafiğin önüne atlamıştır. Yolda kavga eden iki adam görseniz büyük ihtimal asıl suçlu en fazla bağırandır.

Hayatımızın akışında oldukça önemli bir yer tutan, sosyal medyaya bakın. En fazla bağırınlar. Hakaretin dozunu yükselten, tabiri caiz ise kelimelelerinden köpükler fışkıranlar, suçüstü yapmaya çalışan polis edası ile önüne geleni mahkûm eden yargısız infaz edenler, hangi hakkı kullanıyorlar sizce?

Hiç kimse suçlu görünmek, suçu üstüne almak, üstüne suç atılanla saf tutmak istemiyor. Bir olayla karşılaştığında sesini yükseltme hakkını kullanmıyorsan ve “Susuyorsan, suçlusun demektir.” Ya da apaçık zanlısın demek-

tir. Olmadı suç ortağı ilan edilmen an meselesidir. Zan dediğimizde suizandır, elbette. Zannın çoğunun haram olduğu unutulmuş, yalanın gerçeğinden on kat hızlı yayıldığı sosyal medya platformlarında ipiliğin pazara çıkartılmış, hakkında hüküm verilmiş kalemin kırılmıştır. Diyelim ortama uydun sesini yükselttin. Bu durumda etrafını örgütlemen, tartarlar topluluğu oluşturman gerekir. Bunu bir maç gibi düşünün. Seyircisi en fazla olan, en büyük gürültüyü koparan haklıdır. Misal hâkim bir “suçluyu” tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıyor diyelim. Sosyal medya ahalisi öyle büyük bir gürültü koparıyor ki sabaha varmadan zanlıyı derdest ediyorlar. Bu konuda onlarca örnek sayabiliriz.

Sosyal medyada daha yargılanmadan “mahkûm”, itham altındaki insanlara bir bakın. Eşelenmedik sözleri, talan edilmedik hatıraları kalmıyor! En insafli olanımız tarafından bile, onlardan suçlu değillerse ispat etmeleri, en azından ben suçlu değilim diye feryat etme-

leri beklenir oldu. “Beraatı zimmet asıldır” düsturu unutulmuş. Sizden suçsuz olduğunuzu ispat etmeniz beklenmektedir.

Bir tuhaf çağda yaşar olduk. Sanki, söz gümüş olmaktan sıkılmış, sükût altın olmaktan utanır olmuş.

Elbette susmayı kutsamak niyetinde değilim. Sözün kutsandığı bir çağda sükûta, dikkat çekmek derindeyim. Zira dil çoklukla kifayetsizdir. Söze yalan, söze riya karışır, karışabilir. Lakin dil sustuğunda, gözler ve gönül konuşur ki onlar asla yalan söylemez. Söz ve sükût ayrı kefelere konulsa sukut ağır basar. Çok konuşuyoruz sanki biraz susmayı denesek diyorum. Sükût, tefekküre gebedir. Tefekkür insanı olgunlaştırır. “Her şeyin olgunu makbul olduğu gibi insanın da olgunu makbuldür.”

Sükût bir tohum gibidir, onu varlık toprağına gömer, hikmetli söz ile sularsınız, ihtiyacı kadar su kifayet eder. Fazla söz, hakikat tohumunu çürütür.

Vesselam.

Mesela trafikte en çok bağırان adama dikkat edin ya ters yöne girmiştir ya da yan sokaktan bodoslama caddeye hızla akan trafiğın önüne atlamıştır. Yolda kavga eden iki adam görseniz büyük ihtimal asıl suçlu en fazla bağırandır.

Taha Abdurrahman ve Çağdaş İslam Düşüncesindeki Yerine Dair

Faruk TOKAT

Napolyon'un Mısır'ı işgalini, Dâr-ı İslam'ın kıyılarını vuran sert bir kasırğa olarak kabul edecek olursak, İslam dünyasının 1798'le başatabileceğimiz bir kırılma dönemine girmeye başladığını söylemek mümkündür. Bu kırılma öncesi bir savrulma dönemi tabii ki yaşanmaktaydı. Bu süreçlerin sonunda özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun da dağılmasıyla İslam ümmeti hiç kuşkusuz merkezini kaybetmiş oldu.

Bu meşum gidişatı, baş aşağı yuvarlanma sürecini bütün yakıcılığıyla kalbinde hisseden İslam dünyasının uleması ve münevverleri bu kötü gidişin önüne geçmek için çok tabii olarak kurtuluş reçeteleri ve çözüm üretme gayreti içinde oldular.

Bir dergi yazısı sınırlarının elverdiği ölçüde olabildiğince özet olarak ifade edecek olursak bu süreçte birkaç tür Müslüman aydın tipi ortaya çıktı. Bir grup, Müslümanları düzlüğe çıkaracak yegâne yolun batı dünyasının Rönesans'la sağladığı aydınlanma ve pozitivizmden ilham alarak bir tür "İslam Rönesans'ı" olabileceğini ileri sürdü ve bu eksende imal-i fikir ve tarz-ı faaliyetinde bulundu. Rönesans öncesi Hristiyan teologların İncil metinlerini yorumlamak üzere ürettiği, tarihselci, semantik, okur merkezli (yazarı/tanrıyı öldüren/yok sayan) vb. okuma biçimlerini/ usullerini Kur'ân ve Hadis metinlerinin doğru yorumlanabilmesi için olmazsa olmaz bir yöntem olarak kabul etti.

Bir başka grup ise "ilerleyen" Batı'nın teknolojisini alıp ahlakını almamakla İslam dünyasının yeniden ayağa kalkacağına inandı. Özellikle İslam dünyasının emperyalistler tarafından artık işgal edildiği ve kuşatıldığı dönemde ortaya çıkan üçüncü bir yaklaşım ise kaynaklara dönüşle, yani Âlem-i İslam'ın ancak Kur'ân ve Sünnet'e dönmekle, hurafelerden arınmakla kurtulabileceğine inanmaktaydı. Kuşkusuz bu "kaynaklara dönüşçü" ekolün çok farklı fraksiyonları da oldu zaman içinde.

Bir grup daha vardı ki yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız bütün aydın tiplerinden farklı olarak, Kur'ân ve Sünnet'ten başlayarak İslam ilim ve kültür mirasını yeniden keşfedip kendi özgün okuma/anlam biçimlerimizi muhkemleştirerek ancak modern dünya karşısındaki meydan okumalara ve sınamalara karşı durabileceğimizi ve kendi değer dünyamızı inşa edebilmemizin ancak bu yolla mümkün olabileceğini ifade ettiler.

Bu yazıda bu son kategoride yer aldığını düşündüğüm bir ilim adamını anlatmaya çalışacağım. Arapların “fakihü’l-felsefe (Felsefe Fakih)”, “Mağrib’in Filozofu”, filozof, düşünür vb. vasıflarla andığı Faslı ilim adamı, felsefe hocası Taha Abdurrahman’dan bahsediyorum.

Cezayirli Düşünür Malik b. Nebi (v. 1973), İslam dünyasında sahici çözüm sunabilecek ilmi ve entelektüel potansiyelin, Batı’yla coğrafi olarak da sürekli karşı karşıya olan, Türkiye ve Batı Arap dünyası gibi sürekli Batı’yla yüzleşen ilmi ve kültürel havzalardan çıkacağı konusunda ümitvâr olduğunu ve bu yüzden bu coğrafyalarda üretilen bilgiyi dikkatle takip etmek gerektiğini söyler.

Malik b. Nebi merhumun sözünü ettiği bir coğrafyada, Fas’ta yetişen ve ilmi hayatının önemli bir kısmını da Batı’da geçiren (Fransa, Sorbonne) Taha Abdurrahman’ı tanımak, bu bakımdan da ehemmiyet arz etmektedir.

Peki, Taha Abdurrahman’ı ve düşüncelerini önemli kılan nedir?

Taha Abdurrahman, sufi bir çevre içinde dünyaya gözlerini açmış tasavvufi bir çevrede çocukluğunu geçirmiş ve zihin dünyası filizlenmiş bir ilim adamıdır. Mutasavvıf olması ona eşya ve hadiselelere hikmet perspektifinden bakma imkânını sunmuştur.

İslami ilim ve kültür mirası ve tasavvufi zevkten doğan kavramları merkeze alarak mantıksal analiz ve linguistik doğrulamayı birleştiren bir yöntemi vardır Taha Abdurrahman’ın.

İslami gelenek ve tasavvufun inşa edici ve medeniyet kurucu doğası, Abdurrahman’ı köklülük (asâle) ve modern savrulma arasında bocalayan bir düşünür olmaktan kurtarmıştır.

Taha Abdurrahman’ın düşüncesi, emperyalizm ve fiili işgal döne-

minde ve sonrasında çift kutuplu dünyada büyük oranda reaksiyoner ve konjonktürel olduğunu söylemenin mümkün olduğu kimi çağdaş İslamcı düşünce akımlarından farklı olarak kurucu ve inşa edicidir.

Son asrın yetiştirdiği en büyük düşünürlerden Malezyalı Muhammed Nakib Attas gibi Taha Abdurrahman da bilgi-ahlak ilişkisinin hayatiliğine inanır: “Bilgi Ahlaktan Ayrıldığında” ve “Ahlak Sorunsalı” vd. kitaplarında bu konunun altını kalın çizgilerle çizer.

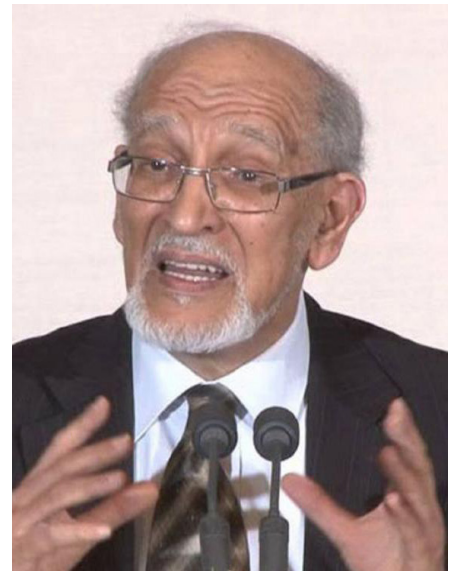
Taha Abdurrahman’ın düşüncelerini özetleyen mottolardan biri,

“الأخلاق هي الحل” dir. “Yegâne çözüm, ahlaktır” der, O. Bir yere gidebileceksek, bunun ancak ahlak zemininde bir oluşla mümkün olabileceğini anlatır.

Emperyalizm, işgal ve soğuk savaş dönemi konjonktüründe üretilmiş bilgiyi ve çözüm önerilerini adeta mutlaklaştıran bir kısım İslami hareket ve İslamcı çizginin çok geç olarak, ancak son dönemde, fark edebildiği edeb meselesi Nakib Attas ve Taha Abdurrahman’ın entelektüel devinimlerinin adeta ana eksenidir. “Zira” der, Attas “Edebi kaybedince bütün sistemi kaybettik. İlmi hiyerarşiyi yok ettik.”

Taha Abdurrahman’ı çağdaşlarından ayıran bir diğer özelliği ise kavram inşa etmesidir. Kuşkusuz bu hayati bir iştir. Bir psikiyatri filozofu olan Thomas Szasz, Vahşi Dil adıyla Türkçeye de çevrilen kitabında şöyle der: “Hayvanlar aleminde kural parçala, yoksa parçalarlar. İnsanlar aleminde kural tanımla, yoksa tanımlarlar.” Tanımlayan yönetir. Normatif kavramlar inşa eder. İsmet Özel de “Fırlamayım, bıktım tanımlanmaktan!” mısraıyla bu durumun önemine dikkat çekiyor, hatta başkaları tarafından tanımlanmaya razı olan nesneler olmayı kabul eden modern insanı isyana çağırıyor olmalıdır. Taha Abdurrahman da bu işin varoluşsal

Bu yazıda bu son kategoride yer aldığını düşündüğüm bir ilim adamını anlatmaya çalışacağım. Arapların “fakihü’l-felsefe (Felsefe Fakih)”, “Mağrib’in Filozofu”, filozof, düşünür vb. vasıflarla andığı Faslı ilim adamı, felsefe hocası Taha Abdurrahman’dan bahsediyorum.

İslami ilim ve kültür mirası ve tasavvufi zevkten doğan kavramları merkeze alarak mantıksal analiz ve linguistik doğrulamayı birleştiren bir yöntemi vardır Taha Abdurrahman'ın. İslami gelenek ve tasavvufun inşa edici ve medeniyet kurucu doğası, Abdurrahman'ı köklülük (asâle) ve modern savrulma arasında bocalayan bir düşünür olmaktan kurtarmıştır.

ehemmiyetinin pekâlâ farkındadır ve bu yüzden kendi kavramlarını inşa etmek için çalışmalar yapmaktadır. Ona göre yeni ve yerli bir paradigma kurmak zorundaysak, bunu kendi kavramlarımız üzerine kurmalıyız. Başka bir dünyanın normatif kavramlarını sözde “İslamileştirmek”, palyatif ve kolaycı bir yaklaşımdır.

“İ'timaniyye” der mesela. Emanet ve vasilik paradigmasından bahseder. O bu kavramla modern insanın yaşadığı derin ve yok edici krizlerin üstesinden gelmek ve daha emin, adil, güvenli ve dengeli bir dünya inşa edebilmek için ahlakı, insan düşüncesi ve eyleminin pusulası haline getirmeyi amaçlamaktadır.

Şöyle der: “Bize dışarıdan taşınmış her kavrama doğruluğu sabit olmadıkça karşı çıkarız. Yani onu eleştirir ve tahlil ederiz. Kendi medeniyetimizin kavramlarını ise yanlışlığına dair bir delil bulunmadıkça kabul ederiz. Çünkü dışarıdan gelen kavram bizden ayrı bir dünyada üretilmiş olup bize ithal edilmiştir. Diğer taraftan kendi medeniyetimizin bir kavramı bizim kendi şartlarımızda, vakıamıza uygun olarak ortaya çıkmış ve şekillenmiş olduğu için onu canlandırırız ve ihya ederiz. Dolayısıyla bize ait bir kavramın bugüne elverişli olmadığı tespit edilmedikçe biz onu kullanırız. Elverişliliği sabit olmazsa onu bırakır, yerine yeni bir kavram inşa ederiz. Dışarıdan ithal edilen kavramları ise her zaman bir kritiğe ve tahlile tabi tutmalıyız.

Taha Abdurrahman, ilmi ve kültürel mirası (geleneği) yenilemekten daha ziyade, geleneğe bakışı ve geleneği değerlendirme yöntemini yenilemeyi teklif eder.

Elbette gelenek denilen ilmi, fikri ve kültürel birikimi olduğu gibi günümüze taşımayı teklif etmemektedir. Fakat bir keşf-i kadim ya da geleneği yeniden şekillendirme

ameliyesi için öncelikle geleneği değerlendirmeye ve tenkit yöntemini yenilemeyi (tecdidü'l-menhec fi takvimi't-türa) teklif etmekte ve bunu bir usul olarak ortaya koymaktadır.

Vahiyden beslenen ve 1400 küsur yıllık süreç içinde imparatorluklar kuran, Batı aydınlanmasını ve rönesansını tetikleyen, Zeytune, Karaviyyin, Kurtuba, Ezher, İstanbul, Timbuktu, Bağdat, Şam, Buhara, Semerkant medreselerinde bir medeniyet kuran, ilim merkezlerini ve bu merkezlerin çoğulcu, çok mezhepli paradigmasını, tekfirci ve tektipçi olmayan ve farklılıkları soykırıma tabi tutmayan yapısını doğru anlamak ve yeniden keşfetmek ve yeniden üretmek için bir usul önermekte ve eserleri boyunca bunun nasıl yapılacağını anlatmaktadır.

Taha Abdurrahman, İslam ilim, düşünce ve kültür birikimini, “geleneğe” olarak kategorize edip küçümseyen ama farkında olarak ya da olmayarak Müslüman nesilleri tarihi kökleriyle kavga etmeye ve özgüvenlerini sarsmaya sebep olan sathi tarih okuma biçimlerinin tersine, eğrisi ve doğrusuyla o birikime hiç komplekse girmeden sahip çıkmayı ve sonrasında eleştirel bir gözle okuma yapmayı teklif eder. Ancak bunun gelişigüzel yapılamayacağını/yapılmaması gerektiğini düşünür ve bunun nasıl yapılacağına dair bir metodoloji ve usul ortaya koyar.

Batı'dan ve egemenlerden tokadı yedikçe suçu dönüp sürekli kendi değerlerinde arayan ve bu yüzden işi hadisleri ve hatta Kur'an'ı bile sorgulama boyutuna taşıyan ve Batı akılcılığının İncil metinlerine uyguladığı yöntemleri Kur'an ve hadis metinlerine uygulamayı teklif eden, apolojetik ve özür dileyici yaklaşımları eleştirir.

Kendisiyle 2008 yılında yaptığı-mız mülakatta bu tarz araştırmacılarla ve yöntemlerle ilgili dikkat

çekici tespitleri vardır. Bilebildiğim kadarıyla Taha Abdurrahman'ın Türkçede ilk defa düşüncelerini anlatan bir iş olması hasebiyle önemli olan o mülakatta, Hoca, modern dönem İslam ilâhiyatı yöntemleriyle ilgili şöyle bir değerlendirme yapar:

“Bunların değerini bütünüyle inkâr etmiyoruz. Ben bu okuma biçimlerini ‘Kur’ân’ın modernist okuma biçimleri’ olarak adlandırılan akıma katıyorum. ‘Rûhu’l-Hadâse (Modernitenin Ruhu)’ adlı kitabımda bu yaklaşımların değerlendirme ve eleştirisini yaptım.

Orada bu insanların sığındığı ve başvurduğu üç stratejiden/yöntemden söz ediyorum ve açıklıyorum. Birinci yöntemi ‘el-ensene (beşerileştirme)’ diye adlandırmamız mümkün. Bu, ilâhî nassı beşerî nassa indirgeme çabasıdır. Bunu yaparken, ilâhî nassın kutsallık boyutunu yok etmekle sonuçlanan belirli bir planı uyguluyorlar.

Nassı, ilâhî şartlarından koparak beşerî bir düzleme indirgemeğe çalışıyorlar. Ben bu düzlemin şartlarıyla ilgili analizler ve tahliller yaptım. Nasslar üzerindeki bu indirgemeci yaklaşımı tahlil ettim.

Bu araştırmacıların takip ettiği ve başvurduğu bir diğer yöntem, ‘el-erhane (tarihselleştirme)’ yöntemidir. Bunlar Kur’ân nassının hükmî değerini yok etmeye çalışıyorlar. Yani hükümlerin uygulamaya dönük tarafını ve teşriî değerini yok sayan bir yöntemdir bu. Bizim ‘el-erhane’ diye isimlendirdiğimiz tarihselleştirme yolunu tutuyorlar. Bu, bütün hükümleri teşriî düzlemden teşriyi ihlal eden bir düzleme indirgeme çabasıdır.

Başvurulan bir diğer yöntem ise, “el-aklâne (aklıleştirme)” yöntemidir. Yani Kur’ân nassının, kendi tanımladıkları modern akla uymayan ve hissedilmeyen taraflarını yadsıma meselesi.

• Nassı tarihî bağlamı içine hapsetmek

• Aklın sınırlarını aşan her şeyin yok sayılması

• İlâhî olan her şeyi beşerî, aklî ve tarihî düzleme indirgemek

‘Görmek ve onu hissetmek mümkün değildir’ gibi bir gerekçeyle nassın içerdiği gaybî muhtevayı bütünüyle yok sayma çabası. Böyle yapanların yanlışı, görülmeyen ve dokunulmayan her şeyi, hatta gelecek zamanda bile görülmesi ve dokunulması imkânsız olarak görme-leridir.

Özetlemek gerekirse bunların izlediği üç yöntem vardır: ‘el-erhane’ yani nassı tarihî bağlamı içine hapsetmek, ‘el-aklâne’ aklın sınırlarını aşan her şeyin yok sayılması, ‘el-ensene’ ilâhî olan her şeyi beşerî, aklî ve tarihî düzleme indirgemek.

Ancak bunu keşke kendi keşfettikleri/ürettikleri ve buldukları araçlarla ve yöntemlerle yapsalar! Aksine bunu başkalarından naklettikleri araç ve yöntemlerle yapıyorlar. Bu araçları Batı’dan alarak, üstelik mutlak bir taklit ile alarak Kur’ân nassına uyguluyorlar. Mutlak bir taklit ile Hristiyanların, laiklerin ve oryantalistlerin Tevrat ve İncil gibi kutsal metinleri inceleme yöntemlerini alıp Hristiyanî sekiyle Kur’ân’a uyguluyorlar. Üstelik bunu, bu yöntemleri keşfedenlerin belirlediği bağlamda yapıyorlar.

Bu da başka bir sorun. Onlar bu taklitlerinde, batının ortaya koyduğu ilmî yöntemleri ve icrâî araçları özümseyecek kapasitede de değil-

ler. Yani orijinal yöntemler ortaya koyamadılar. Aksine batılıların yöntemlerini alıp olduğu gibi İslâm ilim ve kültür mirasına uyguladılar.

Onlar nakilci bir yenilik getiriyorlar. Orijinal bir yenilik değil; nakilci bir yenilik getiriyorlar. Modernistler orijinal bir şey ortaya koymadılar yalnızca batılı bilgi araçlarının nakilcileri oldular.”

İslam dünyasında son asırlarda yetişmiş en önemli ilim adamlarından olan Taha Abdurrahman’ın ülkemizde çok geç de olsa fark edilmeye başlanmış olması önemlidir.

Hoca’nın düşünceleri ve felsefesi üzerine Türkiye üniversitelerinde de akademik çalışmalar yapılmaya başlandığını ve kitaplarının Türkçede yayınlandığını görmek sevindirici.

Taha Abdurrahman, ilmi ve kültürel mirası (geleneği) yenilemekten daha ziyade, geleneğe bakışı ve geleneği değerlendirme yöntemini yenilemeyi teklif eder.

Muhyiddin İbn Arabî ve İslâm Düşünce Tarihindeki Yeri

Ömer ÖZGÜL

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı,
İKGM Atama 1 Daire Başkanı

Endülüs'ün güneydoğusundaki Mürsiye'de 1165 tarihinde doğan İbn Arabî, Benî Tay kabilesine mensup olup cömertliği ile meşhur cahiliye dönemi şairlerinden Hâtim et-Tâî'nin soyundan gelmektedir. Muhyiddin İbn Arabî'ye, öğretisini benimseyenler tarafından Şeyh-i Ekber (en büyük şeyh), öğretisine karşı çıkanlar tarafından Şeyh-i Ekfer (en kâfir şeyh) gibi birbirine taban tabana zıt lakapların verilmesi, onun İslâm tarihinde hakkındaki en sert tartışmaların yapıldığı kişilerden biri olduğunun göstergesidir. Ona ait birçok görüş tartışılmış, fakat üzerinde en çok durulan konu şüphesiz vahdet-i vücud düşüncesi olmuştur.

İbn Arabî sekiz yaşında iken ailesi Endülüs'ün o zamanki başkenti olan İshbîliye'ye (Sevilla) göç etmiştir. O dönemde İbn Tufeyl, İbn Rüşd ve İbn Zühr gibi meşhur ilim ve fikir adamları bu şehirde yaşamaktaydı. Zengin bir ilim ve kültür ortamında yetişen İbn Arabî, henüz on beş – on altı yaşlarında İbn Rüşd'ün dikkatini çekmiş ve onunla görüşme fırsatı bulmuştur. Zâhirî ilimlerde yeterli derecede eğitim aldıktan sonra mânevî ilimlerde derinleşmek üzere halvet ve murakabeye yönelen İbn Arabî'nin ilk müşşidi Ebü'l-Abbâs el-Uryebî'dir.

Yirmi altı yaşında iken Tunus'a giden İbn Arabî bir süre burada kalarak daha sonra el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'yi kendisine ithaf edeceği Şeyh Abdülazîz el-Mehdevî ile görüşmüştür. İbn Arabî 1201 yılında hacca gitmek üzere önce Mısır'a, oradan Kudüs'e geçmiştir. Kudüs'ten yaya olarak Mekke'ye doğru yola çıkmış, Medine'de Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret edip (598/1202) Mekke'ye ulaşmıştır. Yirmi üç yılda tamamlanan el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye isimli eserini ilk defa burada yazmaya başlamıştır.

İbn Arabî, Mekke'de yaklaşık iki buçuk yıl kaldıktan sonra bir hac kafilesine katılarak Bağdat'a gitmiştir. Ertesi yıl Urfa, Diyarbakir, Sivas üzerinden Malatya'ya, daha sonra Sadreddin Konevî'nin babası Meccüddin İshak ile birlikte ikinci defa Anadolu Selçuklu tahtına çıkan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in daveti üzerine Konya'ya gelmiştir.

İbn Arabî, dönemin belli başlı Selçuklu yerleşim bölgeleri olan Malatya-Konya ekseninde bir süre ikamet etmiş, dört yıla yakın bir süre Ma-

latya'da, bir o kadar da Konya'da kalmıştır. Buralarda ilim ve irfan meclisleri düzenlemiş, istidat sahibi gördüğü bazı kimseleri talebeliğe kabul etmiştir. Selçuklu sultanlarına nasihatlerde bulunan ve onlardan hüsn-ü kabul gören İbn Arabî'nin Selçuklulardan sonra kurulacak olan Osmanlı Devleti'nin doğuşunu ve çöküşünü önceden haber verdiğine dair rivayet büyük ilgi görmüştür. Bu konuda kendisine cifir ilmine dair eş-Şecere-tü'n-Nu'mânîyye adlı eser izâfe edilerek bu devletle mistik bir irtibatı sağlanmıştır. Diğer taraftan devletin mânevî kurucusu Şeyh Edebâli'nin Şam'da öğrenim görürken İbn Arabî'nin sohbetlerine katılarak müridi olduğu rivayetiyle bu durum fizikî olarak da perçinlenmiştir. Bunun yanında Fuşûşü'l-hikem şârihi Dâvûd-i Kayserî'nin devletin ilk resmî baş müderrisi ve Miftâhu'l-gayb şârihi Molla Fenârî'nin ilk şeyhülislâm olması da bu mektep ile Osmanlı Devleti arasındaki irtibatın ilginç delilleridir.

İbn Arabî'nin görüşleri ilk önce talebeleri İbn Sevdekîn, Sadreddin Konevî ve Affüddin et-Tilimsânî gibi muhakkikler vasıtasıyla tâlim edilmiş; Fahreddîn-i Irâkî, Saîdüddin el-Fergânî, Müeyyidüddin Cendî, Abdürrezzâk b. Ahmed el-Kâsânî ve Dâvûd-i Kayserî gibi sûfî şahsiyetlerle sistematik hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu ilk dönemin en önemli siması Sadreddin Konevî'dir. İbn Arabî'nin görüşlerini yorumlayan ilk şârih olması ve bu görüşlerin yaygınlık kazanması açısından Konevî'nin oynadığı rol büyüktür. Abdülkerim el-Cîlî, Azîzüddin en-Nesefî, Abdurrahman Câmî, Fazlullah el-Burhânî, Abdullah Bosnevî, Niyâzî Mısırî, Ab-

dülganî en-Nablusî, İsmâil Hakkı Bursevî, Abdullah Salâhî Uşşâkî ve Muhammed Nûrû'l-Arabî gibi isimler de İbn Arabî'nin görüşlerinden etkilenen şahsiyetler arasında sayılabilir.

En meşhur eseri olan Fuşûşü'l-hikem'i 1230 yılında Şam'da telif eden İbn Arabî, 1240 tarihinde burada vefat etmiş ve Kâsiyûn dağı eteğindeki kabristana defnedilmiştir. Yavuz Sultan Selim, Mısır seferi dönüşünde uğradığı Şam'da ilk iş olarak onun kabrinin yerini tespit ettirerek üzerine bir türbe, yanına da bir cami ve tekke yaptırmıştır. II. Abdülhamid tarafından tamir ettirilen türbe bugün de ziyaret edilmektedir. Abdülvehhâb b. Ahmed eş-Şarânî'nin naklettiği meşhur bir rivayete göre İbn Arabî, kabrinin harap olacağını ve Yavuz Sultan Selim tarafından ihya edileceğini, "Sîn (Selim) Şîn'e (Şam) girince Muhyiddin'in kabri ortaya çıkar" şeklindeki rumuzlu ifadesiyle önceden bildirmiştir.

Osmanlı Devletinin duraklama dönemine kadar devlet ricâli ve ilmiye sınıfı katında kendisinden hep hürmetle bahsedilen İbn Arabî'nin konumu, İbn Teymiyye'nin fikirlerinin ithaliyle değişiklik göstermiş; Kadızâdeliler ve Çivizâdeliler türü âlim tipini doğuran bu fikirler, o ana kadar tasavvufî irfanla da meşgul olan ilmiye sınıfını artık kısır tartışmalar içerisine hapsetmiştir. Bu tür bir âlim tipinin İbn Arabî irfanı ile anlaşmazlığa düşmesi ve mücadeleye girişmesi kaçınılmazdır. Tam bu noktada Şeyhülislâm İbn Kemal'in fetvası bu gidişi bir nebze yavaşlatmıştır. Bu fetvanın muhtevası şöyledir: "İbn Arabî'nin birçok eseri mevcuttur. Bunların içerisinde Fuşûşü'l-hi-

İbn Arabî ile başlayan dönem, başlangıcı ve sonuçları itibariyle hem kelâmdan hem de söz konusu felsefeden farklıdır. İbn Arabî ve mektebi için, kaynağı tamamıyla İslâmî olan felsefî bir tecrübe, bir düşünce tarzı denebilir. Bu bağlamda tarih boyunca birçok düşünürün teşebbüs ettiği dinle felsefenin uzlaştırılması çabalarına dair yeni bir teklifin İbn Arabî mektebinden geldiği söylenebilir.

**İbn Arabî'ye
yöneltilen eleştiriler
daha çok kelâm
ve fıkıh merkezli
olmakla birlikte
bunların tenkitten
çok bir yargılama
ve onu mahkûm
etme şeklinde vuku
bulduğu dikkat
çekmektedir.**

kem ve el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye de vardır. Bu eserlerdeki meselelerin bir kısmının sözü ve mânası belli, ilâhî buyruğa ve şer-i nebevîye uygundur. Bir kısmı da zâhir ehlinin anlayışına kapalı, gizli olup keşif ve bâtin ehlinin anlayışına açıktır. Meramını anlamayana susmak lâ-zımdır. Zira Allah, “bilmediğin şeyin ardına düşme” buyurmaktadır. Allah doğru yola götürür ve dönüş O’nadır.

İbn Arabî gibi başta metafizik olmak üzere din ve düşüncenin birçok problemi üzerine yüksek seviyede görüşler dile getiren bir sûfînin eleştiriye uğramaması mümkün değildir. O, İslâm düşünce tarihinde en çok tartışılan, lehinde ve aleyhinde en fazla fetva verilen düşünürlerden biridir. Nitekim yapılan bir araştırmaya göre yalnız Arapça literatürde onun aleyhinde yazılan eser sayısı 34, savunma amacıyla kaleme alınanların sayısı 20’dir; aleyhinde 238, lehinde ise 33 fetva verilmiştir. Her ne kadar bunların çoğu dinî ve ilmî olmaktan çok konjonktürel veya hissî birer tepki şeklinde algılansa da bu durum, İbn Arabî’nin tarihte ne kadar büyük yankı uyandırdığını göstermesi bakımından önemlidir.

İbn Arabî’ye yöneltilen eleştiriler daha çok kelâm ve fıkıh merkezli olmakla birlikte bunların tenkitten çok bir yargılama ve onu mahkûm etme şeklinde vuku bulduğu dikkat çekmektedir. Zâhir ulemâsı onu daha çok Fusûsü'l-hikem’deki görüşlerinden dolayı tenkit etmiştir. Bu tenkitlerin dili gayet serttir, bazılarında hakarete varan ifadelerle rastlanır. Hepsinin nihayetinde İbn Arabî’nin kâfir olduğuna hükmedilir. İbn Teymiyye, onun küfrüne hükmeden en meşhur âlimlerdendir. Kelâm ve fıkıh âlimlerinin ilâhiyyât yapma yöntemleriyle İbn Arabî’nin metodolojisinin farklı olması problemin esas kaynağını teşkil etmektedir. Temeldeki bu metot farklılığına rağmen bütün fakihler onun hakkında aynı görüşte değildir. İbn Kemal ve İbn Âbidîn gibi bazı fakihler, İbn Arabî’nin lafızlarının fukaha arasında bilinen mânalardan farklı olduğunu görebilmişlerdir. Her ne kadar bazı zâhir ulemâsı, “nehre atılmalı ve atılırken de suyun üzerine sıçramasına dikkat etmeli” fetvasını verdiyse de Fusûsü'l-hikem’i bizzat Sultan III. Murad tercüme ettirmiş ve tercümenin adını dahi kendisi koymuştur. Celâleddin ed-Devvânî, Celâleddin es-Süyûtî,

Fîrûzâbâdî gibi âlimler ise onu savunan eserler yazmışlardır.

Bazı felsefe tarihçilerinin İslâm felsefesinin İbn Rüşd'ün 1198 yılında ölümüyle bittiği şeklindeki görüşü uzun süre kabul görmüş ancak İbn Arabî ile başlayan sonraki dönem ise son yıllara kadar sürekli göz ardı edilmiştir. Hâlbuki İbn Rüşd'ün ölümüyle biten sadece İslâm Meşşâîliği olarak bilinen dönemdir. İbn Arabî ile başlayan dönem, başlangıcı ve sonuçları itibarıyla hem kelâmdan hem de söz konusu felsefeden farklıdır. İbn Arabî ve mektebi için, kaynağı tamamıyla İslâmî olan felsefî bir tecrübe, bir düşünce tarzı denebilir. Bu bağlamda tarih boyunca birçok düşünürün teşebbüs ettiği dinle felsefenin uzlaştırılması çabalarına dair yeni bir teklifin İbn Arabî mektebinden geldiği söylenebilir.

İbn Arabî'nin vefatından sonraki zaman içerisinde onun getirdiği metafizik yorumlar yavaş yavaş kendi çekim alanını da oluşturmaya başlamış ve bu görüşler etrafında zamanla sınırları çok keskin olmayan bir düşünce okulu oluşmuştur. Bunun "okul" olarak tanımlanmasının sebebi tesir sahasının ve getirdiği yorumların bir mezhep veya tarikat ile sınırlı kalmaması, evrensel değerleri yakalamış olmasıdır. Onun görüşlerinin başta din olmak üzere edebiyat, mûsiki, sanat, mimari, psikoloji ve pozitif bilim üzerinde tesirli olduğu görülmektedir.

İbn Arabî gibi evrensel değerleri yakalamış bir düşünürün tesirleri sadece İslâm'la da sınırlı kalmamıştır. Marshall G. S. Hodgson, R. Keiner ve Paul Fenton gibi yazarlar, Yahudistisizminin ve özellikle de Kabbalizm'in doğuşunda İbn Arabî'nin etkisinin bâriz olduğunu savunur-

lar. Paul Fenton neşrettiği bir belge ile İbn Arabî'ye ait bazı metinlerin isim zikredilmeden İbrânîce'ye tercüme edildiğini kanıtlamıştır. Daha ilginç olanı ise aynı yazarın ilk yazılı Kabala metinlerinin (Sefer ha-Zohar ve Sefer ha-Bahir) İbn Arabî'nin vefatından yirmi yıl sonra İspanya'da yazıldığını ve bu felsefenin İslâm ezoterizminin Yahudiliğe adaptasyonundan başka bir şey olmadığını ileri sürmesidir. İbn Arabî'nin Cusali Nicholas, Emanuel Swedenborg, Raymond Lulle ve Dante gibi düşünürler üzerinde de dolaylı yoldan tesirleri olduğu ileri sürülmüştür.

1985 yılında İngiltere'de Oxford'da kurulan Muhyiddin İbn al-Arabi Society, İbn Arabî üzerine çalışanların birbirleriyle irtibat kurdukları bir merkez olmuştur. Bu merkez yılda iki defa Journal of Muhyiddin Ibn Arabi Society (JMAS) adıyla bir dergi çıkarmakta ve her sene bir sempozyum düzenlemektedir.

Ekberîyye mektebinin kurucusu Muhyiddin İbn Arabî her ne kadar bir sûfî olsa da İslâmî ilimlerin tüm alanlarında; tasavvuf, tefsir, siyer, felsefe, edebiyat, şiir ve tabiat bilimleri üzerine tahminen 550 civarında eser kaleme almış ancak bunların yaklaşık 245 adedi günümüze ulaşmıştır.

İbn Arabî vahdet-i vücûd anlayışı ile felsefî tasavvufu sistemleştirmiş ve kendisinden sonraki tasavvuf hareketine yön vermiştir. Başta Anadolu ve İran olmak üzere, İslâm dünyasının önemli bir kısmında İbn Arabî en önemli ve en etkin düşünürlerden biri olarak kabul edilmiştir. Zira O, İslâm'da tasavvufî düşüncenin gelişerek ulaştığı en son nokta olarak görülmektedir.

Bazı felsefe tarihçilerinin İslâm felsefesinin İbn Rüşd'ün 1198 yılında ölümüyle bittiği şeklindeki görüşü uzun süre kabul görmüş ancak İbn Arabî ile başlayan sonraki dönem ise son yıllara kadar sürekli göz ardı edilmiştir.

30 Yıllık Bir Çabanın Eseri: *Sabah Yıldızı: Sezai Karakoç ve Diriliş Dair*

Gürsel TANRIVERDİ

Büyüyenay Yayınları arasında çıkan esere geçmeden evvel müellif Mustafa Kirenci Beyi, bu kapsamlı biyografik kitabı için tebrik ediyorum. Yazarı, Üstad Sezai Karakoç'a yakınlığıyla tanındık. 1986 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezuniyetini müteakip yüksek lisansını -Diriliş Akımının Ekseni: Medeniyet Perspektifi- teziyle tamamladığı yıldan itibaren Diriliş Yayınları'nda başladığı çalışma hayatını, 1996'dan itibaren öğretmenlikle beraber sürdürmüş ve 2010 yılına kadar devam ettirmiştir. 2012 yılında da adı geçen eser de dâhil olmak üzere yüzlerce güzel kitabı yayımlayacağı Büyüyenay Yayınları'nı kurmuştur. Okuyanlara da malum olduğu üzere merhum Âkif Emre'nin külliyatı da bu güzel yayınevinde neşredilmektedir. Mustafa Bey'in Üstad Sezai Karakoç'un fikir ve düşüncelerini yayımlayan Diriliş Yayınları'nda çeyrek yüzyılı aşan emeği, onun yakın tanıklığı açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Sabah Yıldızı kitabı, adeta arkeolog titizliğinde çalışılıp hazırlanmış otuz yıllık bir emeğin ürünüdür. Kitabı okuyan herkes, ne denli titiz bir eserle karşı karşıya olduğunu hayretle görecektir.

Kirenci, Üstadın içine doğduğu çağa ve çağdaşlarına dair dünyaya, yaşadığı çağ merkezli bir panorama ile başlamıştır kitabına. Eserde Sezai Karakoç'un 87 yılının kronolojisi çıkarılmış, idealini dile getirme çabasına eşlik eden araçlar değerlendirilmiş, o güzel ömür neticesinde ortaya çıkan eserleri yakından mercek altına alınmıştır. Dergiler, gazeteler ve kitaplar, verdiği röportajların, konferansların dışında siyasi hayatı da yakından incelemeye tabi tutulmuştur. Diriliş Partisi ve sonrasında kurulan Yüce Diriliş Partisi çalışmaları arasında öz notlar paylaşılmıştır. Kitabın devamında Sezai Karakoç ve Diriliş hakkında yazılanlardan çok kıymetli seçkiler sunulmuştur bizlere. Mustafa Kirenci, okuyucuya vermiş olduğu bilgilerle sınırlı kalmasın diye Üstad hakkında yazılmış neredeyse bütün çalışmaların ve eserlerin listesini çıkarmış ve ilgisi-ne sunmuştur. Sabah Yıldızı, bir biyografi eserinin kapsamını aşan bir çalışmadır. Mustafa Kirenci vakanüvis hassasiyetiyle Üstadı, eserlerini, mücadelesini kitabı aracılığıyla kütüphanelerimize taşımıştır. Kitabın hacmi daha fazla büyümesin diye notların önemli bir kısmını kitaba

almadığı, verilen bilgiler arasında yer almaktadır. Kitap ismini, Sezai Karakoç'un Alinyazısı Saati şiirinden almıştır. Bu şiir, 1979'dan 1988'e kadarki dönemin elem ve ızdıraplarını şaheser bir üslupla kayıt altına almıştır. İç savaşlar, işgaller, talanlar, yağmalar, kanlı baskınlar, insanların yurtlarından edilmeleri, savunmasız insanların can ve mal kayıpları, sürgünler, tecritler, hicretler.... Müslüman ve mazlum coğrafyalara reva görülen her türlü zulüm ve baskı politikalarına karşı Üstadın şahitliğinin eseridir Alinyazısı Saati. Sabah Yıldızı, tüm bu elemelerden, acılardan, ızdıraplardan çıkış yolunun adıdır. Kitaba adını veren şiir, tüm olumsuzluklara karşı umutsuzluk ve çaresizlik değil bir umut ışığıdır. Sabah Yıldızı, Üstadın ifadeleriyle;

"O, alinyazımızın tek ak noktası gibi parlayan, gecenin (karanlığın) eremediği saf, lekesiz, masûm ve tertemiz olandır. O, kendi gönül sırrına gündüzden önce ulaşan, günün soluğuyla sararmayan, parçalanmaz aydınlık ve bölünmez bir ışıktır. O, diriliş yıldızıdır ve Tanrı'ya inanmanın büyük tanıdığıdır. O, ruhun rönesansı, göğe vurmuş yansıması, kalbin saf aynası ve (özlenen) şafağın ve sabahın ta kendisidir. O, yıldız ki Kur'an diline girmiş, Büyük Birliğe ilk işaret olmuştur. Zaman levhasının göğsüne altın çivilerle çakıldığı insanlığın alinyazısıdır ve onu kimse söndüremeyecektir..." (Sabah Yıldızı, s. 8-9)

Pozitivizmin egemen olduğu bir dünyada elle tutulabilir olanın, gözle görülebilenin ve deneyimlenenin dışındakilerinin gerçekliğinin sorgulandığı, hatta inkâr

edildiği bir çağa gözlerini açmıştı Sezai Karakoç. O, bunlardan muhayyette bir gerçekliği aşan çağrının sesi soluğu olacaktı. Bu çağ, insanın yerini makinalaşmaya devrettiği çağ idi. Sezai Karakoç ise buna karşı duran bir kaleydi.

Kitabın hemen girişinde Sezai Karakoç'un doğduğu dünyanın kısa bir panoraması çizilir. Einstein'ın izafiyet teorisi ve kuantum fiziği teorileri, dengeleri altüst etmiştir. Bu teorilerde öte âleme yer yoktur. Laboratuvarlarda ölçülemeyen hakikat gerçek dışı ilan edilecek, akabinde de makina insanın yerini alacaktı. Hakikatin gerçekliği ispatlanamazken kötülüğün elle tutulur, gözle görülür hale gelmesi ise kurtuluşun, uygarlığın ve ilericiliğin simgesi olması, çağın imtihanıydı. Diğer yandan barış ve adaletin haykırıldığı ve fakat kanın içinde boğulan bir dünya söz konusuydu artık. İşte bu düşüş çağını, bu bunalım çağını diriliş düşüncesiyle sarsan eserler vermek, Sezai Karakoç'un meselesiydi.

Sezai Karakoç'un Çağdaşları

Haleflerinden hemşehrisi Ali Emiri 10 yıl, Ziya Gökalp 9 yıl, Süleyman Nazif 6 yıl önce vefat etmişti. Ahmet Haşim ise Karakoç'un doğumunu müteakip ayda vefat etmiştir. Yaşadıkları döneme damgasını vuran Abdülhak Hamit, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halit Ziya Uşaklıgil, Filozof Rıza Tevfik, Cenap Şehabettin, İbnülemin Mahmut Kemal gibi dönemin usta kalemleri hayattadır. Mehmet Akif çilelerle dolu 60 yılını devirmiştir. Said Nursi ve Tahirül Mevlevi de hayattadır. Bu liste Halide Edip, Yahya Kemal, Refik Halit Karay, Ali Fuat Başgil,

Sabah Yıldızı kitabı, adeta arkeolog titizliğinde çalışılıp hazırlanmış otuz yıllık bir emeğin ürünüdür. Kitabı okuyan herkes, ne denli titiz bir eserle karşı karşıya olduğunu hayretle görecektir.

İlerleyen bölümlerde Mustafa Kirenci Bey, Sezai Karakoç ve Diriliş bağlamında 87 yılın kronolojisini dikkatimize sunar. Sezai Karakoç ve Diriliş, birbirinden ayrılmaz bir bütünlük içinde ele alınır. Zira biri ele alınmadan diğerini anlatmak da anlamak da imkânsızdır. Çünkü Üstad Sezai Karakoç, fikir ve eylemleriyle bütünleşik bir ömür sürdürmüştür ve devam etmektedir.

Peyami Safa, Hilmi Ziya Ülgen, Nazım Hikmet, Arif Nihat Asya, Münevver Ayaşlı, Semiha Ayverdi, Sait Faik, Sabahattin Ali şeklinde uzayıp gitmektedir. Bu kalem ordusuna dâhil olmuş zevat, nice eserler vermişlerdir.

Attila İlhan, Metin And, Turgut Uyar, Edip Cansever, Cemal Süreya, Ece Ayhan akranları arasına katılmak üzere dünyaya merhaba demişlerdir. Dünya ölçeğinde ise Resul Hamzatev, Bahattiyar Vahabzade, Cengiz Aytmatov, İvo Andrić, Mesa Selimović, Tagor, Muhammed İkbal, Mevdudi, Seyyid Kutub, Necib Mahfuz, Şehriyar, Sadık Hidayeti, Malik b. Nebi, Muhammed Hamidullah, Nizar Kabbani, Malcom X, Aliya İzzetbegović, Gandhi ve daha nice-leri, tarih sahnesindeki yerlerini almışlardır.

İlerleyen bölümlerde Mustafa Kirenci, Sezai Karakoç ve Diriliş bağlamında 87 yılın kronolojisini dikkatimize sunar. Sezai Karakoç ve Diriliş, birbirinden ayrılmaz bir bütünlük içinde ele alınır. Zira biri ele alınmadan diğerini anlatmak da, anlamak da imkânsızdır. Çünkü Üstad Sezai Karakoç, fikir ve eylemleriyle bütünleşik bir ömür sürdürmüştür ve devam etmektedir. Bu çerçevede Sezai Karakoç nasıl bir dünyaya doğdu, nelere tanık oldu, yazı serüveni nedir, Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek ile tanıklığı, Diriliş dergisinin doğuşu ve aralıklı ve fakat kesintisiz serüveni, iş hayatı, Diriliş Yayınları'nın doğuşu, Diriliş Partisi ve Yüce Diriliş Partisi serüveni, aldığı ödüller, doğudan ve batıdan yaptığı çeviriler ve Türk okuyucusuna kazandırılan yazılar ve eserleri, Diriliş Partisi dö-

neminde yapmış olduğu konferanslar ve meydan konuşmaları, Üstad'a özel sayı çıkaran dergiler ve onu anlama ve ona saygı adına yapılan sempozyumlar, onursal unvanlar, onun ele alındığı akademik kitaplar ve birçok konuya değinilmiştir.

Sezai Karakoç'un düşüncelerini dile getirmede kendisine eşlik eden araçlara da temas edilmiştir: Yeni Ay, Şiir Sanat ve Diriliş dergileri. Diriliş dergisinin doğuşunu hatıralarında şöyle dile getirir: " ... siyasi havanın ağırlaşması, kavgaya dönüşmesi ve kavganın kızışmasıyla, ... ben kısa vadeli çalışmaların, muhalefete ve komünistlere çatmakla yetinmenin fazla bir fayda vermeyeceğini düşünerek bir düşünce ve edebiyat dergisiyle yeni bir hareketin başlatılması gerektiği fikrine vardım. Yeni bir nesil gelmişti. Ortam otuz yıl öncesine göre çok değişmişti. Düşünüşte yeni bir tazelenme ve yenilenmeye ihtiyaç vardı. Yeni bir dil ve üslûp gerekiyordu. Bir süredir daldığım metafizik düşünceler de kendini ifade için beni zorluyordu. Bu fevkalâde şartlar içinde doğdu Diriliş. İlk anda ismi yadırgandı. Hortlama gibi dehşet duyanlar oluyordu ismi duyunca. Ya da sanki yalnız âmentüde bir unsur olarak düşünülebilir gibi geliyordu onlara. Mecazî anlamda, tarihî anlamda dirilişi düşünemiyorlardı. 'Basubadelmevt'in karşılığı olarak 'diriliş'i bulmuştum, 'ölümden sonra dirilme' anlamına. Tabii ki sadece metafizik anlamda değil, tarihî-sosyolojik anlamda da kullanıyordum." (Sabah Yıldızı, s. 97)

Ve bu düşünceye ömrünü adar; diriliş düşüncesine. "Diriliş İs-

lam'dan ayrılışın sona eriş, ona yeniden kavuşmanın başlangıcıdır." Diriliş dergisi ve gazetesi, bir mektep olmanın da çok ötesindedir, nice güzel insanlar yetiştirmede öncelik eder. Dergi ve gazetelerde yayımlanan çalışmaları artık bu mecrayı aşip müstakil eserler olmaya başlamış ve Diriliş Yayınları arasında kitap olarak neşredilmiştir. Sezai Karakoç, Diriliş dışında da birçok dergi ve gazetede eserler yayınlamıştır (Sabah Yıldızı, s. 141).

Sezai Karakoç, Diriliş Partisi ve Yüce Diriliş Partisi çalışmalarına da öncülük ve önderlik yapmıştır. Ve halen Yüce Diriliş Partisi genel başkanlığını sürdürmektedir. Bu çerçevede bildiriler yayımlamış, konferanslar vermiş, meydan konuşmaları yapmış, geziler düzenlemiş, röportajlar vermiştir. Yüce Diriliş Partisi İstanbul merkezinde cumartesi akşamları sohbetler eşliğinde gündeme dair analizler yapmıştır.

Yine kitabın devam eden bölümlerinde Sezai Karakoç ve Diriliş hakkında 1957-2000 yılları arasında yazar, düşünür ve şairlerin yazılarından seçmeler sunulmuştur. Cemal Süreya'dan Attila İlhan'a, Mehmet Kaplan'dan Rasim Özdenören'e, Turgut Uyar'dan Ahmet Kabaklı'ya, Sedat Umran'dan Erdem Beyazıt'a, Fethi Gemuhluoğlu'ndan Atasoy Müftüoğlu'na, Nuri Pakdil'den Cahit Zarifoğlu'na, Âlim Kahraman'dan İsmet Özel'e, İlhan Kutluer'den Ali Haydar Haksal'a, Ece Ayhan'dan Osman Sarı'ya onlarca kıymetli kalem sahibi Sezai Karakoç ve Diriliş'e dair çeşitli platformlarda yazılar yazmış, değinilerde bulunmuşlardır.

Yazının başında da ifade ettiğimiz gibi bu kıymetli eser, Mustafa Kirenci'nin otuz yıllık çalışmasının ürünüdür.

Düşünüşte yeni bir tazelenme ve yenilenmeye ihtiyaç vardı. Yeni bir dil ve üslûp gerekliydi. Bir süredir daldığım metafizik düşünceler de kendini ifade için beni zorluyordu.

Ali Özek Hoca'nın Ardından

Mahmut KAYA

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi

1944'te hıfzını tamamladıktan sonra hocanın ilmî ve fikrî gelişmesinde en büyük pay, İzmir'in Kestanepazarı'ndaki Kur'an Kursu ve çevresindeki dinî muhite aittir. Kendisi de "1946-1950 yılları, İzmir'deki tahsil hayatımın en önemli ve en verimli yıllarıdır" derdi.

Prof. Dr. Ali Özek Hoca, Osmanlı uleması ile Cumhuriyet dönemi ilim adamları arasında yetişen, her iki dönemin bilgi ve kültür birikimine şahit, onların zihniyet dünyasını çok iyi bilen ve eleştirel bir yaklaşımla onları değerlendiren, çok yönlü bir kişiliğe sahipti.

1927'de Muğla/Fethiye'nin Doğanlar Köyü'nde dünyaya gelen Ali Özek hoca, kendi köyünde Elmalı Medresesi'nden icazetli 17 hocanın bulunduğunu anlatırdı ki, o dönemde ve öncesinde Toroslar bölgesinde ilim ve kültür hayatının ne kadar canlı ve yaygın olduğunu göstermesi bakımından fevkalade önemlidir. 1944'te hıfzını tamamladıktan sonra hocanın ilmî ve fikrî gelişmesinde en büyük pay, İzmir'in Kestanepazarı'ndaki Kur'an Kursu ve çevresindeki dinî muhite aittir. Kendisi de "1946-1950 yılları, İzmir'deki tahsil hayatımın en önemli ve en verimli yıllarıdır" derdi. Özellikle Türkiye'nin dinî ve ilmî hayatına önemli katkılarda bulunmuş olan şahsiyetlerin yetiştiği bu Kur'an Kursu'nun hocası Hacı Salih Efendi, geleneksel İslamî ilimlere her bakımdan vâkıf, zihni ve ufku açık bir Hoca Efendidir. Cumhuriyet döneminin ilk çeyreğinde din eğitim ve öğretimindeki boşluğu doldurmak amacıyla ortaya çıkan gönüllü kuruluşlar arasında ilk kurulan Kur'an Kurslarından biri, adı geçen bu kurstur ve çok bereketli ürünler vermiştir. Bunlar, İmam-Hatip Okulları ve Yüksek İslam Enstitüleri ve bugünkü İlahiyat Fakültelerinde farklı bir neslin ortaya çıkmasını sağlayan hasbî kuruluşlardır.

Yüksek tahsil yapmak üzere 1950'de Mısır'a giden Ali Özek hoca, Câmîü'l-Ezher'in Usûlü'd-dîn Fakültesi'ni bitirdikten sonra yüksek lisansını tamamlayıp 1957'de Türkiye'ye döner. O sırada Kral Faruk'un yönetimindeki Mısır'da Osmanlı bakiyesi çok önemli bir kültürel ve sosyal çevre mevcuttur; hatta o demde Mısır'daki Türklerin sayısı dört milyondan az değildir. Hoca orada Osmanlı şehzadelerinden Şevket Bey, veliaht Ömer Faruk Efendi, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, ders vekili Zahid Kevserî ve Yozgatlı İhsan Efendi gibi önemli şahsiyetlerle yakın ilişki kurma imkânını elde ederek üniversite dışında geniş bir sosyal ve kültürel çevre edinmiştir. Bu hususta ilginç tespit ve hatıralarından sık sık söz ederdi. Ayrıca; 1952'de Kral Faruk'a karşı Cemal Abdunnâsır ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği ihtilalde yeni kurulmuş olan İsrail Devleti ile İngilizlerin büyük rolü olduğunu ve bunda İhvân-ı Müslimîn hareketinin de vebali bulunduğunu iddia ederdi.

Hocanın İhvan'a karşı olan olumsuz kanaati bugüne kadar hiç değişmemiştir. Bununla birlikte Cemaleddin Afgânî ve Muhammed Abduh'un yenilikçi fikirlerinin Ali Özek Hoca'nın düşünce dünyasında önemli bir yere sahip olduğundan şüphe yoktur. O dönem Ezher'de okuyan Türk talebelerinin bir kısmı, söz konusu yenilikçi fikirlere şiddetle karşı oldukları halde Ali Hoca'nın her ortamda büyük bir cesaretle yenilikçi fikirlerini savunması ve eleştirel bir tarzda onları ortaya koymasında onun Usûlü'd-dîn Fakültesi'nde aldığı eğitimden kaynaklandığı düşünülebilir. Burada şu hususu belirtmek gerekir ki, Ezher'den mezun olan Türk talebelerinin hiçbirinden, okudukları klasik metinlerin muhteva ve yöntemine dair ya da dinî ve sosyal hayatta bunların karşılığının bulunup bulunmadığı hususunda hiçbir eleş-

tirel yaklaşım duymadım. Mesela Usûlü'd-dîn Fakültesi'nde okutulan Adudiddîn el-İcî'nin el-Mevâkîf isimli eserinin dörtte üçünün dinî akide ile ilgisi yoktur. Bunlar, eski dünyadan intikal eden arkaik bilgilerdir ve yüzyıllar boyu bizim medreselerimizde ilim diye okutulmuştur. İşte bazı kesimlerin Muhammed Abduh ve arkadaşlarına yöneltilen eleştirilerin temelinde, onların bu eğitim sistemini ve bu zihniyetle yetişenlerin çağdaş dünyada İslâm'ın anlaşılmasına ve karşılaşılan problemlerin çözümüne katkı sağlamayacağını söylemeleri gerekmektedir. Her şeye rağmen Ali Özek Hoca bu durumun farkındaydı ve bunun için 1970'te İslâmî İlimler Araştırma Vakfı'nın kurulmasına öncülük etmişti.

Büyük bir azmin, bitmez tükenmez gayretin timsali olan Ali Özek Hoca, Mısır'dan aldığı diploma kabul edilmediği için Türkiye'ye dönünce dışardan imtihanlara girerek liseyi bitirmiş. Ardından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap-Fars dilleri ve edebiyatları bölümünü bitirdikten sonra İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde uzun yıllar hocalık ve müdürlük yaparken bir yandan da doktorasını tamamlamıştır. Müdür olduğu dönemde Yüksek İslam Enstitüsü'ne 150 öğrenci kontenjanı verilmiş. Kayıt döneminde bu sayı dolunca, müdür yardımcısı Hoca'ya durumu bildirmişler; hoca, siz gelen talebelerin kayıtlarını yapın, sayı 200, 250, hoca devam diyor. Nihayet sayı 450'ye çıkınca hoca tamam diyor ve telefon açarak Din Eğitimi Genel Müdürü'nü arıyor ve diyor ki; "Sayın müdürüm ben sizin tahsis ettiğiniz kontenjana 300 daha ilave ederek 450 öğrencinin kaydını yaptım. Dolayısıyla suç işledim, beni görevden alın". Genel Müdür; "Aman hocam siz ne yaptınız, bu nasıl olur?" diye dövünse de iş olup bitmiş, Hoca hakkında da herhangi bir işlem yapılmamıştır. Bu olay, onun görevini yapar-

ken hiç çekinmeden risk aldığını göstermesi bakımından gerçekten önemlidir. Doğru olduğuna inandığı ve gerçekleştirmek istediği bir konuda Hoca'yı kimse kararından vazgeçiremezdi. Mesela İslam Enstitüsü arsasında bir mescit inşa edilecektir, Hoca bunun kubbeli, çift minareli, dışardan gelecek cemaatin ihtiyaçlarını karşılayacak iki bin kişilik bir cami olmasını istemektedir. Fakat diğer hocalar çeşitli nedenlerle buna karşıdır. O günün sınırlı imkânlarına rağmen hoca projesini gerçekleştirir. Açılış merasiminde söz alan hocalar Ali Özek Bey'e ayrı ayrı teşekkür ederler. Fakat buna karşı Hoca'nın verdiği cevap çok ilginçtir, der ki "Asıl ben size teşekkür borçluyum, çünkü beni yetkili makamlara şikâyet etmediniz. Eğer şikâyet etmiş olsaydınız, bu işi bize yaptırmazlardı". Gerçekten bu korkunç bir ironidir; fakat Hoca ironi olsun diye değil, bir gerçeği ifade etmek için böyle bir ifade kullanmıştır.

İslam ile sosyal ve iktisadî hayat arasında bulunması gereken ilişki, eski ulemamızın yeterince üzerinde durmadığı bir konudur. Sadece geçmişten intikal eden birikimle günümüzün ihtiyaçlarına cevap vermenin mümkün olmadığını bilen Ali Özek Hoca, Mahir İz Hoca ile birlikte, çoğunluğu tarih şuuruna bağlı, hamiyet sahibi iş adamlarından

oluşan 48 kurucunun maddi desteği ile 1970 yılında İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV)'nı kurmuştur. Geçen yıl kuruluşunun 50. senesini idrâk eden bu vakıf, gerçekten Türkiye'de ilmî araştırmalarda bulunan emsali vakıflar arasında en başarılı olanıdır. Kurulduğundan bugüne kadar 103 sempozyum düzenlemiş, bunlardan 27'si milletlerarası, 56'sı milli ve 16'sı da ilmi ihtisas toplantısıdır. Oturumlarda sunulan tebliğ ve müzakere tutanakları ile birlikte bunlar yayımlanmıştır. Bu bereketli çalışmalarda Hoca'nın unutulmaz katkıları olmuştur. Hatta bir bakıma İSAV, Ali Özek ismi ile özdeşleşmiştir.

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine, Türkî Cumhuriyetlerde ortaya çıkan ilmî ve kültürel boşluğu doldurmak amacıyla Hoca büyük emekler sarf ederek Kazakistan'da bir üniversite ve bir kolej kurdu. Ayrıca Almatı başta olmak üzere ülkenin çeşitli şehir ve kasabalarında 6 cami yaptırdı. Dostları kanalıyla bazı Arap ülkelerinden ve Türkiye'den temin ettiği yardımlarla büyük işler başaran bu vakıf insan, ilme ve hizmete doymadan 94 yaşında 19 Nisan 2021'de âlem-i bekâya irtihal etti.

Cenab-ı Hak, bu aziz dine hizmet eden bütün mü'minlere ve Ali Özek Hocamıza rahmet eylesin. Âmiin!

Mevlânâ Vahîdüddin Han (I)

-Hayatı-

Abdulhamid BİRİŞİK

Prof. Dr., Marmara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Adında Han kelimesinin bulunması, atalarının menşeinin Afganistan veya Orta Asya olduğunu göstermektedir. Aile efradının isimleri de bu çağrışımı güçlendirmektedir. Zira Azamgarh bölgesinde, Orta Asya menşeli ve Türk asıllı çok sayıda aile bulunmaktadır.

Vahîdüddin Han 1925 yılının Ocak ayında Uttar Pradeş eyaletinin önemli şehirlerinden biri olan Azamgarh şehrinde dünyaya geldi. Burası Ganj Nehri'nin kenarındaki Hindularca kutsal kabul edilen Benares/Varanasi şehrine yakın bir konumdadır. Adında Han kelimesinin bulunması, atalarının menşeinin Afganistan veya Orta Asya olduğunu göstermektedir. Aile efradının isimleri de bu çağrışımı güçlendirmektedir. Zira Azamgarh bölgesinde, Orta Asya menşeli ve Türk asıllı çok sayıda aile bulunmaktadır. 2014 yılında bu şehre gidip kasaba ve köylerini gezince bu kanaatim daha da güçlendi. 1929 yılında babası Feridüddin Han vefat etti ve yetişmesi ile annesi Zibünnisâ Hatun ve amcası Sufi Abdulhamid Han ilgilendi. Kardeşi Abdulmuhit Han, kuzeni İkbâl Ahmed Süheyl ve diğer bir kısım aile fertleri eğitimlerini Batı tarzı okullarda almaya başladılar da kendisi, o vakitler yıldızı bir hayli parlak olan Medresetü'l-İslâh'a gönderildi (1938). Burada 6 yıl geçirdi. Bu süre onun medresenin tüm müfredatını tamamlaması için yeterli bir süre değildi. Buradan onun medresenin beş yıllık birinci merhalesini tamamladığını ve ikinci merhalenin başında medreseden ayrıldığını anlamaktayız. Zaten Atîk Ahmed Kâsımî de bu hususa işaret etmektedir.¹ Buradaki en önde gelen hocası, sonradan Urduca dokuz ciltlik *Tedebbür-i Kur'ân* tefsirini yazan ve başka önemli eserler kaleme alan Emin Ahsen İslâhî idi.² Bana 1993 yılında kendisi ile görüşmeden önce, hocası İslâhî'yi de görmek ve onunla bir süre görüşmek nasip oldu. O tarihte İslâhî 90 yaşlarında bulunuyordu. Medresetü'l-İslâh'a dair de biraz bilgi vermek gerekirse bu kurum Nedvetü'l-Ulemâ ile ilişkilerini koparıp Azamgarh'a yerleşen ve burada eğitim kurumları oluşturmaya başlayan Şibli Numânî ve yakın akrabası Hamîdüddin Ferâhî'nin çabaları ile Azamgarh'a bağlı Saray-ı Mîr kasabasında 1906 yılında kurulmuştu. Kuruluşunda Şeyhü'l-Hind Mahmud Hasan Diyobendî'nin öğrencilerinden Asgar Hüseyin Dihlevî'nin katkısı da büyüktür. 2014 yılında şahsen ziyaret ettiğimiz bu medresenin müfredatı bizzat Şibli Numânî tarafından hazırlanmıştı ve diğer medreselerden ve modern tarzdaki okullardan farklı idi. Beş yıl süren birinci seviye eğitimde başlangıç niteliğindeki alet kitapları okunurdu, ikinci seviyede ise Kur'an, tefsir, Kütüb-i Sitte, Arap edebiyatı, klasik ve modern felsefe, akaid, kelâm, gazetecilik, coğrafya, tarih, Hintçe ve İngilizce dersleri verilirdi. Müfredat ileriki zamanlarda daha da geliştirilmiştir.³

Vahîdüddin Han Medresetü'l-İslâh'tan ayrıldıktan sonra kendisini yetiştirmeyi sürdürdü. Özellikle bir eksiklik olarak gördüğü modern ilim ve düşünce alanına yöneldi ve bu alanda okumalar ve araştırmalar yaptı. 1943-1947 yılları arasında ciddi fikrî bunalımlar geçirdiği, hatta intiharı bile düşündüğü kendisi tarafından ifade edilmektedir.⁴ Sonra tekrar istikamet kazanıp normal hayata döndüğünü, İngilizcesini alanın bilimsel çalışmalarına nüfuz edecek derecede geliştirdiğini görüyoruz. Büyük oğlu Zaferü'l-İslâm Han Azamgarh 1948 doğumlu olduğuna göre muhtemelen 1947 yılında evlenmiş olmalıdır. Kendisi

¹ bk. Fikr ki Galati, Mektebetü'l-İrşâd, Yeni Delhi 1990, s. 20-25.

² bk. Abdulhamit Birişik, "İslâhî, Emin Ahsen" (<https://islamansiklopedisi.org.tr/islahi-emin-ahsen>)

³ bk. Abdulhamit Birişik, "Medresetü'l-İslâh" (<https://islamansiklopedisi.org.tr/medresetul-islam>)

⁴ Mevlânâ Vahîdüddin Han, "Rôdâd-ı Sefer", Mahname er-Risâle, June 1985, s. 36.

tarafından Cemaat-i İslâmî'ye girişi, Kasım 1947 olarak ifade edilmektedir.⁵ İlk kitabının yazılış hikâyesinden bahsederken de Şubat 1955 tarihinde Leknev'de Cemaat-i İslâmî Hind'in toplantısı için İslâm'ın aklî isbatı hakkında bir konuşma metni hazırladığını, yaptığı konuşmanın çok ilgi uyandırdığını, satılmak üzere getirilen konuşma metninin konuşma sonrasında sıcak kek gibi kapış kapış satın alındığını anlatır.⁶ 1947 yılında üyesi olduğu Cemaat-i İslâmî'nin Hindistan yapılanmasından 15 Ekim 1962 tarihi itibarıyla istifa etmiştir.⁷ Hocası Emin Ahsen İslâhî 1937'de Mevdûdî'nin daveti üzerine Dârul-İslâm adlı yerde onunla birlikte çalışmaya başlamış, 1941 yılında Cemaat-i İslâmî kurulunca da nâib-i emîr olarak görev üstlenmişti. Muhtemelen Vahîdüddin Han mezuniyeti sonrasında hocasından da etkilenmiş ve Cemaat-i İslâmî'ye üye olmuştur.

Vahîdüddin Han'ın mezuniyet sonrasında kendisine yöneltilen bilimle ve modern düşünce ile ilişkili sorulara tatminkâr cevap verememesi üzerine modern bilim ve modern düşünce ile ilgili okumalar yapmaya başladığından söz etmiştik. Çalışmalarını bu yönde sürdürdükten sonra ilk olarak bu konuyla ilgili -yukarıda da bahsedildiği gibi- bir risale hazırlamış, bunun ilgi görmesi üzerine de geliştirerek ilk kitabı olan *Neyi Ahd ka Dervâze Per* (Modern Dönemin Eşiğinde) adlı kitabını 1955 yılında tamamlamıştır. 1963 yılında ise özellikle Cemaat-i İslâmî ve Mevdûdî hakkındaki görüşlerini içeren *Ta'bir ki Galatî* adlı kitabını yazarak 1963 yılında yayımlamıştır. Kitabın başında "Bu kitabı yayımlamanın benim üzerimde nasıl ağır bir etki bıraktığını şöyle anlayabilirsiniz: İsterim ki bu kitap yayımlandıktan sonra beni kimsenin göremeyeceği bir yere gidip gizleneyim ve oracıkta o hal üzere ölüp kalayım". Vahîdüddin Han ilk kitabının yayımlanmasından sonra bu kitabın kendisini Allah inancı ve ilhad/ateizm hakkında esaslı bir kitap yazması gerektiği yönünde daha da teşvik ettiğinden bahsetmektedir. Ko-

nuyla ilgili bilgileri toplamayı sürdürmüş ve 1963-1964 arasında kitabını *İlm-i Cedîd ka Çelînc* (Modern İlmin Meydan Okuması) adıyla tamamlamış ve 1966 yılında Leknev'de bastırmıştır. Kitap çok ilgi uyandırmış, Arapçaya, İngilizceye, Türkçeye ve daha pek çok dile tercüme edilmiştir. Kitabın Urduca orijinalinin adı sonradan *Mezheb aor Cedîd Çelînc* olarak değiştirilmiştir. Benim bizzat müellifinden aldığım nüsha gözden geçirilmiş 5. baskıdır (The Islamic Centre, Delhi 1993, 220 s.). Kendisine büyük bir tanınırlık kazandıran bu kitaptan sonra peşinden dinin gâyesini ve onun insanın hayatında ortaya koyduğu değiştirici rolü ele aldığı el-İslâm adlı bir kitap yazmıştır. Bu şekilde kendisine özgü yeni bir çizgi belirleyen Vahîdüddin Han eser yazmaya devam etmiş ve vefatına kadar irili ufaklı 200 kadar eser kaleme almıştır. Kitaplarının geniş kitlelere ulaşmasında iki oğlunun ve kızının rolü büyüktür. Nitekim Türkçeye Arapça üzerinden İslâm Meydan Okuyor adıyla çevrilen meşhur kitabının Arapçası Ezher mezunu büyük oğlu Zaferü'l-İslâm Han (Kuveyt 1970), İngilizcesi ise kızı Feride Hanım tarafından hazırlanmıştır.⁸

1962 yılında Mevdûdî ile yollarını ayıran ve Cemaat-i İslâmî'nin Hindistan yapılanmasından kopan Vahîdüddin Han, bu defa Nedvetü'l-Ulemâ ve Ebû'l-Hasan Nedvî ile iş tutmaya başlamıştır. Ne var ki bu birliktelik de çok uzun soluklu olmamış, 1970'lerde bu defa Nedvî'nin ve Nedvetü'l-Ulemâ'nın aleyhine yazılar neşretmeye başlamıştır. Aynı durum Cem'iyet-i Ulema-i Hind ve Tebliğ Cemaati için de geçerlidir. Bu kuruluşlar da onun acı eleştirilerinden nasibini almıştır. Muhammed Eşfak Hüseyin 5 ciltlik kitabında tüm bu eleştiriler ile ilgili alıntılar yapmakta ve bunlara yönelik savunuda bulunmaktadır. Bütün bu eleştirilerde onun Hindistan devletine şirin görünme hevesinin yattığı ifade edilmektedir. Zira bu kurumlar, devlet tarafından kara listeye alınmıştı ve haklarında takibatlar yapılmaktaydı.

Vahîdüddin Han, 1970 yılında Delhi'de The Islamic Centre adıyla bir merkez kurdu. Ama bu merkez bir aile şirketi mesabesinde idi ve adında bulunan **merkez** kelimesi, gerçeği çok yansıtmıyordu. Bununla birlikte merkez ileriki zamanlarda birkaç önemli iş de görmüştür. İngilizce Kur'ân Ansiklopedisi projesi bunlardan biridir ki proje tamamlanarak eser yayımlanmıştır. Aile olarak 1976 yılının Ekim ayında el-Risale adıyla Urduca bir dergi çıkarmaya başladılar. Daha sonra aynı derginin İngilizce ve Hintçe versiyonları da farklı isimlerle neşredildi. İnşai ve ıslâhî bir zihin ortaya çıkarma iddiası ile yayın hayatına başlayan dergide ağırlıklı olarak Mevlânâ Vahîdüddin Han'ın yazıları bulunuyordu ve dergi bir bakıma aylık bülten görevi de görmekteydi. Onun diğer ilim adamları ile kurumlar hakkındaki eleştirilerini bu dergi üzerinden yaptığını görmekteyiz. Vahîdüddin Han bir barış gönüllüsü rolüne soyununca da Ocak 2001 tarihinde kısa adı CPS International olan The Centre for Peace and Spirituality (Barış ve Maneviyat Merkezi) adlı kurum oluşturuldu, misyonu da barış, maneviyat ve inançlar arası uyum konularında çalışmak olarak belirlendi. Yayınlamış olduğu İngilizce Kur'ân tercümesi ve barış ile ilgili İngilizce kitapları, bu kurum üzerinden dağıtımına çıkarıldı veya satıldı. Bu kuruluşun şubeleri de bulunmaktadır.

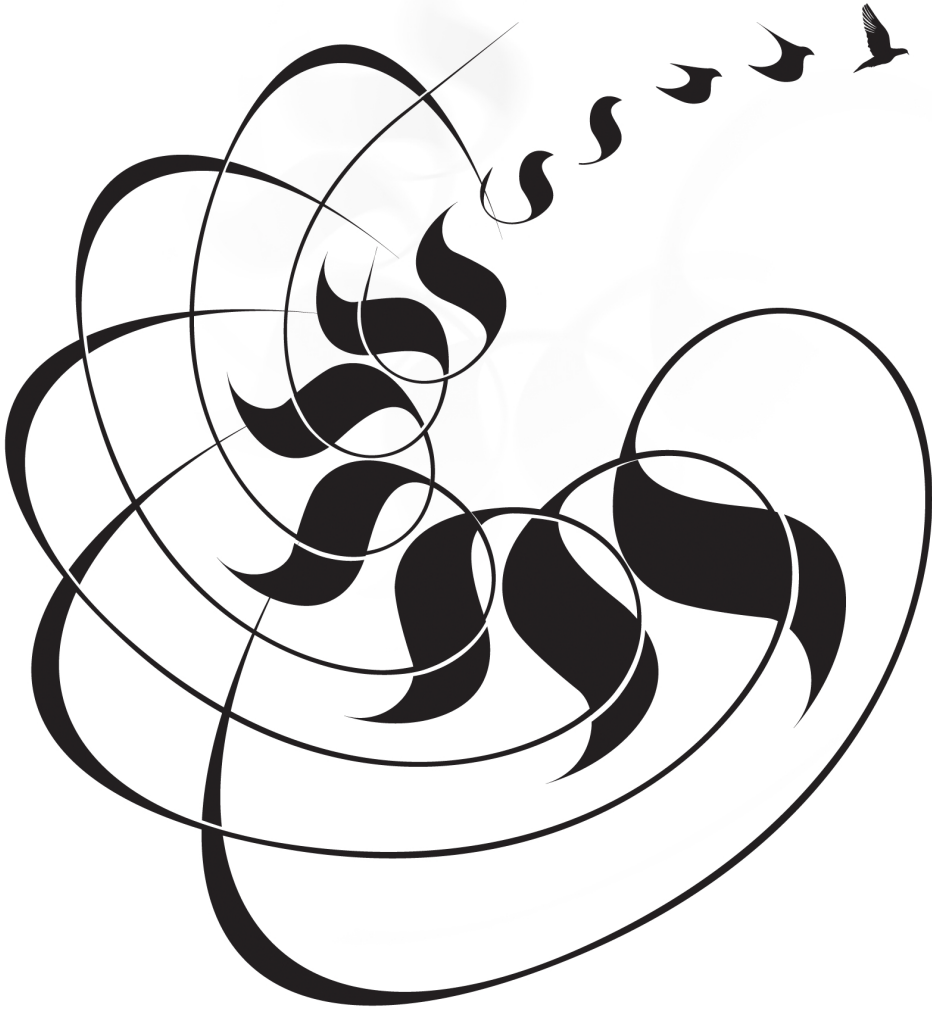
Mevlânâ Vahîdüddin Han 21 Nisan 2021 Çarşamba günü 96 yaşında iken koronavirüs tedavisi gördüğü hastanede vefat etti ve Delhi'de toprağa verildi.

⁵ Mevlânâ Vahîdüddin Han, *Ta'bir ki Galatî*, el-Mektebetü'l-Eşrefiyye, Lahor ts., s. 23

⁶ Mevlânâ Vahîdüddin Han, *Mezheb aor Cedîd Çelînc*, s. 8.

⁷ bMevlânâ Vahîdüddin Han, *Ta'bir ki Galatî*, s. 23

⁸ Hindistan'da önemli bir aktivist ve sivil toplum kuruluşu yöneticisi olan Dr. Zaferü'l-İslâm Han (d. Azamgarh 1948)

İllüstrasyon: Sabahattin Kayış